

MASTERGRADSSTUDIUM I
RISIKOSTYRING OG SIKKERHETSLEDELSE

MASTEROPPGAVE

SEMESTER: HØST 2017

FORFATTER: SØLVI M. TONNING

VEILEDER: JON TØMMERÅS SELVIK

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE:

RISIKO FOR Å BLI FATTIG PENSJONIST -

HVA SKAL TIL FOR AT ARBEIDSTAKERE SKAL SPARE RIKTIG TIL EGEN PENSJON?

EMNEORD/STIKKORD: PENSJON, INNSKUDDSPENSJON, RISIKO

SIDETALL: 72 (vedlegg kommer i tillegg)

STAVANGER, 11. OKTOBER 2017

Sammendrag

Denne oppgaven ser på risikoen for å bli en fattig pensjonist og hva som skal til for å redusere risikoen. Endringer i pensjonssystemet har ført til at unge i dag vil få langt lavere pensjonsutbetaling fra Folketrygden enn det pensjonistene får i dag. Samtidig velger flere og flere arbeidsgivere å tilby en innskuddsbasert pensjonsordning i stedet for en ytelsesbasert pensjonsordning. Dette betyr at både arbeidsgiver og arbeidstaker må ta beslutninger som vil ha betydning for fremtidige pensjonsutbetalinger.

Gode beslutninger avhenger av flere ulike faktorer, deriblant kunnskap om pensjonssystemet, egen pensjonsordning, aktuelle investeringsvalg og sparing i verdipapirfond. I tillegg må en ha evne til langsiktig planlegging og til å se for seg ønsket levestandard som pensjonist.

I de første kapitlene i denne oppgaven gjennomgås hovedtrekkene i dagens pensjonssystem og eksempler på utfall ved ulike innskuddsprosent og lønn i en innskuddsbasert pensjonsordning. Risiko knyttet både fremtidige pensjonsutbetalinger og ulike investeringsvalg beskrives.

I denne oppgaven antas det at en må ha en pensjonsutbetaling som utgjør 66-70 % av dagens lønn for å opprettholde ønsket levestandard som pensjonist. Videre bevises det at arbeidstakere med lav lønn og lav innskuddsprosent ikke vil få ønsket levestandard som pensjonist uten tilleggsparing.

Målet med denne oppgaven er å finne ut hva som skal til for å sikre ønsket levestandard som pensjonist. Det ble gjennomført en spørreundersøkelse for å avdekke kunnskap om egen pensjonsordning og sparing i verdipapirfond. Utvalget var eksisterende fondskunder med kundeforhold i SKAGEN. Undersøkelsen bekreftet at mange ikke har kunnskap om egen innskuddspensjonsordning. Utvalget hadde imidlertid vesentlig bedre kunnskap om sparing i verdipapirfond og konsekvensene av ulike investeringsvalg enn gjennomsnittsbefolkningen. Når en sammenligner resultatene med tilsvarende spørsmål fra undersøkelse gjennomført av Norstat, er det grunn til å tro at sparing i fond fører til større interesse for pensjonssparing. (Norstat, 2016)

Både staten, arbeidsgiver og arbeidstaker har ansvar for å sikre at samfunnet ikke står overfor et gigantisk pensjonsunderskudd i fremtiden. Alle må bidra til å øke kunnskapen og stimulere til økt sparing for å redusere risikoen for fattigdom blant fremtidens pensjonister. Dette kan gjøres ved opplæring i skolen, innføring av ordninger som gir skatteletter og/eller andre incentiver for å få unge arbeidstakere til å starte sparing i verdipapirfond så tidlig som mulig.

Forord

Denne oppgaven inngår i mastergradstudiet «Risikostyring og sikkerhetsledelse» ved Universitet i Stavanger. I løpet av studiet ble ulike perspektiver på risikostyring og samfunnssikkerhet diskutert. Flere av teoriene er utviklet over tid i virksomheter med lang erfaring innenfor risikostyring og beredskap, eksempelvis luftfart og oljeindustrien. Det er imidlertid behov for risikostyring på flere nivå i samfunnet – i denne oppgaven er både staten, virksomheter og enkeltpersoner berørt.

Min arbeidsgiver, SKAGEN, tilbyr sparing i verdipapirfond. Vi er opptatt av langsiktig sparing og best mulig risikojustert avkastning. Våre fond tilbys i ulike pensjonsordninger, og vi følger med på regelverk og kundenes foretrukne investeringsvalg. Det er en bekymring at folk flest ikke er interessert i pensjonssparing og dermed ikke undersøker konsekvensene av regelverk og egen pensjonssparing. I denne oppgaven har jeg derfor sett på hva som skal til for å redusere risikoen for å bli en fattig pensjonist. Et tiltak kan jo være å forenkle det kompliserte pensjonssystemet slik at det blir forståelig for folk flest:

Lunch© Børge Lund, distr. strandcomics.no

Jeg vil rette en takk til min arbeidsgiver, SKAGEN, som har gitt meg støtte til å fullføre studiene. Mange av mine kollegaer har bidratt i diskusjoner om pensjon. Ulike tiltak for å øke interessen for pensjon er blitt diskutert rundt lunsj-bordet ved flere anledninger. I tillegg har jeg fått innspill til relevante spørsmål til spørreundersøkelse, hjelp til å sende den ut, laste opp resultater, samt å trekke ut tabeller til analyser. Jeg setter utrolig pris på alle gode råd og innspill!

Til slutt vil jeg takke veileder Jon Tømmerås Selvik for god oppfølging og hjelp.

Stavanger, 11. oktober 2017

Sølvi M. Tønning

Innhold

Sammendrag	2
Forord	3
1. Figuroversikt	6
2. Tabelloversikt	7
3. Innledning	8
4. Problemstilling	9
5. Historisk utvikling av pensjonssystemet i Norge	10
5.1. Fra familie til stat	10
5.2. Bakgrunnen for pensjonsreformen i 2011	11
6. Pensjonssystemet i Norge i dag	12
6.1. Pensjonssystemet	12
6.2. Folketrygd	12
6.3. Tjenestepensjon (Arbeidsmarkeds pensjon)	12
6.4. Innskuddspensjonsordningen	13
6.4.1. Betydningen av valgte avsetning av lønn innskuddsordningen	14
6.5. Individuelle pensjonsordninger	17
6.5.1. Pensjonskapitalbevis	18
6.5.2. Individuell pensjonssparing (IPS) – med skattefradrag	18
6.6. Frie midler	18
6.7. Aksjesparekonto	18
6.8. Oppsummering	19
7. Risiko	20
7.1. Risiko knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger	20
7.2. Risiko knyttet til investeringer	23
7.3. Verdipapirfond	24
7.4. Aksjefond	25
7.5. Rentefond	25
7.6. Kombinasjonsfond	25
7.7. Investeringsrisiko	25
7.8. Risiko og avkastningens betydning for pensjonsutbetalingen	29
7.9. Risikopersepsjon	30
7.10. Oppsummering	31
8. Arbeidstakerne sparer for lite til pensjon	33
8.1. Oppsummering	37
9. Metode: Gjennomføring av en spørreundersøkelse	38

9.1.	Design	38
9.2.	Utarbeidelse av spørreskjema	38
9.3.	Utvalget/populasjonen	39
9.4.	Respondentene	40
10.	Resultater fra spørreundersøkelsen	41
10.1.	Informasjon om respondentene	41
10.2.	Interesse for egen pensjon	42
10.3.	Kjennskap til egen pensjonsordning og forventet pensjonsutbetaling	42
10.4.	Vilje til å ta risiko og kunnskap om sammenheng mellom risiko og forventet avkastning	44
10.5.	Oppsummering av resultater	49
11.	Diskusjon: Hva skal til for at alle arbeidstakere skal spare riktig til egen pensjon?	51
11.1.	Hvilke faktorer vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling?	51
11.2.	Interesse for egen pensjon	51
11.3.	Kunnskap om sparing i verdipapirfond	52
11.4.	Arbeidsgivers pensjonsordning og innskuddsprosent	55
11.5.	Arbeidstakernes investeringsvalg	57
11.6.	Arbeidstakernes forståelse for risiko	57
11.7.	Alder	59
11.8.	Kjønn	59
11.9.	Hva menes med «riktig» sparing til egen pensjon?	61
11.10.	Hvem har ansvar for å dekke fremtidig pensjonsunderskudd?	63
11.11.	Staten	63
11.12.	Arbeidsgiver	64
11.13.	Arbeidstakere	64
11.14.	Pensjonsleverandører og fondsforvaltere	66
12.	Konklusjon	68
13.	Referanser	70
14.	Vedlegg 1: «Ulike beregninger til tabell 3»	72
15.	Vedlegg 2: «Spørreskjema»	76
16.	Vedlegg 3: «E-post til utvalget»	82
17.	Vedlegg 4: «Resultater»	83
18.	Vedlegg 5: «Resultater fra Norstat sine undersøkelser»	96

1. Figuroversikt

Figur 1: «Tre pilarer i pensjonssystemet» (Norsk Pensjon, 2017).....	12
Figur 2: «Behov for tilleggssparing for å oppnå 70 % av lønn» («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)	17
Figur 3: «Innskutt beløp til pensjonskonto og utvikling i pensjonsmidlene» (Svalestad, 2010)	29
Figur 4: «Funding in retirement” (Oxlade, 2016).....	33
Figur 5: “Pensjonsutbetaling i forhold til gjennomsnittlig inntekt” (Oxlade, 2016).....	34
Figur 6: “Forventninger til statlig pensjonsutbetaling og ønske om økt kunnskap om investeringer” (Oxlade, 2016).....	34
Figur 7: «Pensjonsunderskuddet i 2050» (Chiglinsky, 2017).....	35
Figur 8: «Spørsmål 12. Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn opp til 7,1 G?»	42
Figur 9: «Spørsmål 13. Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn mellom 7,1 G og 12G?»	42
Figur 10: «Spørsmål 14. Hva forventer du at din samlede årlig utbetaling fra folketrygden og din pensjonsordning vil bli?»	43
Figur 11: «Spørsmål 15. Hvilke investeringsvalg vil du gjøre dersom du har 20 år igjen i arbeidslivet?»	45
Figur 12: «Svar på spørsmålet «Hvilken spareform tror du gir deg best pensjon når du når pensjonsalder?»» (Norstat, 2016)	46
Figur 13: «Svar på spørsmålet «For langsiktig sparing synes jeg det er mest fornuftig å spare i [...]»» (Norstat, 2016)	46
Figur 14: «Spørsmål 9 Hva tror du avkastningen på din pensjonssparing er per år?»	47
Figur 15: «Spørsmål 16 Hva gjør du?»	47
Figur 16: Svar på «La oss si at du sparer i fond – hva vil du gjøre når verdien på sparingen din faller 20 %?» (Norstat, 2016).....	48

Figur 17: «Lønn vs. forventet samlet pensjonsutbetaling».....	52
Figur 18: «Endring av standardprofil vs. kjønn»	53
Figur 19: «Endring av standardprofil vs. alder»	53
Figur 20: «Endring av standardprofil versus spareavtale i verdipapirfond.»	54
Figur 21: «Prosent i innskuddsordning for lønn inntil 7,1G vs lønn»	55
Figur 22: «Investeringsvalg vs forventet avkastning»	57
Figur 23: «Adferd ved verdifall vs alder»	58
Figur 24: «Forskjell mellom kjønnenes risikovillighet»	59

2. Tabelloversikt

Tabell 1: «Maksimal innskudd til arbeidstaker» (Smarte Penger, 2017)	14
Tabell 2: «Årlig innskutt beløp for ulike lønnsnivå» (Smarte Penger, 2017)	14
Tabell 3: «Eksempler på pensjonsordning og fremtidig utbetaling» («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)	16
Tabell 4: «Risiko knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger»	20 - 23
Tabell 5: «Risiko knyttet til verdipapirfond»	25 - 28
Tabell 6: «Ulike investeringsvalg» («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)	44

3. Innledning

«Blir jeg en fattig pensjonist?» er et aktuelt spørsmål som alle arbeidstakere bør stille seg selv. I løpet av det siste tiåret har det skjedd omfattende endringer i pensjonssystemet i Norge. Lovendringene, som trådte i kraft 1. januar 2011, kalles pensjonsreformen. Reformen skal sikre et bærekraftig pensjonssystem som det er mulig for staten å finansiere i framtiden. Dette innebærer blant annet at staten overfører mye av ansvaret for egen pensjon til hver enkel arbeidstaker. (Arbeids-og sosialdepartementet, 2017)

Det er utfordrende å kommunisere vesentlige endringer i et regelverk til folk flest. Det er spesielt utfordrende når endringene innebærer omfattende overgangsordninger for å sikre en rettferdig behandling av alle arbeidstakere. For å ivareta både unge og eldre arbeidstakere blir opptjeningsreglene i pensjonsreformen innfaset over en lengre periode. De nye opptjeningsreglene gjelder fullt ut for personer som er født i 1963 og senere. De som er født i 1953 og tidligere skal følge de gamle opptjeningsreglene. Personer født i årene 1954–1962 får beregnet sin pensjon med forholdsmessige andeler fra nytt og gammelt system. (Arbeids-og sosialdepartementet, 2017). Samtidig ønsker flere arbeidsgivere å tilby en innskuddsbasert pensjonsordning i stedet for en ytelsesbasert pensjonsordning for å redusere egen risiko. Dette betyr at overgangsordninger knyttet til både pensjonsreformen og arbeidsgivers pensjonstilbud gjør det vanskelig for en arbeidstaker å få oversikt og beregne sine fremtidige pensjonsutbetalinger.

Beregning av fremtidig pensjonsutbetaling og et eventuelt behov for tilleggssparing krever både kunnskap og interesse. En gruppe forskere undersøkte et representativt utvalg nordmenn og konkluderte med at det var få i Norge som forstår sin fremtidige alderspensjon og behovet for egen sparing. (Amundsen, 2014)

Liten forståelse kan føre til at arbeidstakere enten utsetter sparingen eller sparer for lite til pensjon. Dersom de i tillegg velger lav risiko i sparingen (for eksempel høy andel i rentefond), vil de få et sjokk når de oppdager hva de vil få utbetalt i pensjon. Det er viktig å begynne sparing til pensjon så tidlig som mulig for å kunne gå en god pensjonstilværelse i møte.

4. Problemstilling

Hva skal til for at arbeidstakere skal spare riktig til egen pensjon og dermed redusere risikoen for å bli en fattig pensjonist? I denne oppgaven blir følgende problemstilling diskutert:

Hva skal til for at arbeidstakere skal spare riktig til egen pensjon?

For å gi en bedre oversikt deles problemstillingen opp i tre forskningsspørsmål;

- Hvilke faktorer påvirker fremtidig pensjonsutbetaling?
- Hva menes med «riktig» sparing til egen pensjon?
- Hvem har ansvar for å dekke fremtidig pensjonsunderskudd?

Problemstillingen diskuteres ved hjelp av ulike artikler om emnet, ved å bruke en etablert pensjonskalkulator og resultatene av empiriske undersøkelser. En undersøkelse er gjennomført i forbindelse med denne oppgaven, mens også resultater fra undersøkelser gjennomført av Norstat benyttes.

Tilsvarende problemstillinger er behandlet av studenter fra NHH og Handelshøyskolen i Stavanger. Peer Bjerkvig Lea og André Lund Walker skrev i 2014 en masteroppgave med tittelen «Pensjon i privat sektor – Er innskuddsordningen god nok?». I denne oppgaven undersøkte de «Under hvilke omstendigheter gir dagens folketrygd og innskuddspensjon god nok pensjon?», og gjorde ulike beregninger for å illustrere hvilke faktorer som vil påvirke pensjonsutbetalingen. Til slutt kom de med forslag til forbedringer. (Lea & Walker, 2014)

Christoffer Martinsen og Kristian Mosvær skrev i 2013 en masteroppgave med tittelen «Pensjon – hvorfor bryr vi oss ikke?». I denne oppgaven ble problemstillingen «Hvorfor kan vi så lite om pensjon?» analysert i lys av tradisjonell preskriptive beslutningsteori og adferds økonomi. (Martinsen & Mosvær, 2013)

I denne oppgaven gjennomføres det en empiriske undersøkelsen på et utvalg av arbeidstakere som allerede har opparbeidet seg kunnskap om risiko og avkastningsmuligheter i verdipapirfond gjennom egen sparing. Det forventes at undersøkelsen gir ny informasjon som bekrefter konklusjoner fra tidligere oppgaver, men samtidig gi ny kunnskap om hva som skal til for å sikre ønsket levestandard som pensjonist.

5. Historisk utvikling av pensjonssystemet i Norge

Bakgrunnen for denne oppgaven er gjennomføring av Pensjonsreformen fra 2011 og risikoen for at befolkningen ikke sparer nok i løpet av sitt arbeidsliv til å sikre ønsket levestandard som pensjonist.

5.1. Fra familie til stat

Historisk var samfunnet i Norge bygget opp slik at hver familie forsørget seg selv.

Arbeidsføre familiemedlemmer tjente penger og forsørget små barn, gamle og syke familiemedlemmer. Fra 1200-tallet ble det etablert ordninger lokalt i samfunnene som tok seg av de som ikke hadde slektninger som kunne forsørge dem. Kirken drev også utstrakt hjelpearbeid og etter hvert ble det etablert hjelpeorganisasjoner som hjalp mennesker i nød. Det var likevel familien og slekten som var de viktigste kildene til hjelp og økonomisk støtte. (Kuhnle, 1983)

På slutten av 1800-tallet gikk det en velferdsreformbølge over Europa, der Tyskland var en viktig modell. I Norge ble Arbeiderkommisjonen opprettet i 1885 og denne påbegynte et omfattende sosialforsikringssystem som blant annet førte til innføring av ulykkesforsikring og sykeforsikring. En velferdsstat kjennetegnes ved nasjonalt omfattende trygdeordninger, der alle har plikt til å betale skatt mot at hele befolkningen har rettigheter på ulike støtteordninger. Velferdsstaten i Norge utviklet seg gradvis over en tid på ca. 90 år. Folketrygden, som er grunnsteinen i dagens velferdsstat, ble først etablert i 1967. (Kuhnle, 1983)

Pensjonene i folketrygden blir fastsatt og regulert hvert år i forhold til folketrygdens grunnbeløp, ofte kalt G. Alle personer som er bosatt i Norge er pliktig medlem av folketrygden. Folketrygden er en pensjonsordning der utbetalingene hvert år finansieres av innbetalingene samme år, på en slik måte at det verken bygges opp fond eller akkumuleres underskudd. Vi sier at folketrygden er basert på pay-as-you-go-prinsipp eller det som kalles et utligningssystem. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017)

Folketrygden gir blant annet økonomisk hjelp ved sykdom, skader, svangerskap, fødsel, arbeidsløshet, alderdom, uførhet, enslig forsørgeransvar, dødsfall og tap av forsørger. Folketrygden dekker dessuten utlegg til medisinsk behandling og rehabilitering og til yrkesmessig attføring, det vil si tilbakeføring til arbeidslivet.

Norge har gått fra å være et samfunn der familie og slekt tar vare på hverandre til et samfunn der velferdsstaten tar vare på befolkningen. Det vil alltid være en risiko knyttet til løpende

finansiering av pensjonsordningen, da inntekter og utgifter påvirkes av flere faktorer. Inntektene påvirkes blant annet av antall arbeidstakere og befolkningsvekst. Samtidig har Norge betydelige oljeinntekter, som blant annet påvirkes av oljeprisen. Utgiftene påvirkes av krav til levestandard og levealder.

5.2. Bakgrunnen for pensjonsreformen i 2011

Myndighetene i Norge har innsett at det er en økt risiko for at den løpende finansieringen av folketrygden ikke vil være tilstrekkelig i fremtiden.

Den en årlige befolkningsveksten i Norge de siste årene har vært litt over 1 prosent, omtrent på samme nivå som den globale befolkningsvekst. Befolkningsveksten i Norge i 2011–13 var den høyeste på 90 år. Det er imidlertid stor usikkerhet til utviklingen, så Statistisk Sentralbyrå (SSB) presenterer derfor flere alternativer i sin befolkningsframskriving basert på ulike forutsetninger med hensyn til fruktbarhet, levealder, inn- og utvandring (Folkehelseinstituttet, 2017):

- Ifølge hovedalternativet (mellomalternativet) vil det være 6 millioner innbyggere i Norge i 2031 og 7 millioner i 2063.
- Ifølge lavalternativet blir det 5 millioner nordmenn i 2063.
- Ifølge høyalternativet blir det 10 millioner nordmenn i 2063.

I følge SSB har antall eldre over 70 år de siste 15 årene vært konstant, og andelen vil også holde seg konstant de neste 10 årene. Det forventes at (mellomalternativet) levealderen vil øke jevnt til 87,5 år for menn og 90 år for kvinner i 2070 (Brunborg, 2012). Dette betyr at Norge vil få stadig flere eldre på sikt. I dag utgjør eldre over 70 år rundt 10 prosent av befolkningen, mens i 2070 vil de utgjøre 20 prosent. De aller eldste vil også utgjøre en stadig større andel av befolkningen. (Folkehelseinstituttet, 2017)

I og med at den statlige pensjonsordningen er basert på et pay-as-you-go-prinsipp, må statens forpliktelser stå i forhold til inntektene. Befolkningsvekst og økt levealder vil på sikt gi en ubalanse mellom antall arbeidstakere og antall pensjonister som skal finansieres. Dette betyr at utbetalingene fra staten til hver enkelt måtte reduseres, og det er det som var bakgrunnen for pensjonsreformen som ble gjennomført for å sikre en bærekraftig pensjonsordning i Norge.

6. Pensjonssystemet i Norge i dag

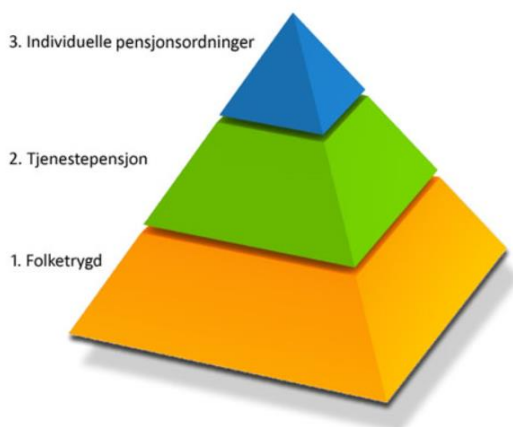
I dette kapitlet beskrives pensjonssystemet i Norge og konsekvenser av de endringene som er innført.

6.1. Pensjonssystemet

Pensjonssystemet i Norge er bygd på tre pilarer:

- Folketrygd
- Tjenestepensjon
- Individuelle pensjonsordninger

En persons pensjonsinntekt kan komme fra en eller flere av disse kildene. (Norsk Pensjon, 2017)

Figur 1: «Tre pilarer i pensjonssystemet» (Norsk Pensjon, 2017)

6.2. Folketrygd

Folketrygden er den grunnleggende pensjonsordningen i Norge. Den gir ytelser som alle får, uten reduksjon. Ordningen sikrer alle en minste pensjonsinntekt gjennom garantipensjonen. I tillegg sikres de yrkesaktive en pensjon som står i forhold til inntekten som yrkesaktiv gjennom standardsikringen. (Norsk Pensjon, 2017). Pensjonsreformen i 2011 hadde til hensikt å gjøre pensjonssystemet bærekraftig (levetidsjustering) og gjøre det enklere å stå lenger i arbeidslivet. ("KLPs perspektivrapport 2017," 2017)

6.3. Tjenestepensjon (Arbeidsmarkedspensjon)

«Dette er pensjonsordninger som er etablert for dem som deltar i yrkeslivet. Ordningene kan deles i tjenestepensjon og AFP (avtalefestet pensjon).

Tjenestepensjon for ansatte i privat sektor er regulert i lov om obligatorisk tjenestepensjon. Denne loven pålegger alle arbeidsgivere å etablere en tjenestepensjonsordning for sine ansatte, og stiller opp visse krav til hvordan ordningen skal være utformet. Selve ordningen må etableres enten som en foretakspensjonsordning (ytelsespensjonsordning) eller som en innskuddspensjonsordning. (Norsk Pensjon, 2017)

Tjenestepensjon for ansatte i offentlig sektor, er regulert enten i lov (staten, sykepleiere og ansatte i apoteksektoren) eller i tariffavtale (kommunesektoren). (Norsk Pensjon, 2017)

AFP er pensjonsordninger som er etablert gjennom tariffavtaler. Opprinnelig var ordningene ment som førtidspensjonsordninger i alderen 62 til og med 66 år. For ansatte i offentlig sektor er ordningene fortsatt det. For ansatte i privat sektor er ordningene endret til å bli ytelser som gis livsvarig.» (Norsk Pensjon, 2017)

Denne oppgaven er begrenset til å diskutere innskuddspensjonsordningen i privat sektor og gir eksempler på individuelle pensjonsordninger. Diskusjon av ytelsespensjon, hybride pensjonsordninger og AFP inngår dermed ikke i denne oppgaven.

6.4. Innskuddspensjonsordningen

En innskuddsbasert pensjonsordning er en tjenestepensjonsordning der årlig premie er fastsatt som en prosentandel av lønn. Pensjonen vil avhenge av innbetalingene og avkastningen av de innbetalte pensjonspremiene. (Finans Norge, 2017)

Lov om innskuddspensjon stiller en rekke krav knyttet til alt fra medlemskap i ordningen, pensjonsopptjeningsregler, pensjonsalder, osv. I følge loven skal arbeidsgiver betale forvaltningsgodtgjørelsen for pensjonsmidlene i ansettelsestiden, og arbeidsgiver velger pensjonstilbyder og hvilken innskuddsprosent som inngår i pensjonsordning.

I praksis blir det satt av en viss prosent for alle inntekter, eventuelt en forskjellig sats over og under 7,1 G. Pensjonsinnskuddet kan beregnes på flere måter, men i eksemplene i denne oppgaven er det tatt utgangspunkt i at det settes av en bestemt prosent av lønnen.

Innskuddet beregnes for to intervaller, for henholdsvis lønn inntil 7,1 G og lønnen som ligger mellom 7,1 G og 12 G. Minimum avsetning er 2 prosent av lønnen. (Norsk Pensjon, 2017)

De maksimale satsene i 2017 vises i tabell 1.

Intervaller i 2017 (fra 1.5)	Prosent	Maksimalt
Opp til 7,1 G	7,00%	46 536
Mellom 7,1 G til 12 G:	25,10%	115 160
Over 12 G	0,00%	0
Maksimal avsetning		161 697

Tabell 1: «Maksimal innskudd til arbeidstaker» (Smarte Penger, 2017)

Arbeidsgiver kan selv velge om det skal settes av pensjonsinnskudd for den første G'en (93.634 kroner). Tabell 2 viser noen eksempler på hva som blir satt av ved ulike lønnsnivåer.

For en inntekt på 500.000 kroner kan pensjonsinnskuddet variere fra 8.147 kroner med minimumsavsetningen, til 35.000 kroner ved maksimalavsetningen. (Smarte Penger, 2017)

Avsetning av lønn				
Lønn	2,00%	4,00%	7,00%	Maks forskjell
300 000	6 000	12 000	21 000	15 000
400 000	8 000	16 000	28 000	20 000
500 000	10 000	20 000	35 000	25 000
600 000	12 000	24 000	42 000	30 000
Avsetning av lønn – ikke første G				Maks forskjell
300 000	4 147	8 295	14 516	10 368
400 000	6 147	12 295	21 516	15 368
500 000	8 147	16 295	28 516	20 368
600 000	10 147	20 295	35 516	25 368

Tabell 2: «Årlig innskutt beløp for ulike lønnsnivå» (Smarte Penger, 2017)

6.4.1. Betydningen av valgte avsetning av lønn innskuddsordningen

For å få forståelse av hvor stor betydning innskuddsprosenten arbeidsgiver velger å tilby, kan en benytte en pensjonskalkulator. Det er flere pensjonskalkulatorer på markedet. I denne oppgaven er beregningen foretatt ved hjelp av SKAGENs pensjonskalkulator. I beregningene

er det forutsatt at personen er født i 1970 og dermed har 20 år igjen til pensjonsalder, og at arbeidstakeren hverken har oppsparte midler eller tilleggssparing til pensjon.

I denne kalkulatoren forutsettes det at arbeidstakeren omfattes av en pensjonsordning med middels risiko, normalt med en aksjeandel på 50 %, og at det oppnås en årlig avkastning på 6 %.

Kalkulatoren viser et estimat for brutto pensjon som arbeidstaker vil motta når en oppnår den gitte pensjonsalderen, og det er ikke tatt hensyn til eventuell skatt. Det er heller ikke tatt hensyn til avkastning etter nådd pensjonsalder. («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)

Oversikten i tabell 3 viser forskjell på minimumsordning og maksimumsordning for høy lønn (900.000) og lav lønn (400.000), samt sammenligner dette med offentlig ytelsespensjon.

Dersom en har en årsinntekt på 900.000 kroner og maksimal innskuddspensjonsordning, kan arbeidstakeren oppnå en pensjon på over 630.000 kroner. Det vil si 70 % av dagens årslønn. Dersom samme arbeidstaker hadde hatt minimumsløsningen, ville pensjonsutbetalingen vært ca 415.000 og utgjøre ca. 46 % av dagens årslønn. Dette viser at avtalen mellom arbeidstaker og arbeidsgiver har stor betydning for endelig utfall. Dersom arbeidstakeren har en minimumsordning på 2 %, må hun i tillegg spare 10.000 kroner i måneden frem til pensjonsalder eller ha 1,3 millioner kroner i oppsparte midler, for å få samme pensjonsutbetaling som med en maksimumsløsning.

Årslønn	Pensjonsordning	Inntil 7,1 G (p.t.657.290 kroner)	7,1 – 12 G (p.t.657.290 - 1.110.900 kroner)	Utbetaling per år – første 15 år (67-82 år)	% av dagens lønn	Utbetaling per år – etter 15 år (eldre enn 82 år)	% av dagens lønn
900.000	Maksimum innskuddspensjon	7 %	25 %	630.823	70%	295.664	33%
900.000	Minimum innskuddspensjon	2 %	2%	415.558	46%	295.664	33%
900.000	Offentlig ytelses-pensjon	-	-	472.429	52%	472.429	52%
400.000	Maksimum innskuddspensjon	7%	-	258.212	65 %	179.979	44%
400.000	Minimum innskuddspensjon	2 %	-	198.190	50%	176.979	44%
400.000	Offentlig ytelses-pensjon	-	-	209.524	52%	209.524	52%

Tabell 3: «Eksempler på pensjonsordning og fremtidig utbetaling» («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)

I tabell 3 vises også forventet pensjonsutbetaling for en arbeidstaker med 400.000 kroner i årslønn. Resultatet viser at arbeidstakeren kan forvente en samlet årlig utbetaling på litt over 250.000 dersom hun har en maksimumsløsning, og under 200.000 kroner dersom hun er tilbudt en minimumsordning. Dette utgjør henholdsvis 65 % og 50 % av årslønnen.

Dersom arbeidstakeren ønsker å oppnå 70 % av årslønnen for å opprettholde ønsket levestandard, må hun ha annen sparing i tillegg til pensjonssparingen tilbudt av arbeidsgiver.

Ved hjelp av pensjonskalkulatoren kan en beregne hvor mye det er behov for å spare i tillegg til innskuddspensjonen. Dersom vi benytter samme forutsetninger som i tidligere eksempler, må arbeidstakeren med inntekt på rundt 400.000 kroner med en maksimums innskuddsordning, spare 1250 kroner per måned i 20 år for å oppnå 70 % av lønnen i pensjonsutbetaling. Dersom hun har en minimum innskuddsordning, må arbeidstakeren spare 4250 kroner per måned i 20 år for å oppnå 70 % av lønnen i pensjonsutbetaling. Dette vises i bilde fra pensjonskalkulatoren i figur 2.

Når er du født?
1970

Hva er din årslønn?
400000 kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Hvilken pensjonsordning har du?
Innskuddspensjon

Hvor mye sparer arbeidsgiver til deg?
Lønn under kr 657 290,-
2 %

Har du AFP?
 Ja Nei

Når vil du gå av med pensjon?
67 år

Hvor mye vil du spare i måneden?
4250 kr

Ønsket utbetalingstid
15 år

278 470 kr/pr.år

Privat sparing: + kr 80 280	
Tjenestepensjon: kr 21 211	
Folketrygd: kr 176 979	

Fra 67 år

Tilsvarende 70% av nåværende lønn.
Privat sparing er valgt utbetalt over 15 år.
Fra fylte 82 år faller pensjonen til 44% av nåværende lønn.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)
[Les mer om våre forutsetninger](#)

Vår anbefalte sparing

Gå videre

Figur 2: «Behov for tilleggsparing for å oppnå 70 % av lønn» («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)

Tabell 3 viser at offentlig ansatte etter pensjonsreformen vil få utbetalt 52 % av årslønn. I ulike artikler om pensjonssparing brukes 66 % eller 70 % av dagens lønn som mål for å opprettholde dagens levestandard som pensjonist. Det betyr at det er behov for tilleggsparing for offentlige arbeidstakere også – enten som frie midler eller i en individuell pensjonsordning. Dette viser at selv om problemstillingen i denne oppgaven er begrenset til arbeidstakere i en innskuddspensjonsordning, må de fleste arbeidstakere i Norge forholde seg risikoen for å bli en fattig pensjonist.

6.5. Individuelle pensjonsordninger

Individuelle pensjonsordninger er pensjonsordninger som den enkelte selv har etablert, eller som er utgått fra en arbeidsmarkedspensjonsordning som vedkommende var medlem i. (Norsk Pensjon, 2017) Eksempler på dette kan være pensjonskapitalbevis eller individuell pensjonssparing (IPS).

6.5.1. Pensjonskapitalbevis

Dersom en slutter å arbeide hos en arbeidsgiver med innskuddspensjon, stoppes også pensjonssparingen. Da får en et bevis på oppspart pensjon, som kalles pensjonskapitalbevis. Arbeidsgiveren betaler ikke lenger for forvaltningen av den oppsparte pensjonen. Dette betyr at dersom en ikke har et bevisst forhold til dette, kan gebyrer og forvaltningshonorar spise opp hele avkastningen. ("KLPs perspektivrapport 2017," 2017)

6.5.2. Individuell pensjonssparing (IPS) – med skattefradrag

Individuell pensjonssparing (IPS) er en langsiktig spareform til egen pensjon. Dette betyr at en person kan inngå en avtale om sparing med skattefordel. Fra 1. november 2017 kan en spare inntil 40.000 kroner med skattefradrag. Vilkåret er at pengene er bundet til pensjon og kan først utbetales etter oppnådd pensjonsalder. I tillegg til redusert skatt i spareperioden har ordningen følgende fordeler;

- Du kan selv velge når du vil slutte å spare eller om du vil justere sparebeløpet underveis
- Du velger selv hvordan pengene skal investeres

6.6. Frie midler

Dersom sparepengene settes inn på bankkonto eller investeres i for eksempel eiendom, aksjer eller verdipapirfond uten skattefordel eller andre begrensninger som hindrer uttak når som helst, kalles «frie midler». Frie midler kan inngå som en del av den individuelle pensjonssparingen.

6.7. Aksjesparekonto

Kjøp og salg av aksjer og fondsandeler som frie midler fører til realisasjon av skatt på gevinst. Aksjesparekonto (ASK) ble innført fra 1. september 2017 og er en konto for aksjer og aksjefond. Kjøp og salg av aksjer og aksjefond innenfor denne kontoen fører ikke til skatterealisasjon, og en utsetter dermed skatt på gevinsten frem til gevinsten tas ut av kontoen.

Dette betyr at en investor kan realisere kapitalgevinster og investere dem rett inn i markedet igjen og samtidig utsette skatteregningen.

6.8. Oppsummering

Pensjonssystemet i Norge er bygd på tre pilarer; folketrygd, tjenstepensjon og individuelle pensjonsordninger. Pensjonsreformen fører til mindre utbetalinger fra folketrygden, og dermed må fremtidig kjøpekraft sikres gjennom tjenstepensjon og tilleggssparing.

Innskuddsprosent er avgjørende for å oppnå 66-70% av dagens lønn i pensjon. En arbeidstaker med 400.000 kroner i årslønn vil, selv med en maksimumsordning med 7 % innskudd, ikke oppnå 66-70 % av lønn i pensjonsutbetaling. Mange vil bli overrasket når det går opp for dem hvor lite de vil få utbetalt som pensjonist.

7. Risiko

I denne oppgaven diskuteres risiko knyttet til pensjonssystemet, konsekvenser av dette og hvilke tiltak som er nødvendige. I dette kapittelet vil «risiko» defineres og ulike risikoer en arbeidstaker må ta hensyn til i sin planlegging av fremtidig pensjonsutbetaling beskrives.

Risiko er et begrep som ofte blir uttrykt i sannsynligheten for ganget med konsekvensen av en negativ hendelse. Det er imidlertid for snevert å uttrykke risiko i en bestemt forventningsverdi. Normalt er det usikkerhet knyttet til ulike faktorene som inngår i beregningene av risiko. Dette betyr at risiko bedre uttrykkes med en kombinasjon av konsekvenser og tilhørende usikkerhet. (Aven, 2007)

Risikoen knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger er sammensatt av mange underliggende risikoer, blant annet risiko ved investering i verdipapirfond. Risikoens kompleksitet og usikkerhet fører til at en må ta mange forutsetninger for å uttrykke forventningen. Jo høyere usikkerhet og flere forutsetninger som tas, jo usikrere bli risikoanalysen. Kunnskap om ulike risikoer og informasjon om hvordan risikoene kan håndteres blir vesentlig for å ta så riktige beslutninger som mulig.

7.1. Risiko knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger

Det er tre interessenter som har risiko knyttet til fremtidige utbetalinger. Staten, arbeidsgivere og arbeidstakere. Både individer, organisasjoner og samfunn står til enhver tid overfor et uendelig antall valgmuligheter (muligheten for å ikke handle er også et valg) som har en rekke konsekvenser og utfall. Konsekvensene eller utfallene kan være positive eller negative. (Engen et al., 2016)

Risikovurderingene som blir gjort i forbindelse med ulike beslutninger kan fort bli kompliserte. Spesielt når konsekvensene først vil vise seg lang frem i tid. Dette gjelder risikovurderinger og beslutninger i forbindelse med pensjonssparing der konsekvensene først vil vise seg når arbeidstaker går av med pensjon, gjerne 20-30 år frem i tid.

Ulike risikoer knyttet til fremtidig pensjonsutbetalinger er beskrevet i tabell 4.

Risiko	Eier	Usikkerhet
Endringer i pensjonsregelverket	Staten	Staten kan gjøre endringer i pensjonsregelverk eller skattesatser som vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling. Dette kan kategoriseres som en politiske risiko. Regjeringsskifter og andre

		hendelser kan føre til at pensjonsregelverket endres. Staten kan, for eksempel, øke eller redusere kravene til arbeidsgivere, eller endre skattefordeler som vil påvirke pensjonssparingen.
Manglende finansiering av Folketrygden	Staten	Statens inntekter og utgifter er, som tidligere nevnt, avhengig av antall arbeidstakere, befolkningsvekst og befolkningens levealder. Norge har et av verdens største pensjonsfond (Oljefondet), som skal bidra til å sikre fremtidige utbetalinger fra Folketrygden. Det er politisk risiko knyttet til forvaltningen av Norges inntekter. Norges økonomiske situasjon, uttak fra Oljefondet til drift (utover handlingsregelen), prisen på olje, avkastningen på investeringene som blir gjort av fondet etc. er alle eksempler på faktorer som vil påvirke fremtidig utbetalinger.
Utilstrekkelig pensjonsordning	Arbeidsgiver	<p>Det er arbeidsgiver som velger pensjonsordning. Arbeidstakerne kan sette seg inn i hvilken ordning de har i dag, men avtalene kan i mange tilfeller endres av arbeidsgiver. Ordningen kan endres ensidig av arbeidsgiver eller etter forhandling med arbeidstakerne (fagforening).</p> <p>De fremtidige pensjonsutbetalingene avhenger av innskutt beløp i ordningen;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prosent av inntekt som spares i perioden. Arbeidsgiver kan, for eksempel, velge å tilby minimumsløsning på 2 %. Eksemplene i tabell 3 viser hvor stor innskuddspensjonsordningen har å si for forventet pensjonsutbetaling. • Valg av pensjonsleverandør og mulighet for egne investeringsvalg. Forvaltningskostnadene i en innskuddsbasert pensjonsordning dekkes av

		<p>arbeidsgiver. Arbeidsgiver velger pensjonsleverandør og tar beslutning om et bestemt investeringsvalg, tilbud av standardprofiler eller fritt valg. Hensyn til kostnader vil inngå i beslutningen, og kan vektes høyere enn potensiell avkastning. Dette kan resultere at arbeidsgivere unngår aktive forvaltere og lav andel i aksjefond. Dette vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling.</p>
Lav kunnskap om risiko og avkastning	Arbeidstaker	<p>Avkastning fra investeringsvalg har betydning for pensjonsutbetalingen. Dette er illustrert i figur 3. Mange standard investeringsvalg er 50 % aksjefond og 50 % rentefond. Denne kombinasjonen gir lavere avkastning enn å investere 100 % aksjefond. Lav kunnskap om risiko og avkastning kan føre til dårlige investeringsvalg og dermed lavere pensjonsutbetaling. Risiko knyttet til investeringer er beskrevet i kapittel 7.2.</p>
Ujevn arbeidsinntekt frem til pensjonsalder	Arbeidstaker	<p>Innbetalinger i pensjonsordningen vil avhenge av;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lønnsnivå i hele perioden frem til pensjonsalder. Lønn vil avhenge av arbeidsmarked og mulighet til å jobbe. Uønskede hendelser som arbeidsledighet, sykdom og ulykke kan skje i løpet av arbeidslivet. • Antall år i jobb
Mange jobbskifter	Arbeidstaker	<p>Jobbskifter vil påvirke samlet pensjonssparingen i en innskuddspensjonsordning. Dersom en slutter hos en arbeidsgiver, utstedes det et pensjonskapitalbevis på arbeidstakers oppsparte pensjonsmidler. Dette påvirker totalt oppspart pensjonskapital fordi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Arbeidstaker må ha vært medlem i

		<p>ordningen i mer enn 12 måneder for å få oppsparte midler med seg.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Arbeidstaker må dekke kostandene for forvaltningen av de oppsparte midlene selv.
Lang levetid	Arbeidstaker	<p>Hvor lenge vi lever etter at vi er gått av med pensjon er vesentlig i forhold til hvor høy pensjonskapitalen vår bør være. Kjønn og levestandard vil påvirke levealder, i tillegg til helse, livsstil etc. I 2015 var forventet levealder 84,2 år for kvinner og 80,4 år for menn. ("Folkehelseinstituttet: Befolkning og levealder," 2017) Dersom en går av med pensjon når en er 67 år, betyr det at oppsparte pensjonsmidler sannsynligvis skal fordeles gjennomsnittlig over 17 år. Mange arbeidsgivere har satt opp 10 år som standard utbetalingsperiode for pensjonsordningen, mens beregninger i denne oppgaven forutsetter 15 års utbetaling etter 67 år. Deretter får arbeidstaker kun utbetaling fra folketrygden.</p>

Tabell 4: «Risiko knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger»

7.2. Risiko knyttet til investeringer

I en pensjonsordning forventer en avkastning utover risikofri rente for å sikre fremtidig forventet kjøpekraft. Det er sammenheng mellom avkastning, risiko og tidshorisont. I verdipapirmarkedene er avkastning utover risikofri rente en kompensasjon den som investerer kan få hvis han/hun er villige til å påta seg risiko. Hvis den som investerer ikke ønsker risiko, kan han/hun heller ikke forvente avkastning utover risikofri rente. Ved langsiktig sparing (15-20 år), kan en ta høyere risiko enn ved kortsiktig sparing, da store svingninger utlignes over tid.

«I det daglige vil nok mange forstå finansiell risiko som sannsynligheten for å ende opp med negativ avkastning på en investering, hvilket som oftest er det vi mener når vi snakker om "å tape penger". Risiko kan imidlertid også slå positivt ut, ved at du får høyere avkastning enn du i utgangspunktet kunne forvente.

Det å gå glipp av avkastning er også en form for tap. Sannsynligheten for at avkastningen i et spareprodukt blir mindre enn et alternativt spareprodukt er derfor også en form for risiko.»

(Verdipapirfondenes Forening, 2017)

I en innskuddspensjonsordning blir pensjonssparingen satt inn i verdipapirfond. Det er arbeidsgiveren som organiserer dette, og de mest vanlige ordningene er;

1. Arbeidsgiver bestemmer fondssammensetningen for sine ansatte (en profil).
2. Arbeidsgiver tilbyr en standard profil for sine ansatte, men de ansatte kan endre dette ved å velge en profil med lav risiko, en profil med medium risiko (ofte standard) eller en profil med høy risiko.
3. Arbeidsgiver tilbyr en standard profil for sine ansatte, men de ansatte kan endre dette ved å velge verdipapirfond fritt fra en liste med tilbydere. Den ansatte har selv ansvar for å velge fond tilpasset deres tidshorisont og risikovilje.

De ansattes valgmuligheter, som beskrevet i punkt 2 og 3 over, krever at de må sette seg inn i risiko og avkastningsmuligheter knyttet til ulike typer verdipapirfond og investeringsrisiko basert på de enkeltes fonds mandat. For å få en bedre forståelse for hvilke risikoer som vil påvirke et «riktig» investeringsvalg, er ulike risiko knyttet til investeringer i verdipapirfond skissert under.

7.3. Verdipapirfond

Et verdipapirfond er en kollektiv investeringsportefølje, der mange aktører har gått sammen om å plassere sine midler i verdipapirmarkedet, og der forvaltningen og ulike administrative forhold utføres av et forvaltningsselskap. (Verdipapirfondenes Forening, 2017).

Et verdipapirfond følger av moderne porteføljeteori som ble introdusert av Harry Markowitz da Journal of Finance presenterte hans artikkel om «Portfolio Selection» i 1952. (Markowitz, 1952)

«Markowitz utviklet en matematisk sannsynlighetsteori med basis i diversifisering. Han foreslo at investorer skulle fokusere på å konstruere porteføljer basert på disse samlede risiko-gevinstkarakteristikkene i stedet for å satse på porteføljer med individuelt gode karakteristikk.» (Aven, 2007) På denne måten ville han fjerne den usystematiske risikoen.

Ved diversifisering av verdipapirer et verdipapirfond balanseres risikoen en tar med den forventede avkastningen av investeringen. Risiko og avkastning avhenger av type fond og

mandat. Verdipapirfond kan deles opp i aksjefond, rentefond og kombinasjonsfond. I en pensjonsordning vil en normalt få tilbud om ulike kombinasjonsfond, sammensatt av ulike andel aksje- og rentefond.

7.4. Aksjefond

Et verdipapirfond som i henhold til sitt investeringsmandat normalt skal investere minst 80 prosent av fondets forvaltningskapital i aksjer (eller andre egenkapitalinstrumenter) og som normalt ikke skal investere i rentebærende papirer. (Verdipapirfondenes Forening, 2017)

Risiko knyttet aksjefond kan deles inn i markedsrisiko, bransjerisiko, selskapsrisiko, likviditetsrisiko, valutarisiko og forvalterrisiko. Det har stor betydning om et aksjefond kun investerer i energiselskap i Norge eller om en investerer i selskaper fra ulike bransjer i hele verden.

7.5. Rentefond

Et rentefond plasserer midlene i andre verdipapirer enn aksjer, og deles inn i obligasjonsfond og pengemarkedsfond.

Risikofaktorer knyttet til rentefond er de samme som for aksjefond pluss kredittrisiko. Det er normalt høyere investeringsrisiko ved investeringer i aksjefond enn rentefond, samtidig påvirkes risikoen av flere faktorer og det enkeltes fonds mandat og investeringer vil derfor være avgjørende for risikonivået.

7.6. Kombinasjonsfond

Et kombinasjonsfond kan være et fond som investerer i andre aksje og rentefond. Mange pensjonsleverandører setter sammen kombinasjonsfond med ulike risikonivå avhengig av andel aksjefond og rentefond. For eksempel vil et kombinasjonsfond med 80/20 aksjer/renter ha et høyere risikonivå enn et kombinasjonsfond med 30/70 aksjer/renter.

7.7. Investeringsrisiko

Investeringsrisiko eller avkastningsrisiko er mulighetene for at pengene som er investert øker eller synker i verdi. De ulike risikofaktorene beskrives i tabellen under:

Risiko	Beskrivelse
--------	-------------

<p>Markedsrisiko</p>	<p>«Dette er den mest sentrale form for risiko i et aksjefond.</p> <p>Markedsrisiko kan beskrives som graden og hyppigheten av verdisvingninger i et aksjemarked som helhet.</p> <p>Markedsrisiko kalles også for systematisk risiko eller systemrisiko, og er en risiko man ikke kan redusere ved å spre investeringene på flere aksjer i det samme markedet.</p> <p>Markedsrisikoen gir grunnlag for den langsiktige meravkastningen i aksjemarkedet.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017).</p>
<p>Likviditetsrisiko</p>	<p>«I alle plasseringer er det en viss risiko for at du midlertidig mister tilgangen til investerte midler. Dette kan være planlagt, for eksempel ved at plasseringen har en bindingstid.</p> <p>Men det kan også være uventet, for eksempel ved at plasseringene ikke kan konverteres til kontanter fordi det mangler kjøpere i markedet.</p> <p>Lovkravene til ordinære verdipapirfond sikrer at fondene investerer i verdipapirer som er omsettelige i regulerte markeder. Dette eliminerer ikke likviditetsrisikoen helt, men gjør den så liten som mulig.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p>
<p>Bransjerisiko</p>	<p>«Risiko knyttet til utviklingen innen en enkelt bransje (for eksempel shipping, finans, konsumvarer, media eller energi).</p> <p>Bransjerisiko (og selskapsrisiko) kalles spesifikk risiko. Slik risiko kan en investor redusere ved å spre sine investeringer på flere bransjer (og selskaper). Dette er et avgjørende argument for verdipapirfond som spareprodukt.</p> <p>Lovreguleringen av verdipapirfond stiller krav om et minimum antall ulike verdipapirer i en verdipapirfondsportefølje. Et bransjefond, det vil si fond som investerer i en bestemt bransje, kan imidlertid ikke eliminere denne bransjens spesifikke risiko,</p>

	<p>men bare redusere selskapsrisikoen ved å investere i mange selskaper innen den aktuelle bransjen.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p>
Selskapsrisiko	<p>«Risiko knyttet til aksjekursen til ett bestemt aksjeselskap. Selskapsrisiko (og bransjerisiko) kalles spesifikk risiko. Slik risiko kan en investor redusere ved å spre sine investeringer på flere selskaper (og bransjer). Dette er et avgjørende argument for verdipapirfond som spareprodukt.</p> <p>Lovreguleringen av verdipapirfond stiller krav om et minimum antall ulike verdipapirer i en verdipapirfondsportefølje. Et bredt aksjefond investerer gjerne i et større antall verdipapirer enn minimumskravet for å redusere selskapsrisikoen.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p>
Forvalterrisiko	<p>«Forvalterrisiko er risikoen for at en forvalter oppnår dårligere eller bedre avkastning for et bestemt fond sammenlignet med hva andre forvaltere med samme investeringsmandat oppnår. For alle verdipapirfond er forvalterens rom for å ta risiko beskrevet nærmere i fondets investeringsmandat.</p> <p>Enkelte fond har nedfelt en intensjon om høy risikotaking for å prøve å øke mulighetene for meravkastning enten absolutt sett eller i forhold til en indeks.</p> <p>For andre fond kan det være nedfelt en intensjon om å ta svært lav risiko enten absolutt sett eller relativt i forhold til en indeks.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p>
Valutarisiko	<p>«Hvis et verdipapirfond kan plassere i verdipapirer i en annen valuta enn det fondet er nominert i vil verdien av andelene i fondet påvirkes av endringer i forholdet mellom valutaene.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p> <p>For rente- og kombinasjonsfond inkluderer investeringsrisikoen</p>

	også renterisiko og kredittrisiko.
Renterisiko	<p>«Renterisikoen er den mest sentrale risiko for pengemarkedsfond og obligasjonsfond.</p> <p>Dersom det generelle rentenivået stiger vil verdien av papirer med fast rente (f.eks. statsobligasjoner) reduseres, fordi papirene gir lavere rente enn gjeldende markedsrente. Dermed vil også andeler i fond som har plassert sine midler i rentebærende papirer reduseres i verdi, slik som pengemarkedsfond, obligasjonsfond og kombinasjonsfond.</p> <p>Derimot, dersom rentenivået synker vil slike fond stige i verdi, fordi de sitter på papirer som betaler høyere rente enn den gjeldende markedsrenten.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p>
Kredittrisiko	<p>«Kredittrisiko er sannsynligheten for at en utsteder av en obligasjon ikke vil være i stand til å innfri sine forpliktelser når obligasjonen forfaller. Obligasjonsfond og pengemarkedsfond er utsatt for slik kredittrisiko gjennom sine investeringer i obligasjoner.</p> <p>Sannsynligheten for at statsgaranterte rentepapirer ikke vil innfris er nær null, og fond som kun investerer i statsgaranterte rentepapirer er således ikke utsatt for kredittrisiko.» (Verdipapirfondenes Forening, 2017)</p>

Tabell 5: «Risiko knyttet til verdipapirfond»

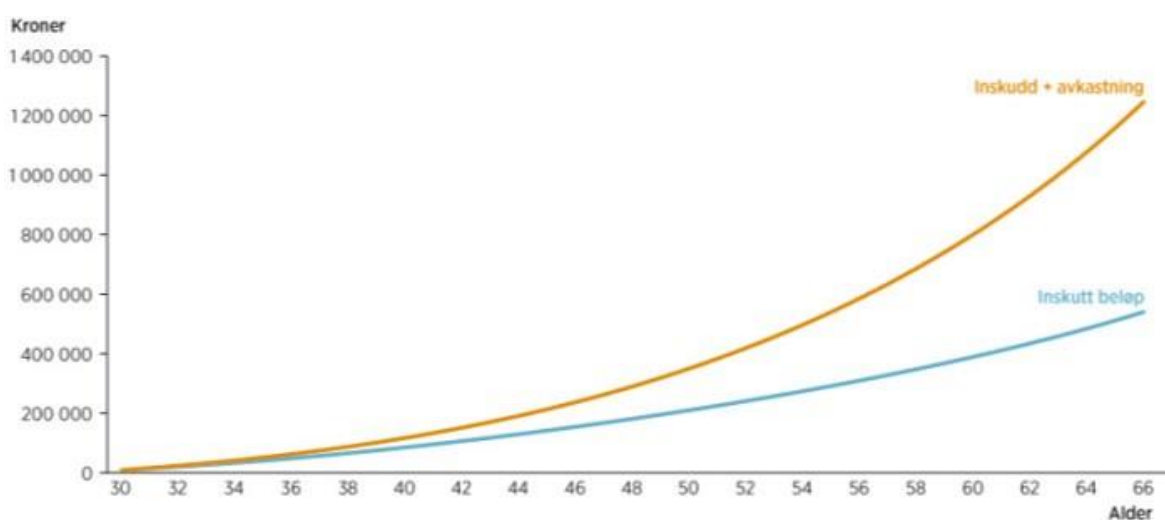
Tabellen viser at de ulike risikoene som vil påvirke den totale investeringsrisikoen i et verdipapirfond. Risikonivå vil avhenge av det enkelte fonds mandat; type investeringer (aksjer eller rentepapirer), bransje, geografi etc. Innskuddspensjonsordningen er imidlertid basert på at arbeidsgivere og/eller enkeltindivider skal ta egne investeringsvalg. Dersom en arbeidstaker har flere valgmuligheter, må hun ta stilling til både risiko og forventet avkastning basert på tilgjengelig informasjon.

7.8. Risiko og avkastningens betydning for pensjonsutbetalingen

Avkastningen på pensjonssparing vil, som tidligere nevnt, avhenge av ulike faktorer. Mange av risikofaktorene vist i tabell 3 kan hverken arbeidsgiver eller arbeidstaker påvirke, men beslutning om innskuddsprosent, aksjeandel og forvalter vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling og er innenfor deres råderett.

Stein Svalestad har vist hvor stor betydning avkastningen har i et eksempel i sin artikkel «Innskuddspensjonsleverandørenes avkastning og dens påvirkning på pensjonssparerens utbetaling» fra 2010. «Vi ser på en person som er 30 år og har en inntekt på 400 000. Hennes arbeidsgiver betaler årlig inn to prosent av lønn over grunnbeløpet (G) til hennes pensjonskonto hos den valgte innskuddspensjonsleverandøren. Vi forutsetter videre at hun har en årlig lønnsvekst på fire prosent, og at G reguleres tilsvarende. Den blå kurven i figuren nedenfor viser da hennes akkumulerte innskutte beløp på pensjonskontoen frem mot pensjonstidspunkt. Den røde kurven i figuren nedenfor viser beholdningen på hennes pensjonskonto med en forutsetning om at avkastningen på de innskutte midlene er fem prosent årlig.» (Svalestad, 2010) Vi ser av figur 3 at avkastning på pensjonsmidlene utgjør en stor del av den samlede pensjonskapitalen.

Grafen viser utvikling i innskutt beløp til pensjonskonto og utvikling i pensjonsmidlene, forutsatt fem prosent årlig avkastning.» (Svalestad, 2010)

Figur 3: «Innskutt beløp til pensjonskonto og utvikling i pensjonsmidlene» (Svalestad, 2010)

Vi ser at over halvparten av pensjonskapitalen i dette eksemplet kommer fra avkastningen på 5 %. Eksempelet viser at kombinasjonen av rentefond og aksjefond i en innskuddsordning er avgjørende for avkastning og fremtidig pensjonsutbetaling.

7.9. Risikopersepsjon

Teknisk-økonomiske baserte risikomodeller benytter sannsynligheter og forventningsverdier for å uttrykke usikkerhet og frekvenser og kan da måle og sammenligne ulike risikoer og ulike konsekvenser. (Engen et al., 2016) Kunnskap om risiko og forventet avkastning hjelper både arbeidsgivere og arbeidstakerne i å sammenligne risikonivået i ulike fond eller fondssammensetninger opp mot forventet avkastning.

Dette er i utgangspunktet en rasjonell beslutningstaking. Det forutsettes at menneskene har fullkommen informasjon om valgalternativene, og at de rasjonelt kan velge blant disse. (Engen et al., 2016)

Innenfor teknisk risikotenkning er det ikke relevant å spørre hvordan risiko blir konstruert som samfunnsmessige oppfatninger og verdier. Risikoer blir tatt som objektive fakta. I mange sammenhenger kan det derfor oppstå et gap mellom eksperters oppfatning av risiko og befolkningen ellers. (Engen et al., 2016)

I beregningen av risiko knyttet til investeringer i verdipapirer er den teknisk-økonomiske risikomodellen gjeldene. Sparing i fond gir det vi kaller risikojustert avkastning, som med andre ord er avkastning i forhold til den risikoen du tar.

Risiko knyttet til fremtidig pensjonsutbetaling er imidlertid ikke kun risiko knyttet til investeringsvalgene. Det er en sammensatt, langsiktig risiko der blant annet levetidsrisiko og risiko knyttet til arbeidsinntekt og medlemskap i pensjonsordning spiller en stor rolle, ref. kapittel 7.1 og 7.2. Den samlede risikoen er vanskelig å beregne da risiko ikke er objektiv.

Det er skrevet mye litteratur om hva som påvirker menneskenes oppfatning av risiko. Risikopersepsjon viser til de mentale prosessene som påvirker menneskenes vurdering av sannsynlighet og alvorlighet knyttet til en risiko. Det er mange faktorer som påvirker hvordan vi som mennesker selekterer og vurderer informasjon, altså påvirker vår risikopersepsjon. (Engen et al., 2016)

Forskning gjennomført av Daniel Kahneman viser at folk flest bruker tommelfingerregler snarere enn å regne seg frem til en forventet nytteverdi. Mennesket tar nødvendigvis ikke rasjonelle valg. (Kahneman, 1979).

Når det gjelder risikopersepsjon kan dette få flere typer utfall:

1. Hendelser som man først tenker på blir ansett som mer sannsynlige enn hendelser som man ikke anser som viktige.
2. Folk flest anser det som mer sannsynlig med hendelser som er alvorlige for dem, og de normalt baserer de seg ikke på frekvenser og sannsynlighetsfordelinger.
3. Folk flest vil se på egenskapene ved en hendelse og ikke til sannsynlighetsfordeling når de vurderer hvorvidt noe skal skje eller ikke.
4. Folk flest vil ofte ignorere eller tone ned informasjon som utfordrer eksisterende oppfatninger om sannsynligheten eller muligheten for en hendelse.

Disse faktorene viser hvordan intuisjoner har større betydning for risikopersepsjon enn informasjon basert på kvalitativ, systematisk informasjon eller kvantitative beregninger. (Engen et al., 2016)

Dette støttes av påstanden til hjerneforsker Elin Helander. Hun hevder at hjernen av naturlige årsaker ikke klarer å tenke langsiktig. En naturlig årsak kan være at det ikke er så lenge siden gjennomsnittlig levealder var rundt 40 år. Da var det ikke nødvendig å tenke langsiktig. (Hoemsnes, 2017a)

I følge Helander fungerer hjernen slik:

- Hjernen søker rask belønning. Trangen til belønning er sterkere enn folks vilje.
- Hjernen er designet for å løse problemene her og nå. Ikke for ting som skjer om ti til 30 år. (Hoemsnes, 2017a)

«Risiko viser til noe som kan skje eller kunne skjedd, hvordan hendelsene påvirker samfunnet vi lever i, og hvordan bestemte handlinger kan endre forløpet av en hendelse.» (Engen et al., 2016)

Det er grunn til å tro at folk flest synes det er vanskelig å se for seg risikoer der konsekvensene ligger langt frem i tid.

7.10. Oppsummering

Risikoen knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger er sammensatt av mange underliggende risikoer, blant annet risiko knyttet til arbeidslivet generelt og ved investering i verdipapirfond

spesielt. Det er vanskelig for folk flest å forholde seg til risikoen for å bli relativt fattig om 20-40 år. Selv om konkrete beregninger kan vise at utbetalingen kun blir 50 % av dagens lønn, vil mange ignorere denne informasjonen dersom den utfordrer eksisterende oppfatning, som for eksempel kan være at dagens pensjonister har god kjøpekraft.

8. Arbeidstakerne sparer for lite til pensjon

I tidligere kapitler har vi sett på pensjonssystemet og risiko. Risiko i denne sammenhengen omfatter både faktisk risiko knyttet til regelverk, arbeidsgiveres valg av pensjonsordning, arbeidstakernes ulike investeringsvalg og opplevd risiko. Opplevd risiko, eller at en ikke tar stilling til risiko i det hele tatt, påvirker beslutningene både arbeidsgivere og arbeidstakere tar i forbindelse med valg av pensjonsordning.

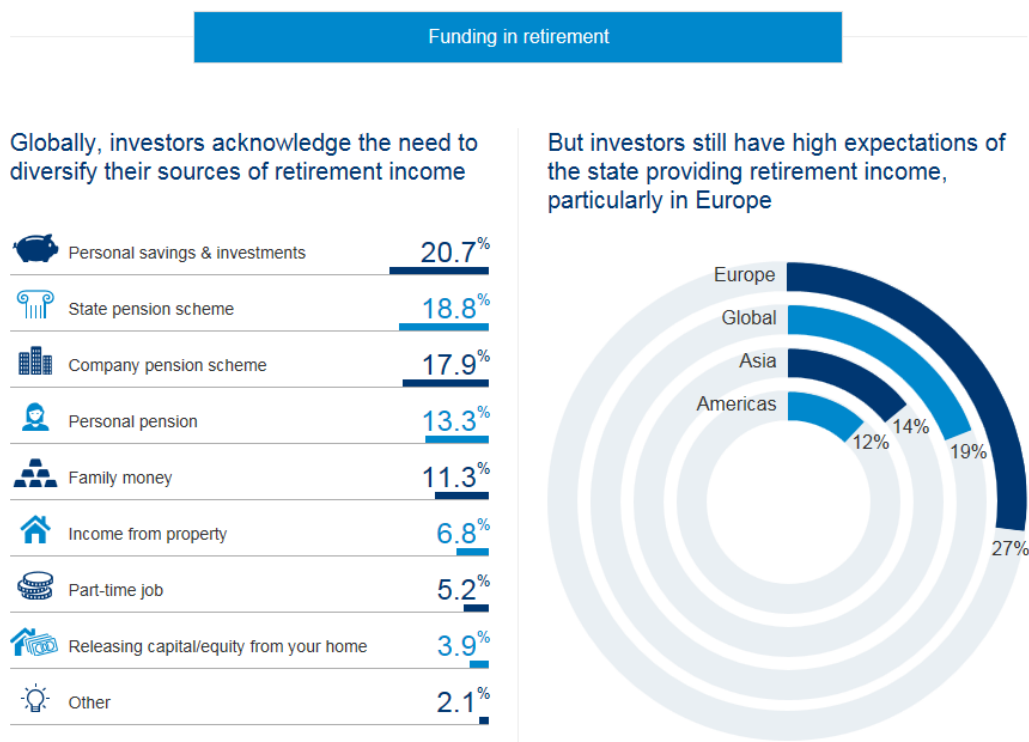
Etter å ha analysert innskuddspensjonen i en selvkonstruert og heldynamisk pensjonsmodell slo Lea og Walker fast at «pensjonen etter alt å dømme ikke blir *god nok* målt opp mot 66 % av sluttlønnen.» (Lea & Walker, 2014) I konklusjonen tok de forbehold om at det var flere usikkerhetsfaktorer som kunne påvirke resultatet.

Lea og Walker mente likevel at *rammen* for pensjonssystemet er tilstrekkelig for å gi god pensjon. Det er arbeidsgiver som legger føringer for grad av utnyttelse av rammen. (Lea & Walker, 2014) Betydningen av utnyttelsesgrad ble vist i tabell 2 og tabell 3.

Samtidig viser flere artikler i Dagens Næringsliv at folk flest ikke skjønner hva pensjonsreformen innebærer for deres pensjonsutbetaling. Til tross for at nordmenn, ifølge statistikk fra Verdipapirfondenes Forening (VFF), øker sin sparing til pensjon i fond, er risikoen for at folk flest ikke er bevisst på at de ikke har god nok innskuddsordning fra arbeidsgiver, og dermed ikke sparer nok til egen pensjonstilværelse, høy.

Undersøkelser viser at mange arbeidstakere forventer at staten vil forsørge dem som pensjonister. Schröder, som er en stor europeisk kapitalforvalter, gjennomførte i 2016 en undersøkelse blant sine kunder, Schröder Global Investor Study. Formålet var å se på sammenhengen mellom land med uengasjerte kunder/arbeidstakere og generøse statlige pensjoner. Undersøkelsen sammenlignet 28 land.

Undersøkelsen viste at kundene var klar over at de måtte ha flere kilder til pensjonsinntekt i tillegg til statlig pensjon, se figur 4, men samtidig var det høye forventinger til statlige utbetalinger. (Oxlade, 2016)

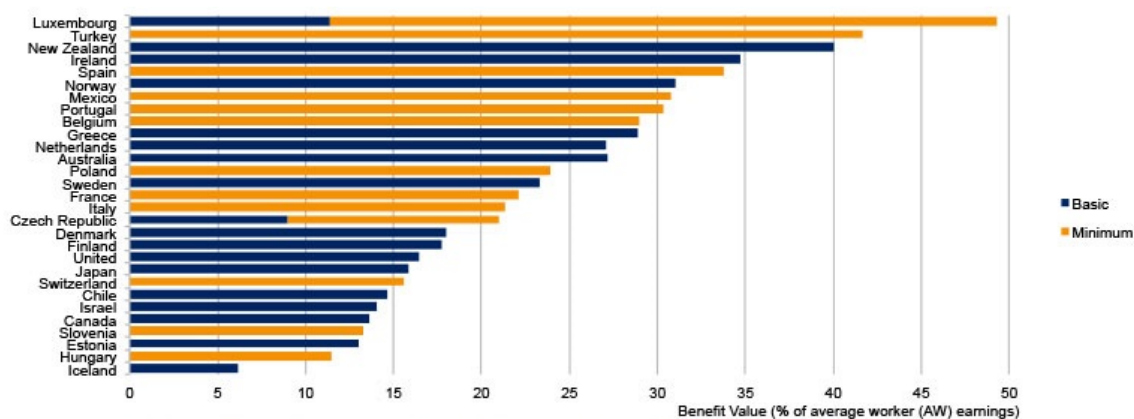
Figur 4: «Funding in retirement» (Oxlade, 2016)

Undersøkelsen viser at størrelsen på forventningen til pensjonsutbetaling fra staten henger sammen med dagens statlige utbetalinger. Dette funnet støttes av forskningen til Kahneman, som viser at folk flest ofte vil ignorere eller tone ned informasjon som utfordrer eksisterende oppfatninger om sannsynligheten eller muligheten for en hendelse. (Kahneman, 1979). Det er vanskelig å se for seg at de statlige utbetalingene fra Folketrygden blir mindre i fremtiden.

Schröder viser til en analyse publisert av Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) i desember 2015, der det kom det frem at mange Europeiske land har generøse statlige pensjonen i forhold til arbeidstakerens inntekt. (Oxlade, 2016) Ikke overraskende viser figur 5 at Norge er ett av landene som kommer høyt på listen over land med gode statlige pensjonsordninger.¹

¹ Kilden til figuren er oppgitt som en link. Denne linken krever enten login eller viser til en side som er flyttet. Velger likevel å vise figuren som ble presentert i rapporten til Schröder.

Graphic: Value of basic and minimum pensions. Percentage of economy-wide average earnings

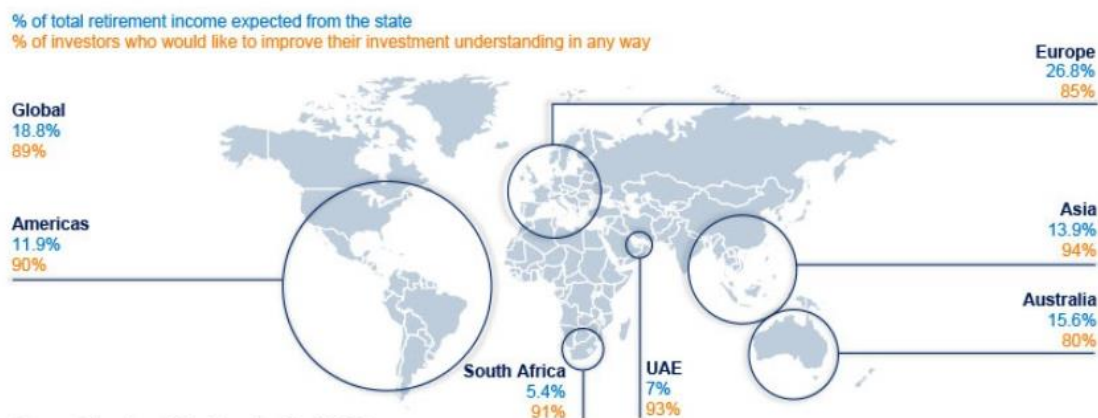

Source: OECD: http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2015_pension_glance-2015-en

Figur 5: “Pensjonsutbetaling i forhold til gjennomsnittlig inntekt” (Oxlade, 2016)

Det er grunn til å tro at andre land i verden har samme utfordringer knyttet til økt levestandard, befolkningsvekst og levealder. Undersøkelsen til Schröder illustrerer at det er utfordrende for folk flest å forstå risikoen for at staten ikke kan finansiere fremtidens pensjonsordninger, selv uten verdens største pensjonsfond. Mellom 80-94% av de som deltok i undersøkelsen ønsker imidlertid større forståelse for investeringer. Se figur 6 under:

Graphic: Investors state pension expectations and their desire to improve their investment understanding

Source: Schroders Global Investor Study 2016.

Figur 6: “Forventninger til statlig pensjonsutbetaling og ønske om økt kunnskap om investeringer” (Oxlade, 2016)

Martinsen og Mosvær undersøkte i sin masteroppgave hvorfor folk flest ikke bryr seg om pensjon, og konkluderte med at det skyldes mangel på selvkontroll. De fleste responsene i deres undersøkelse opplevde pensjon som komplisert. Over halvparten innrømmet at å tilegne seg økt kunnskap om pensjonssystemet og egen ordning sannsynligvis ville være nyttig og

avdekke muligheter for økt pensjon, men de klarte likevel ikke å gjøre det. (Martinsen & Mosvær, 2013) I artikkelen fra Dagens Næringsliv 22. august 2017 bekrefter hjerneforsker Helander at trangen til kortsiktig belønning er større en viljen. «Altså er hjernen en belønningsjunkie. Den er lat og har vanskelig for å tenke langsiktig. Sparing handler om å avstå belønning i dag, om ikke alltid å ta den raskeste veien. Spare til pensjon oppfattes som kjedelig, og hjernen vil for all del unngå kjedelige ting» sier hun. (Hoemsnes, 2017a)

Ulike undersøkelser bekrefter at arbeidstakere sparer for lite til pensjon. World Economic Forums (WEF) rapport fra 2017 varsler at hele verden vil stå ovenfor et gigantisk pensjonsunderskudd i 2050. Figur 7 viser at økt levetid og skuffende avkastning på sparepengene vil gi et gap i pensjonssparingen på 400.000 milliarder dollar i år 2050 – tilsvarende 3.360.000 milliarder kroner. (Chiglinsky, 2017)

Tallene er beregnet ved å se på forskjellen på det som er satt av til pensjon fra det offentlige, bedrifter og private personer – og det som trengs dersom alle arbeidstakere skal få 70 prosent av lønnen sin i pensjon.

Figur 7: «Pensjonsunderskuddet i 2050» (Chiglinsky, 2017)

8.1. Oppsummering

Flere undersøkelser viser at folk flest sparer for lite til egen pensjon. Mange har høye forventninger til at staten vil sikre at de opprettholder ønsket kjøpekraft som pensjonist.

Pensjonsreformen fører imidlertid til reduksjon av utbetalingene fra staten. Derfor er innskuddsprosent avgjørende for å sikre fremtidige utbetalinger.

Basert på litteraturen det vises til i dette kapitlet, kan det se ut som mange norske arbeidstakere har en for dårlig innskuddspensjonsordning gjerne uten å være klar over det selv. Mer kunnskap og økt sparing vil redusere risikoen for utilstrekkelig pensjonsutbetaling i fremtiden. Ønske om kortsiktig belønning hindrer likevel folk flest i å ta valg som vil lønne seg langt frem i tid.

Hva skal da til for at arbeidstakere skal spare riktig til egen pensjon?

9. Metode: Gjennomføring av en spørreundersøkelse

For å kunne svare på problemstillingen ble det gjennomført en empirisk undersøkelse for å innhente ny informasjon. Hovedformålet med undersøkelsen var å bekrefte funn i tidligere studier, samt avdekke om adferden og kunnskapen påvirkes av om arbeidstakerne har erfaring fra sparing i verdipapirfond.

I dette kapittelet beskrives studiets design, utvalg, utvikling av spørreskjema og annen datainnsamling. Vurderinger og diskusjoner som ble gjort i forbindelse med utarbeidelsen av spørreundersøkelsen beskrives i dette kapittelet. Følgende steg ble gjennomført:

1. Bestemme design
2. Utarbeide spørreskjema
3. Finne utvalg/populasjonen
4. Antall respondenter

9.1.Design

For å innhente datagrunnlag for å kunne svare på problemstillingen, ble det sendt ut et spørreskjema til en stor gruppe personer. Dette kan defineres som en kvantitativ forskningsmetode. Denne forskningsmetoden omfatter formaliserte prinsipper som legger grunnlaget for oppgavens problemformuleringer, forskningsdesign, datavalg og dataanalyse til tolkninger og konklusjoner. Data vil være forankret til spesifikke variabler, og det anvendes standardiserte metoder for datainnsamling. Variablene kan dermed uttrykkes i tallverdier, og datamaterialet kan beskrives med tabeller, grafiske figurer eller statistiske mål som gjennomsnitt, variasjon og korrelasjon, og analyseres. (Befring, 2015)

Det ble besluttet å sende ut spørreundersøkelsen via Questback. Questback er et verktøy for innsamling, analyse og oppfølging av tilbakemeldinger gjennom elektroniske spørreskjemaer og e-post-dialog. (Questback, 2017) Questback ivaretar blant annet personvernregler knyttet til utsendelse av en spørreundersøkelse.

9.2.Utarbeidelse av spørreskjema

Spørreskjemaet ble utarbeidet og deretter diskutert med fagpersoner innenfor pensjon, kundeservice og markedsanalyse i SKAGEN AS. Dette for å sikre at undersøkelsen ville gi pålitelige svar som kunne brukes i denne oppgaven. Både struktur og innhold i spørreundersøkelsen ble endret flere ganger i prosessen. Det ble, for eksempel, klart at

spørsmål om inntekt og forventinger til levealder er sensitive spørsmål. I følge fagpersonene er både formulering av spørsmål og rekkefølgen av disse vesentlig for å få respondentene til å fullføre undersøkelsen. Spørsmålene kan ikke være vanskelige og det kan ikke være mange av dem. Pensjon som tema er utfordrende i seg selv og spørsmålene og svaralternativene ble gjennomgått flere ganger for å finne de spørsmålene som til slutt ble sendt ut.

Spørsmålene ble rettet mot arbeidstakere som allerede var innmeldt i en innskuddspensjonsordning og formålet var blant annet å undersøke om arbeidstakerne hadde kjennskap til egen ordning. Det ble også lagt inn en forklaring av risiko knyttet til sparing i aksjefond og rentefond, for deretter å stille spørsmål for å teste respondentenes forståelse av risiko.

Spørreskjemaet er vedlagt i vedlegg 2.

9.3. Utvalget/populasjonen

Utvalget til undersøkelsen var arbeidstakere som allerede sparer ved å investere i verdipapirfond. SKAGEN AS er et forvaltningsselskap som ble etablert i 1993 og forvalter flere verdipapirfond, hovedsakelig aksjefond. Selskapet har ca. 140 000 kunder i Norge. Blant disse kundene finner en institusjonelle kunder og distributører, men hovedvekten i Norge er private sparekunder. Etter avtale med selskapet ble spørreskjemaet sendt ut til et utvalg av SKAGENS kunder.

For å nå ut til flest mulig respondenter ble SKAGEN sin kundedatabase valgt som utgangspunkt for å trekke ut et utvalg som skulle motta spørreundersøkelsen. Mange av kundene er registrert med e-postadresser. En fordel med å trekke ut et utvalg fra en stor database sikrer at en når ut til en stor gruppe mennesker. Utvalget er fondskunder og representerer den andelen av nordmenn som sparer i fond. I følge Norsk familieøkonomis Aksjefondsundersøkelse 2016 er det 1,2 millioner nordmenn som sparer i fond. (Vårvik, 2016) Dette utgjør ca. 25 % av befolkningen i Norge.

I følge de som er involvert i utsendelser av markedsundersøkelser hos SKAGEN, kan en forvente en respons på 10-15 % på undersøkelser som sendes ut. Etter deres vurdering er det ikke nødvendig med trekning av premie for å få folk til å respondere, men heller øke antall utsendelser dersom temaet ikke er interessant for mange. Basert på at det var ønskelig med mellom 250 og 300 respondenter for å få et tilstrekkelig datagrunnlag for oppgaven, og at

temaet pensjon oppleves uaktuelt for mange, ble undersøkelsen sendt ut til 4000 fondskunder for å sikre nok respondenter.

Før uttrekket ble gjort, ble utvalget begrenset med følgende faktorer:

- Kun norske kunder (hele landet)
- Kunder i alderen 18 – 59 år
- Kunder med registrert e-post i SKAGENs kundestøttesystem, K3S
- Personkunder med fondssparing på mellom 1000 NOK og 5 millioner NOK
- Kunder som ikke har reservert seg mot informasjon og reklame
- Ingen dødsbo

Aktuell kundedatabase ble dermed redusert til ca. 25.000 kunder. Det ble foretatt et tilfeldig uttrekk på 4000 respondenter fra denne delen av kundedatabasen.

Undersøkelsen ble sendt ut fredag 24. mars 2017. E-posten som ble sendt ut er lagt ved i vedlegg 3.

9.4. Respondentene

I følge de som er involvert i utsendelser av markedsundersøkelser hos SKAGEN vil hoveddelen av responsen komme i løpet av 1-2 dager. Tirsdag 28. mars hadde 126 av utvalget respondert. Dette er en svarprosent på kun 3,15 % og langt lavere enn forventet.

Utvalget ble dermed økt med et uttrekk på 4000 nye kunder fra samme andel av kundedatabase, slik at antall svar ville øke.

Identisk undersøkelse ble sendt ut onsdag 29. mars 2017. Svarprosenten på denne utsendelsen var tilsvarende som på den første.

Søndag 9. april 2017 hadde 263 respondenter svart. Resultatene (i prosent) på de ulike spørsmålene har endret seg i liten grad etter den første utsendelsen, selv om antall respondenter ble fordoblet.

Det forutsettes at en utsendelse til 8000 kunder og 263 svar, som tilsier en svarprosent på 3,28 %, gir tilstrekkelig grunnlag for å skrive denne oppgaven. Resultatene er vedlagt i vedlegg 4.

10. Resultater fra spørreundersøkelsen

For å bekrefte påliteligheten på svarene fra undersøkelsen vil resultatene løpende sammenlignes med resultatene fra en undersøkelse gjennomført av Norstat. Norstat gjennomfører markedsanalyser på vegne av en rekke aktører. I august 2016 bestilte SKAGEN svar på ulike spørsmål knyttet til pensjon via Norstat. Spørsmålene ble stilt til to ulike utvalg, på henholdsvis 575 og 1017 tilfeldig utvalgte respondenter i Norge. Resultatene er vedlagt i vedlegg 5.

Det som skiller utvalgene fra hverandre er at det ene utvalget er fondskunder i SKAGEN, mens Norstats utvalg er tilfeldig sammensatt. Svarene i den empiriske undersøkelsen gjennomført i forbindelse med denne oppgaven er dermed påvirket av at:

1. Undersøkelsen ble sendt ut til kunder som allerede sparer i verdipapirfond
2. Undersøkelsen var kun rettet mot arbeidstaker som allerede var innmeldt i en innskuddspensjonsordning.

10.1. Informasjon om respondentene

Alder

Over 50 % av respondentene var over 50 år. Dette stemmer både i forhold til SKAGENs kundedatabase og fondssparere generelt, men stemmer ikke i forhold til gjennomsnittlig alder av arbeidsfør befolkning mellom 18 og 67 år. Basert på tall fra Statistisk Sentralbyrå kan en anslå at ca. 60 % av respondentene burde være under 50 år for å være representativ i forhold til populasjonen av arbeidstakere.

I Norstats undersøkelse var over 44 % av respondentene over 50 år.

Lønn

En stor andel av respondentene har en årslønn på over 1 million kroner (18,7 %). 26,5 % oppga at de har lønn over 900.000, og 78,6 % oppga at de har mer enn 500.000 kroner i lønn. Gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte i Norge var i 2016 43.300 kroner, som tilsvarer ca. 520.000 kroner per år. (Statistisk Sentralbyrå, 2016)

I Norstats undersøkelse hadde 22 % av respondentene over 900.000 i årslønn. Nærmere 55 % hadde mer enn 500.000 kroner i lønn.

Dette kan tyde på at utvalget med de som sparer i fond i gjennomsnitt har høyere lønn enn et tilfeldig utvalg.

Sparing i verdipapirfond

Respondentene i det ene utvalget sparer, som tidligere nevnt, i verdipapirfond. De sparer enten ved å sette inn ulike engangsbeløp eller ved løpende spareavtaler (for eksempel månedlig trekk på konto):

- 61,3 % av respondentene har spareavtale i SKAGENs fond.
- Over 80 % av respondentene har mer enn 50.000 kroner investert i SKAGENs fond, nærmere 17 % har investert mer enn 500.000 i SKAGENs fond.

10.2. Interesse for egen pensjon

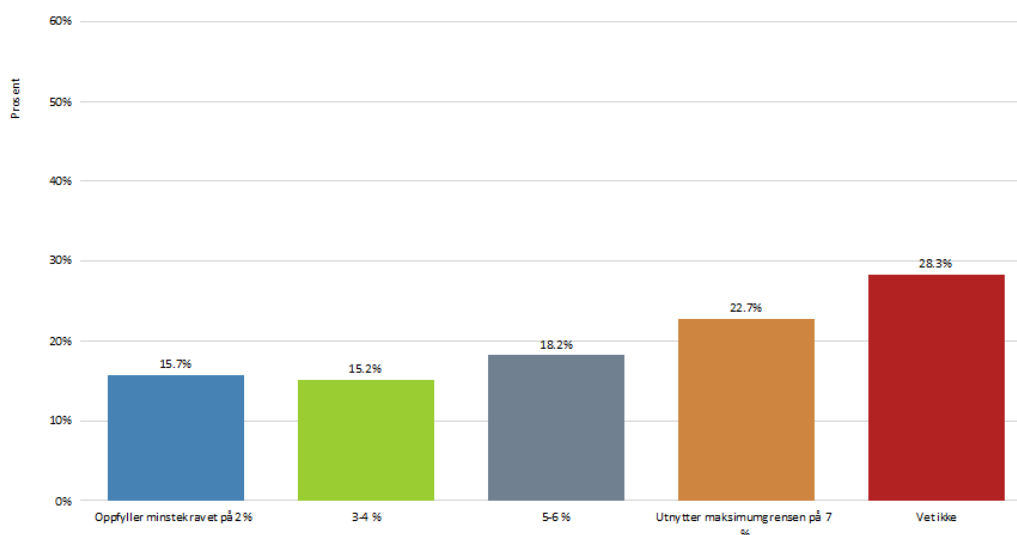
80 % av respondentene hadde vært inne og sett på sin pensjonsprofil. Til sammenligning var det kun 49 % som svarte ja på spørsmålet «Vet du hvordan pensjonspengene fra tidligere arbeidsgivere i privat sektor er plassert?» i Norstat sin undersøkelse.

Videre hadde 53,3 % vært inne og endret sin pensjonsprofil i undersøkelse blant fondskundene mot 17 % som svarte «ja» på spørsmålet «Har du endret spareprofil på pensjonspengene fra tidligere arbeidsgiver?» i Norstat sin undersøkelse.

10.3. Kjennskap til egen pensjonsordning og forventet pensjonsutbetaling

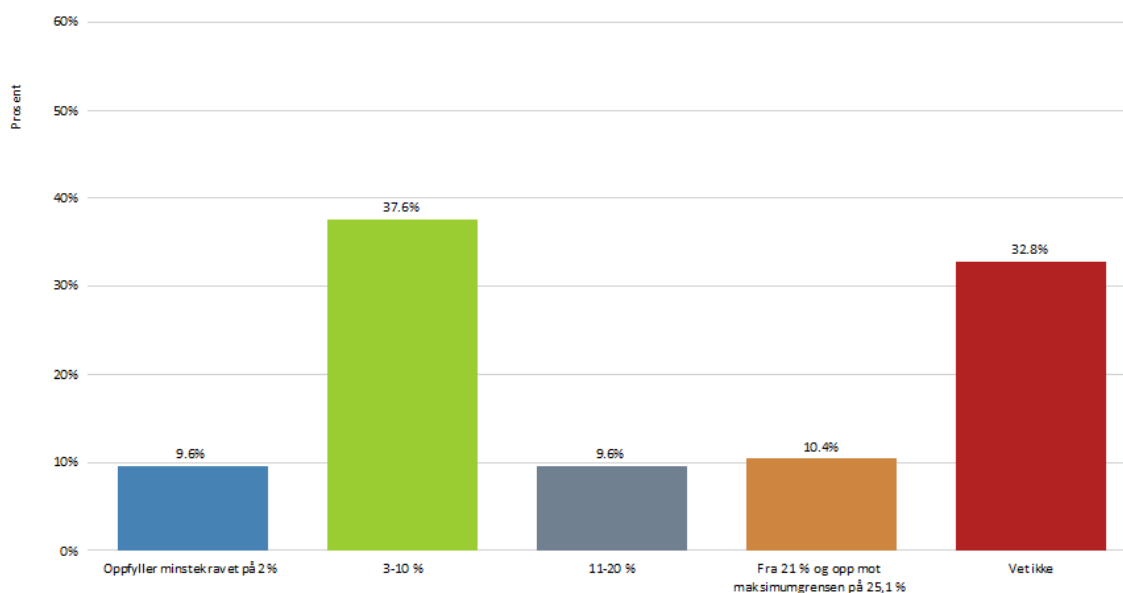
Noen spørsmål i undersøkelsen var knyttet til kjennskap til egen pensjonsordning og forventet pensjonsutbetaling.

Alle respondentene fikk spørsmålet «Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn opp til 7,1 G?». Resultatene, som vises i figur 8., viser en jevnt fordelt utnyttelse av rammene i pensjonslovgivningen. 28,3 % av respondentene vet ikke hvilken innskuddsprosent de har i den pensjonsordningen de er medlem av.

Figur 8: «Spørsmål 12. Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn opp til 7,1 G?»

Det var kun respondenter med lønn over 600.000 som fikk spørsmålet «Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn opp til 7,1 G?» Resultatene, som vises i figur 9, viser at en innskuddsprosent mellom 3 og 10 % er mest benyttet. Det må likevel bemerkes at 32,8 % av respondentene ikke visste innskuddsprosenten i den pensjonsordningen de var medlem av for inntekt over 7,1G.

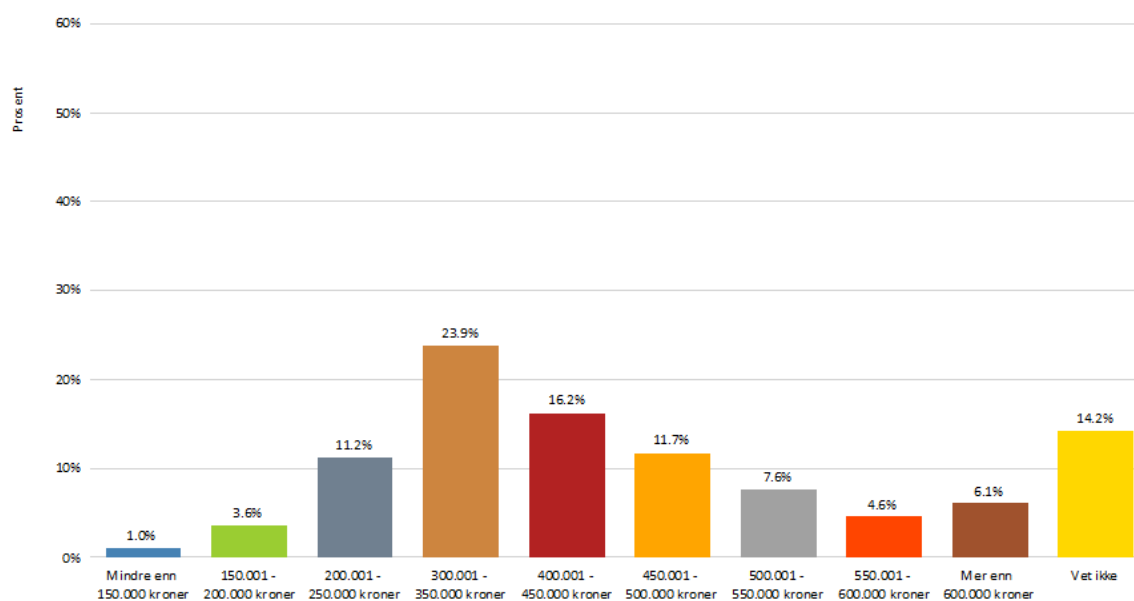

Figur 9: «Spørsmål 13. Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn mellom 7,1 G og 12G?»

Før respondentene skulle svare på spørsmål 14, «Hva forventer du at din samlede årlig utbetaling fra folketrygden og din pensjonsordning vil bli?», fikk de presentert følgende eksempel:

«Dersom du er født i 1970, har en årslønn på 500.000 kroner og vil gå av med pensjon om 20 år vil årlig utbetaling fra folketrygden være ca. 186.000 kroner. I tillegg vil du få utbetaling fra din pensjonsordning.» Forventet utbetalinger utover folketrygden må dermed komme fra annen pensjonssparing.

Svarene fra respondentene, som vises i figur 10., viser en spredning i forventningene. Størst andel forventer en samlet pensjonsutbetaling på mellom 300 og 350.000 kroner per år. 14,2 % vet ikke hva de kan forvente seg av pensjonsutbetaling.

Figur 10: «Spørsmål 14. Hva forventer du at din samlede årlig utbetaling fra folketrygden og din pensjonsordning vil bli?»

Til sammenligning var det kun 38 % av respondentene i Norstat sin undersøkelse som hadde undersøkt hvor mye de vil får utbetalt som pensjonist.

10.4. Vilje til å ta risiko og kunnskap om sammenheng mellom risiko og forventet avkastning

Et viktig spørsmål i undersøkelsen var utarbeidet for å teste respondentenes vilje til å ta risiko, samt å teste om de kunne se sammenhengen mellom risiko og forventet avkastning.

Før spørsmålet ble stilt ble betydningen av investeringsvalg forsøkt illustrert i et eksempel. Eksempelen var satt opp i tabell 6, og viser forventet avkastning dersom en sparer 2000 kroner per måned til pensjon i 20 år. Dette tilsvarer en pensjonsavtale med innskudd på 5 % av en lønn på 500.000 kroner.

Videre ble det opplyst at oppspart beløp deretter skal utbetales over en periode på minimum 10 år². Utbetaling av en 60/40 løsning vil i vårt eksempel med realistisk avkastning gi en pensjonsutbetaling på 84.300 kroner per år (7.025 kroner per mnd.) i tillegg til folketrygden.

Normalt vil arbeidsgivers standardprofil være 50/50 aksje-/rente-andel. Det er viktig å se betydningen av pensjonsprofilens investeringsvalg for fremtidige pensjonsutbetalinger.

Tallene ble beregnet ved hjelp av SKAGEN sin pensjonskalkulator. («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017) og viser forventet avkastning med tilhørende risiko (forventede svingninger). Basert på dette viste kalkulatoren forventet avkastning i tre scenarier.

Scenariene optimistisk, realistisk og pessimistisk er beregnet ut fra forventede avkastning og tilhørende forventede svingninger (risiko).

Investeringsvalg	Avkastningsforventning	Forventede svingninger	Optimistisk	Realistisk	Pessimistisk
100 % aksjer/ 0 % renter	7,35 %	18 %	1 930 000	1 080 000	641 000
80 % aksjer/ 20 % renter	6,5 %	13 %	1 500 000	953 000	632 000
60 % aksjer/ 40 % renter	4,5 %	9 %	1 170 000	843 000	622 000
30 % aksjer/ 70 % renter	3,5 %	5 %	820 000	703 000	606 000
15 % aksjer/ 85 % renter	2,0 %	1 %	695 000	643 000	596 000

Tabell 6: «Ulike investeringsvalg» («SKAGENs pensjonskalkulator,» 2017)

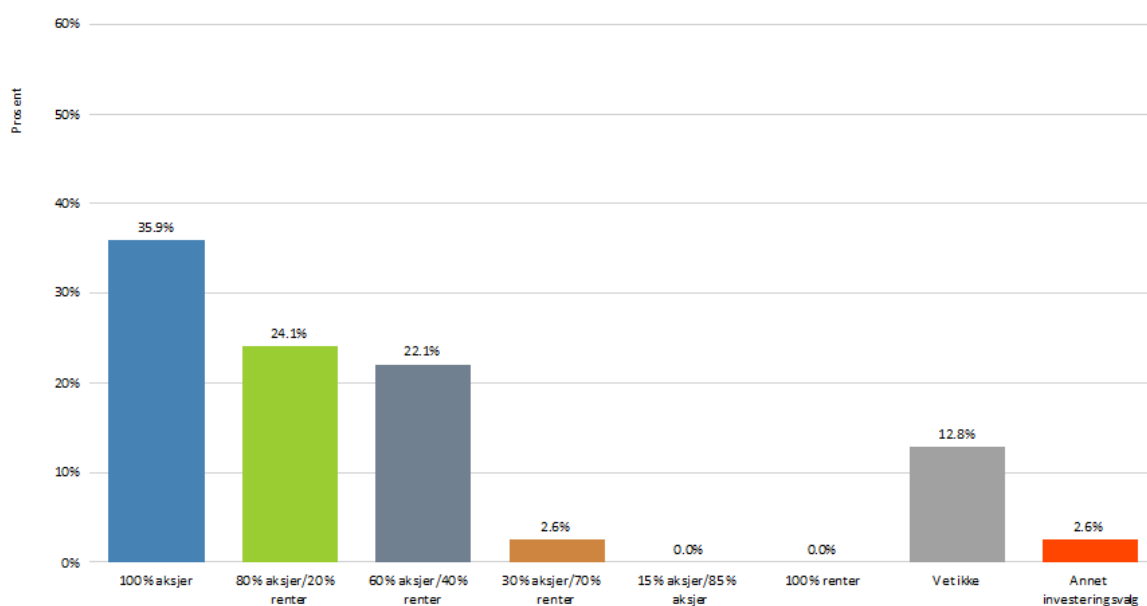
Forutsetningen bak beregningene i SKAGENs pensjonskalkulator kan leses under overskriften «Les mer om våre forutsetninger» på følgende internettside

<https://www.skagenfondene.no/sparing-i-fond/pensjon/pensjonskalkulator/>.

² I utgangspunktet vil en på grunn av forventet levealder anbefale 15 år, men valgte 10 år for enkelthets skyld.

Tabellen viser at selv i det mest pessimistiske scenariet gir langsiktig sparing i 100 % aksjer den beste avkastningen. Under tabellen ble følgende spørsmål stilt: «Hvilke investeringsvalg vil du gjøre dersom du har 20 år igjen i arbeidslivet?».

Resultatene i figur 11 viser at 36 % svarte at de ville velge å investere i 100 % aksjer. Videre var det 23,8 % som svarte at de ville velge 80 % aksjer og 20 % renter. Dette betyr at litt over 40 % av de som svarte på undersøkelsen var usikre på hva de ville velge eller velge 60 % eller mindre i aksjer, selv om det var 20 år igjen til pensjonsalder.

Figur 11: «Spørsmål 15. Hvilke investeringsvalg vil du gjøre dersom du har 20 år igjen i arbeidslivet?»

12,8 % visste ikke hva de ville velge, og 2,6 % ville velge en annen investering enn fond, for eksempel nedbetaling av gjeld på bolig. Til sammenligning viste Norstat sin undersøkelse at 38 % av utvalget ikke vet hvilken spareform de tror gir best pensjon når de når pensjonsalder. (Norstat, 2016)

Figur 12 viser i tillegg at 45 % vil velge aksjefond og 8 % vil velge rentefond dersom valget står mellom aksjefond, rentefond og høyrentekonto i bank. I utvalget med fondskunder var det ingen som valgte 100 % rentefond når investeringshorisontene var lang.

	TOTAL
BASE	575
Høyrente konto i bank	9%
Rentefond	8%
Aksjefond	45%
Vet ikke	38%
TOTAL	100%

Figur 12: «Svar på spørsmålet «Hvilken spareform tror du gir deg best pensjon når du når pensjonsalder?»» (Norstat, 2016)

På det generelle spørsmålet «For langsiktig sparing syns jeg det er mest fornuftig å spare i [...]» var det kun 20 % svarte «aksjefond» og 3 % «rentefond». Figur 13 viser at størst andel ville velge eiendom (29 %), mens 21 % ville velge bankinnskudd.

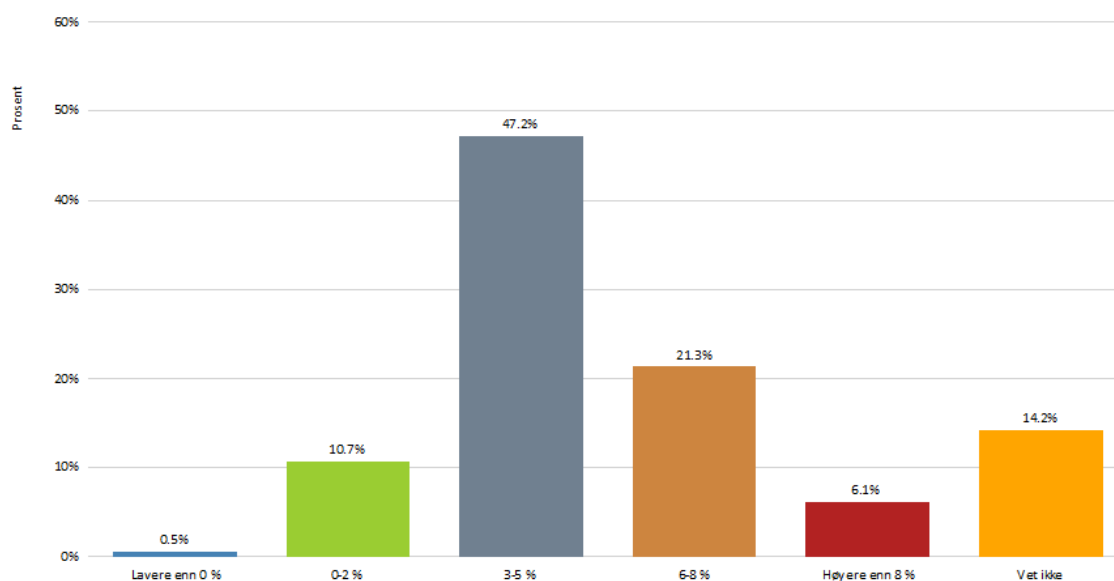
	TOTAL
BASE	1017
Bankinnskudd	21%
Rentefond	3%
Aksjefond	20%
Eiendom	29%
Enkeltaksjer	2%
Kunst	1%
Annet	2%
Vet ikke	22%
TOTAL	100%

Figur 13: «Svar på spørsmålet «For langsiktig sparing syns jeg det er mest fornuftig å spare i [...]»» (Norstat, 2016)

Forventinger til avkastning og risiko

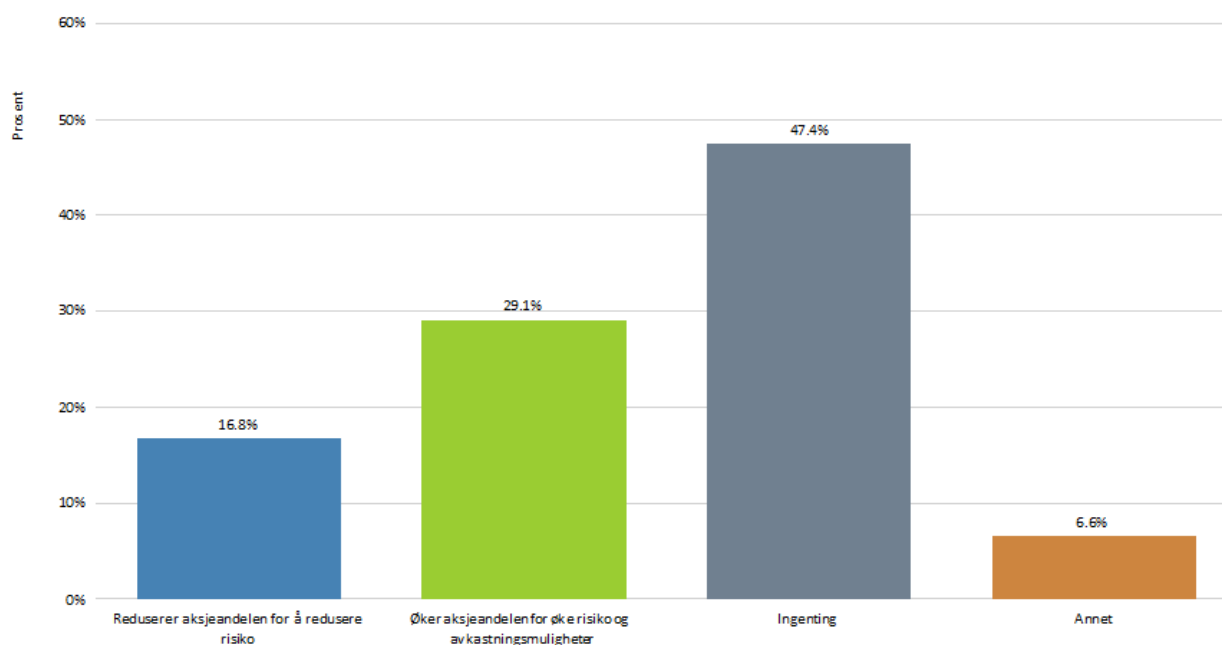
For å kunne analysere om avkastningsforventninger henger sammen med risikoen

respondentene er villige til å ta ble følgende spørsmål stilt: «Hva tror du avkastningen på din pensjonssparing er per år?» Resultatene, som vist i Figur 14, viser at 47,2 % av respondentene forventer en avkastning på mellom 3 og 6 % per år. 14, 2 % vet ikke hva de forventer.

Figur 14: «Spørsmål 9 Hva tror du avkastningen på din pensjonssparing er per år?»

For å få mer informasjon om respondentenes risikotoleranse ble følgende spørsmål stilt: «Tenk deg at det er 20 år igjen til du blir pensjonist og så faller verdien av pensjonssparingen din 50 %. Hva gjør du?» Resultatene, som vist i figur 15, viser at verdifallet ikke vil føre til tiltak hos 47,4 % av respondentene. 29,1 % vil derimot øke aksjeeksponeringen og dermed risikoen.

Figur 15: «Spørsmål 16 Hva gjør du?»

I Norstats undersøkelse ble et tilsvarende spørsmål stilt: «La oss si at du sparer i fond – hva vil du gjøre når verdien på sparingen din faller 20%?» Resultatene i figur 16 viser at 43 % av respondentene ikke ville gjøre noe, mot 47,4 % i undersøkelsen med fondskunder. Hele 37 % vet ikke hva de vil gjøre mot 6,6 % i undersøkelsen med fondskunder.

	TOTAL
BASE	1017
Selge fondene	6%
Ingenting	43%
Kjøre flere andeler	14%
Vet ikke	37%
TOTAL	100%

Figur 16: Svar på «La oss si at du sparer i fond – hva vil du gjøre når verdien på sparingen din faller 20%?» (Norstat, 2016)

10.5. Oppsummering av resultater

I dette kapitlet er de viktigste resultatene presentert. I tillegg til resultater fra undersøkelsen som ble sendt ut til 8000 fondskunder, er det presentert resultater fra ulike spørsmål som er stilt til et tilfeldig utvalg via Norstats generelle markedsundersøkelser.

Det kan se ut til at mange av de som svarer på denne type undersøkelser er over 50 år og har forholdsvis høy inntekt. De som allerede sparer i verdipapirfond viser mer interesse for å undersøke status på pensjonssparing sin, men et forholdsvis høy andel kjenner likevel ikke til hvilken innskuddsprosent de har i sin pensjonsordning.

Undersøkelsen viser også at de med lav lønn oftere har lav innskuddsprosent, og de med høy lønn oftere har høy innskuddsprosent. Respondentene velger lavere risiko enn forventet, men viser likevel at de har kunnskap om forventet avkastning og forventet pensjonsutbetaling i forhold til innskuddsprosent.

Svaret på det generelle spørsmålet i Norstat «For langsiktig sparing syns jeg det er mest fornuftig å spare i [...] der kun 20 % valgte aksjefond og 21 % velger bankinnskudd viser at folk flest ikke har kjennskap til sparing i verdipapirfond. Kunnskap om fond er viktig da verdipapirfond og potensielt valg av fond med ulik risikoprofil inngår i innskuddspensjonsordningen.

11. Diskusjon: Hva skal til for at alle arbeidstakere skal spare riktig til egen pensjon?

I tidligere kapitler er pensjonssystemet i Norge, økt behov for individuell pensjonssparing og risiko knyttet til investeringsvalg beskrevet. Resultatene fra den empiriske undersøkelsen er presentert og oppsummert.

For å kunne svare på problemstillingen vil følgende forskningsspørsmål drøftes;

- Hvilke faktorer vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling?
- Hva menes med «riktig» sparing til egen pensjon?
- Hvem har ansvar for å dekke fremtidig pensjonsunderskudd?

11.1. Hvilke faktorer vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling?

Basert på den informasjonen som er innhentet og presentert tidligere i denne oppgaven, kan det hevdes at de viktigste faktorene er;

1. Interesse for egen pensjon
2. Kunnskap om sparing i verdipapirfond
3. Arbeidsgivers pensjonsordning og innskuddsprosent
4. Arbeidstakernes investeringsvalg

11.2. Interesse for egen pensjon

Tallene fra Statistisk Sentralbyrå er klare; vi får færre barn og vi lever lenger. Vi har arbeidsinntekt i en kortere andel av livet enn tidligere, og staten må redusere sine utbetalinger for å kunne gi litt til alle. Dette betyr at alle arbeidstakere som er i en innskuddsbasert pensjonsordning må opparbeide seg kunnskap og ha et bevisst forhold til egen pensjonssparing og fremtidig pensjonsinntekt for å opprettholde ønsket kjøpekraft i fremtiden.

Spørreundersøkelse, med overskriften «Blir du en fattig pensjonist?», ble kun besvart av 3,2 % av de som mottok undersøkelsen via e-post. Dette er langt færre enn de 10-15 % som normalt svarer på andre undersøkelser som sendes ut. Noe av avviket kan skyldes at undersøkelsen var rettet mot fondskunder som var medlem i en innskuddspensjonsordning og at dette ekskluderte mange av de som mottok undersøkelsen. En kan likevel anta at hovedgrunnen er liten interesse for pensjon. For å kunne vurdere tiltak for å øke interessen for pensjon, må en se på det som kan være årsakene til at det er så liten interesse.

Årsaken til liten interesse for pensjon, kan være:

- Pensjonsordningen er komplisert. I undersøkelsen til Martinsen og Mosvær svarte 30 % at de syntes pensjonssystemet og reglene virket kompliserte og 47 % mente at de virket litt kompliserte. Videre svarte hele 58 % at de hadde satt seg inn i pensjonsreglene i liten eller ingen grad.(Martinsen & Mosvær, 2013)
- Det er lenge til en når pensjonsalder. Det er vanskelig å forholde seg til noe som kanskje vil skje mer enn 20-40 år frem i tid. Når en ser på aldersgruppen av fondskunder som har svart på undersøkelsen, kan en se at interessen for pensjon øker med alderen.
- Arbeidstakerne forstår ikke risikoen knyttet til fremtidige pensjonsutbetalinger;
 - Det er mange usikkerhetsfaktorer knyttet til fremtidig pensjonsutbetaling og konsekvensene av ordningen ligger langt frem i tid. Usikkerheten dette innebærer gjør at folk flest ikke ønsker å forholde seg til pensjon.
 - Det er en forventning om at velferdsstaten i Norge vil ta vare på pensjonistene.
 - Det er en forventning om at myndighetene implementerer lover og regler som sikrer at arbeidsgiver tar ansvar for pensjonsordningene på vegne av de ansatte.

Det er likevel interessant å se at dersom en vurderer interessen ut fra hvem som har vært inne og sett på pensjonsprofilen sin, er det stor forskjell mellom fondskunder (80 %) og det generelle utvalget (49 %), ref. kapittel 10.2.

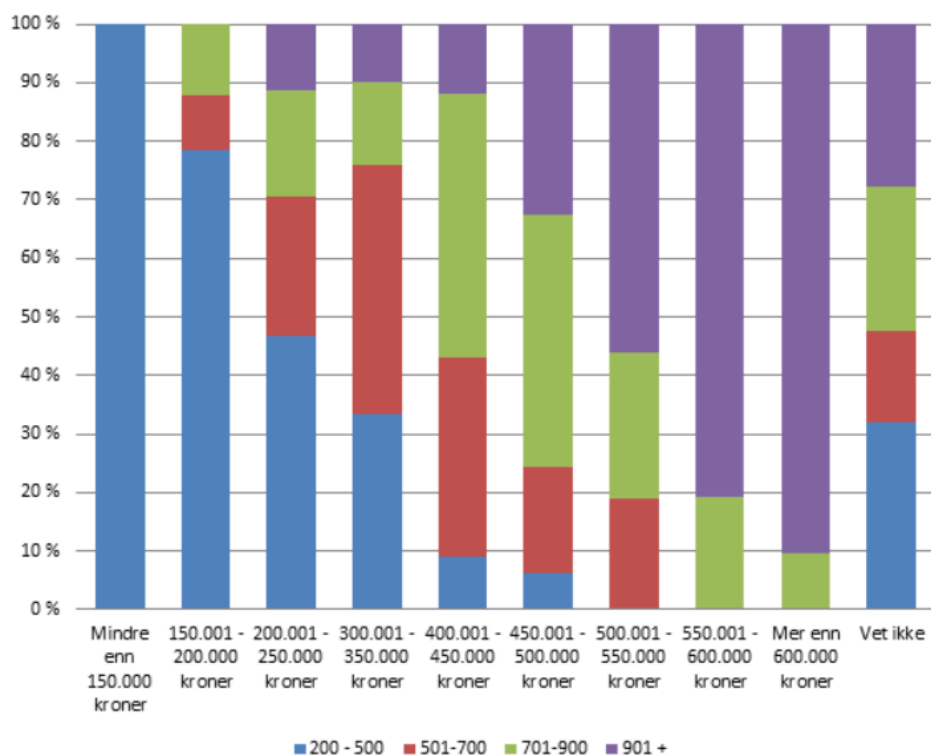
11.3. Kunnskap om sparing i verdipapirfond

Undersøkelsen som ble sendt ut i forbindelse med denne oppgaven ble sendt til etablerte fondskunder med minimum 1000 kroner investert i fond. Flesteparten av de som svarte på undersøkelsen hadde over 50.000 kroner investert i fond, og hadde vært kunde i SKAGEN i mange år. Det er dermed grunn til å tro at respondent fra dette utvalget har høyere kunnskap om sparing i verdipapirfond enn folk flest.

Flere av respondentene i undersøkelsen i forbindelse med denne oppgaven hadde endret pensjonsprofilen sin (53%) enn i undersøkelsen gjennomført av Norstat (17 %). (Norstat, 2016) Dette kan tyde på at respondenter som allerede sparer i verdipapirfond både er mer interessert i egen pensjon enn folk flest, og har kunnskap til å ta aktive valg.

For å teste kunnskapen ble det stilt spørsmål om forventet pensjonsutbetaling. Det var interessant å se om respondentene hadde forstått sammenhengen mellom dagens lønn og forventet samlet pensjonsutbetaling. Derfor ble svarene på forventet samlet

pensjonsutbetaling satt opp mot årslønn. Resultatet i figur 17 viser at det er en sammenheng mellom årslønn og forventet pensjonsutbetaling.

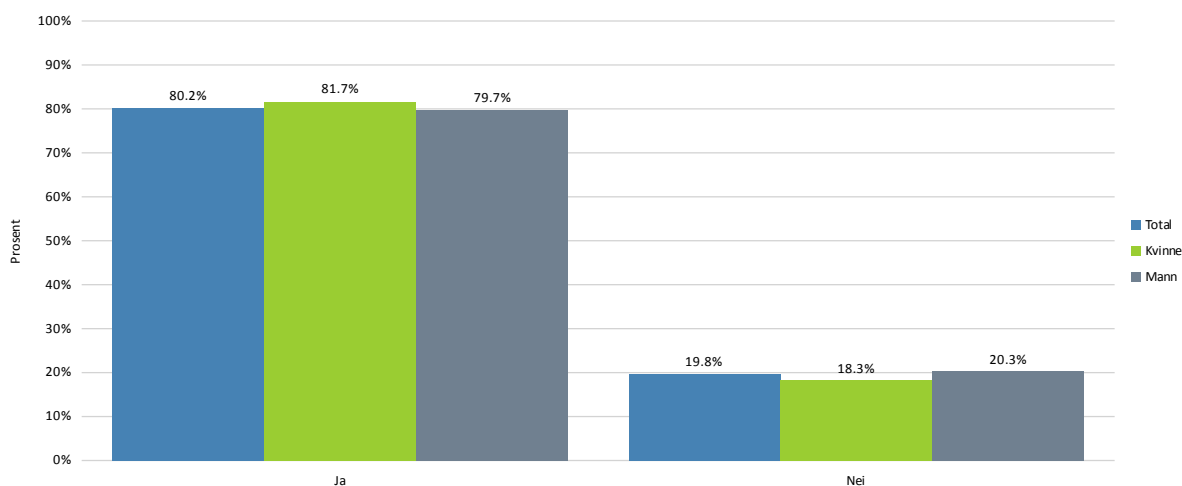
Figur 17: «Lønn vs. forventet samlet pensjonsutbetaling».

Dersom en ser på resultatet i figur 17 opp mot beregning av pensjonsutbetalingene, som tidligere vist i tabell 3, kan en se at forventningene også stemmer med regneeksemplene. De med lav lønn (mellom 200-500.000 kroner, vist i lyseblått) forventer lavere pensjonsutbetaling enn de med høy lønn (over 900.000 kroner, vist i lilla).

Dette bekrefter at disse fondskundene har en viss forståelse for sammenhengen mellom dagens lønn og fremtidige pensjonsutbetalinger.

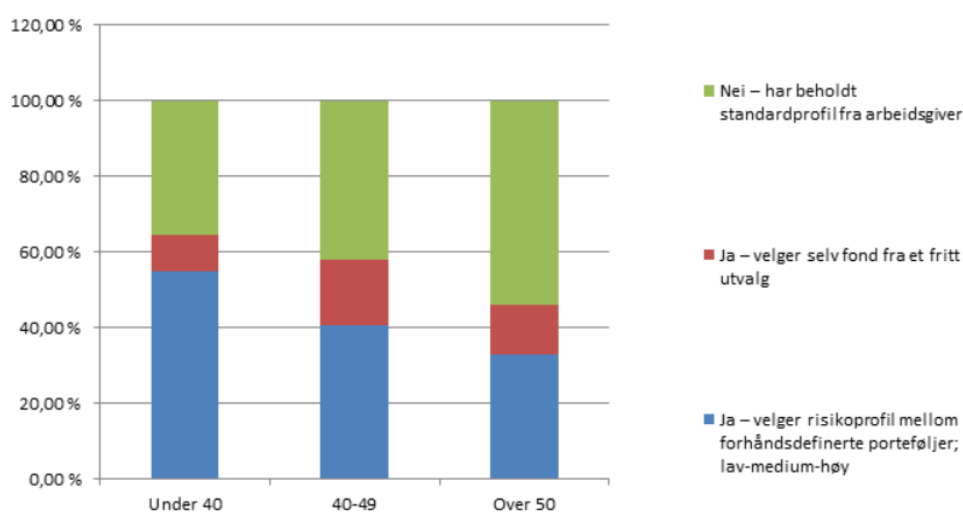
Mange vil hevde at kunnskap om personlige økonomi henger sammen med kjønn og alder. Påstanden er at menn har mer kunnskap om økonomi og risiko enn kvinner, kunnskapen øker med erfaring og alder, og kunnskap gir økt interesse for pensjonssparing.

Resultatene fra undersøkelsen gjennomført på fondskunder viser imidlertid at en ikke kan hevde at det er sammenheng mellom interesse (aktivt endre pensjonsprofilen) og kjønn. Nærmere 40 % av respondentene var kvinner. Marginalt flere kvinner enn menn hadde, ifølge denne undersøkelsen, vært inne og aktivt endret sin pensjonsprofil, som illustrert i figur 18.

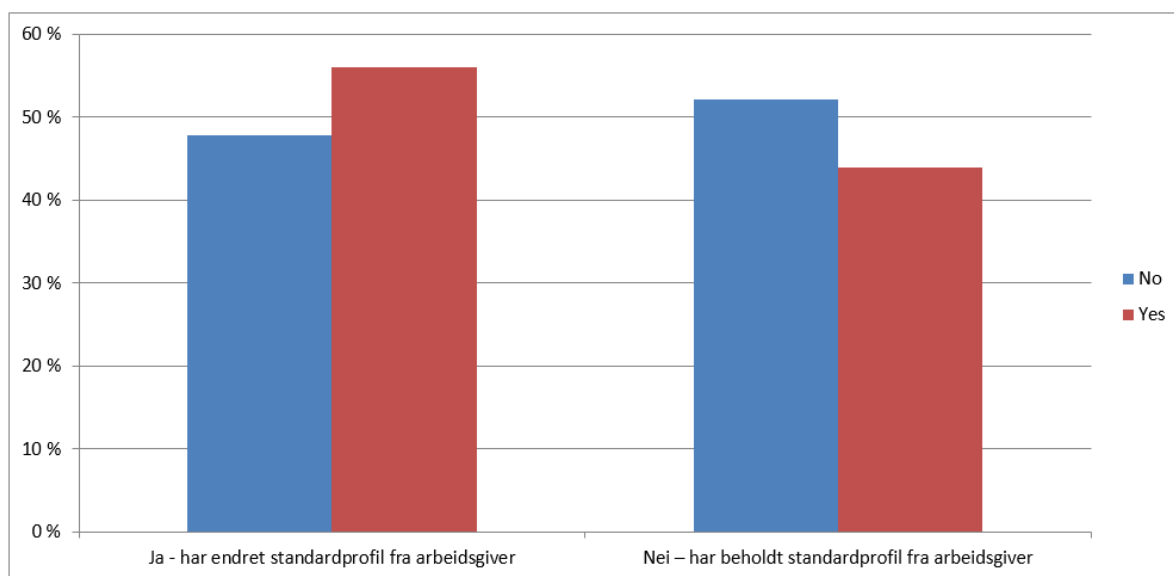
Figur 18: «Endring av standardprofil vs. kjønn»

Oppfatningen om at interessen for pensjon øker med alderen, ble også utfordret i denne undersøkelsen. Figur 19 viser at en høyere andel av de yngre respondentene hadde endret standardprofilen i forhold til de eldre respondentene. Dette kan imidlertid skyldes at flere unge er medlem i en innskuddspensjonsordning der de har en mulighet til endre pensjonsprofil, i motsetning til eldre arbeidstakere som ofte har overgangsordninger dersom arbeidsgiver har endret fra ytelsespensjonsordning til innskuddsbasert pensjonsordning som er mindre fleksible.

Figur 19: «Endring av standardprofil vs. alder»

Undersøkelsen kan ikke bekrefte at kjønn og alder er avgjørende for interessen for pensjon. Derimot er arbeidstakere som allerede har investert i verdipapirfond, mer kunnskap og er mer interessert for pensjon enn folk flest. Dette bekreftes av undersøkelsen. Arbeidstakere som har fast periodisk sparing i fond, for eksempel månedlig sparing, har høyere interesse for pensjonssparingen enn de som ikke har spareavtale. Flere arbeidstakere med spareavtale svarte «ja» på at de har vært inne og endret standardprofilen fra arbeidsgiver, enn de som ikke hadde spareavtale. Dette er illustrert i figur 20.

Figur 20: «Endring av standardprofil versus spareavtale i verdipapirfond.»

Sparing i form av fast spareavtale i verdipapirfond hadde liten betydning for resten av svarene i undersøkelsen.

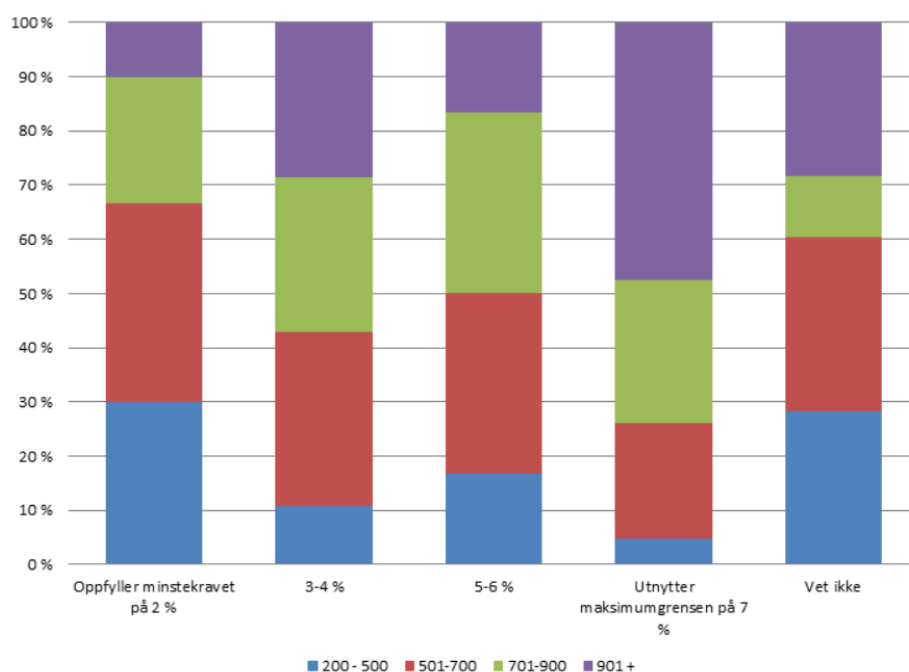
Oppsummert kan en si at jevnlig sparing i verdipapirfond gir kunnskap som igjen påvirker interessen for pensjon mer enn alder og kjønn.

11.4. Arbeidsgivers pensjonsordning og innskuddsprosent

På grunn av mangel på kunnskap, usikkerhet og høye forventninger til staten er det mange som overlater pensjonssparingen til arbeidsgiver. Det er et signal om at folk flest synes investeringsvalg og beregning av fremtidig inntekt er vanskelig når 85 % av europeiske respondenter ønsker mer kunnskap, som tidligere vist i figur 6. Da er det et enkelt valg å overlate dette til andre.

Det er imidlertid en iboende interessekonflikt mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. For arbeidsgiver er pensjonsordningen en vesentlig kostnad som det er ønskelig å redusere mest mulig. Dette kan bety at arbeidsgiver for eksempel kun tilbyr 2 % innskuddsordning i henhold til lovkrav og/eller kun tilbyr en pensjonsordning med bestemte fond med fast honorar for å sikre lave kostnader og forutsigbarhet. Når arbeidsgiver velger standardprofiler med kombinasjon av rente og aksjefond, vil også dette ha betydning for arbeidsgivers kostnader. I tabell 6 i kapittel 10 ser en at aksjeandelen har betydning for avkastningen. Aksjefond gir bedre langsiktig avkastning, men koster mer i forvaltning enn rentefond.

Undersøkelse som ble foretatt i forbindelse med denne oppgaven viste at det er sammenheng mellom lav lønn og pensjonsordning med lav innskuddsprosent (2 %). Den viste også at de med lav lønn hadde liten kjennskap til egen pensjonsordning. Figur 21 viser at arbeidstakere med lønn under 500.000 kroner utgjør høyest andel av både de som har arbeidsgivere som kun utnytter minimumskravet på 2 % og av de som ikke vet hvilken innskuddsprosent de har. På samme måte utgjør arbeidstakere med lønn over 900.000 kroner størst andel av de som har arbeidsgivere som utnytter maksimumsgrensen på 7 %. Til sammen 95,24 % av arbeidstakere med maksimumsløsning har årslønn over 500.000 kroner.

Figur 21: «Prosent i innskuddsordning for lønn inntil 7,1G vs lønn»

Bakgrunnen for at høylønte har bedre innskuddsprosent kan skyldes at de jobber innenfor bransjer med en sterk fagforening. Fagforeninger er ofte med i forhandlinger når et selskap skal skifte pensjonsordning fra ytelsespensjon til innskuddsbasert pensjon, og kan bidra til at

gode ordninger er innført. Gode ordninger kan også skyldes at det er sammenheng mellom lønn og kunnskap om betydningen av pensjonsordningen. Pensjonsordningen er en del av lønnsforhandlingene i forbindelse med skifte av arbeidstaker, og gode ordninger kan gjøre en arbeidsgiver mer attraktiv. Det var riktig nok kun 10,4 % av respondentene i undersøkelsen som sa at pensjonsordningen hadde betydning for valg av arbeidstaker, men det er grunn til å tro at dette blir viktigere fremover når folk flest forstår hva pensjonsreformen innebærer for hver enkelt arbeidstaker.

11.5. Arbeidstakernes investeringsvalg

Vi har sett at 80 % av arbeidstakerne som svarte på undersøkelsen blant fondskunder hadde vært inne og undersøkt hvilke pensjonsordning og investeringer de hadde. Dette er, som tidligere nevnt, en veldig høy andel i forhold til andre utvalg. Likevel var det bare 51.3 % som hadde endret fra arbeidsgiverens standard profil.

Årsaken til at flere ikke endrer standardprofilen sin kan være at mange ikke har mulighet til å endre profilen sin selv. Det var kun 14,1 % av respondentene som hadde mulighet til å velge fond fra et fritt utvalg. Dersom arbeidstakerne kan endre pensjonsprofil, er valget ofte kun mellom forhåndsdefinerte porteføljer, f.eks. inndelt i tre risikoklasser. Dette viser at den beslutningen arbeidsgiver tar på vegne av arbeidstakerne har stor betydning fra arbeidstakernes fremtidige pensjonsutbetaling.

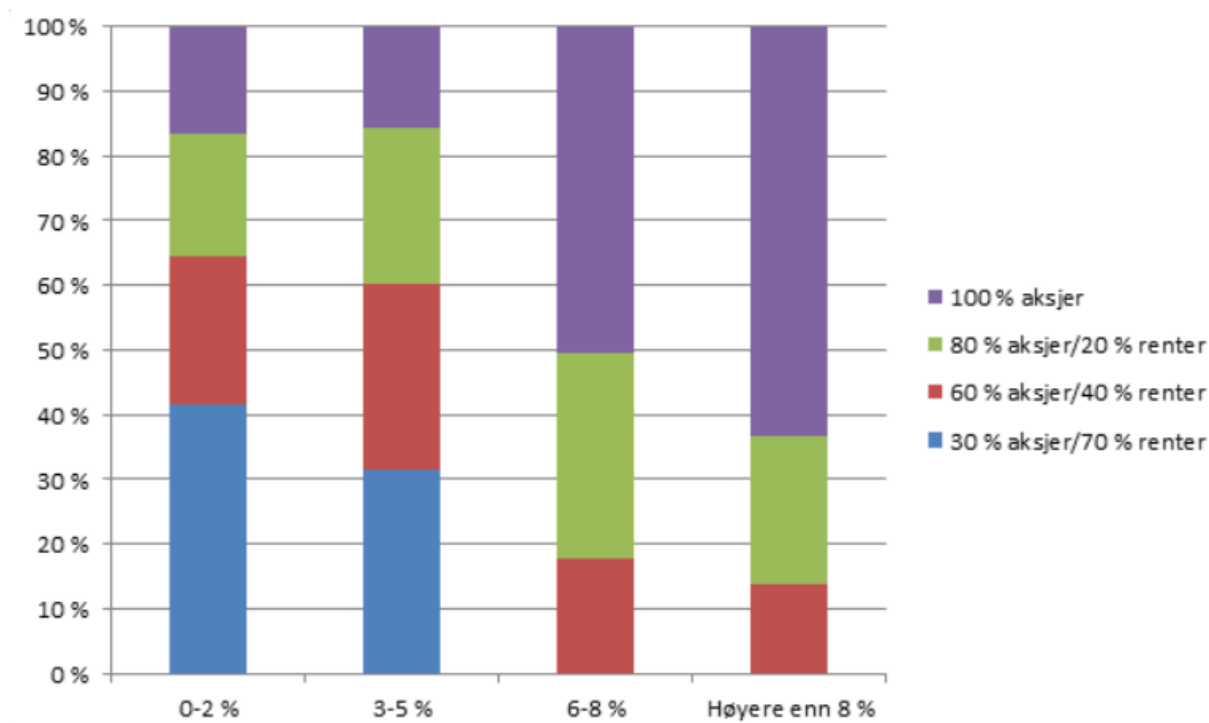
Resultatene viser også at det er viktig å øke kunnskapen om konsekvensene av investeringsvalgene, som vist i kapittel 6.4.1.

For at arbeidstakere skal kunne påvirke sin egen fremtidige utbetaling og aktivt endre egen pensjonsprofil i forhold til ønsket avkastning, risiko og gjenværende år før pensjonsalder, er det ikke tilstrekkelig med interesse og generell kunnskap om pensjonssparing. Dette kan tyde på at arbeidstakerne også må forstå risiko knyttet til langsiktige investeringer.

11.6. Arbeidstakernes forståelse for risiko

I kapittel 7.2 ble risiko knyttet til investeringsvalg beskrevet. Det ble også vist hvor stor betydning avkastningen på innskutt beløp har å si for pensjonsutbetalingene, blant annet i figur 3 vist i kapittel 7. Vi har tidligere antatt at arbeidstakere som allerede er investert i verdipapirfond har mer kunnskap enn folk flest. For å teste om kunnskapen til respondere er god, er svarene vedrørende investeringsvalg analysert opp mot svarene om forventet avkastning. Dette for å se om svarene var konsistente og pålitelige. Figur 22 viser en klar sammenheng mellom det investeringsvalget de ville gjort dersom det var 20 år igjen av

arbeidslivet og deres forventning til avkastning. Dette viser en forståelse for og kunnskap om betydning av de ulike investeringsvalgene.

Figur 22: «Investeringsvalg vs. forventet avkastning»

Det er videre interessant å se hvordan arbeidstakere som svarte på undersøkelsen forholder seg til risiko og avkastning for å sikre fremtidig pensjonsutbetaling.

Da undersøkelsen som ble sendt ut, ble tabell 6 (vist i kapittel 10) brukt som illustrasjon på hvor avgjørende aksjeeksponering og risiko er for å sikre tilstrekkelig avkastning for å nå ønsket pensjonsutbetaling. Likevel viste figur 11 (vist i kapittel 10) at det var kun 35,6 % som valgte 100 % aksjeeksponering. Resultatet er overraskende da kunnskapen og forståelsen for investeringsvalgenes påvirkning på avkastningen var høy blant respondentene i undersøkelsen som ble foretatt.

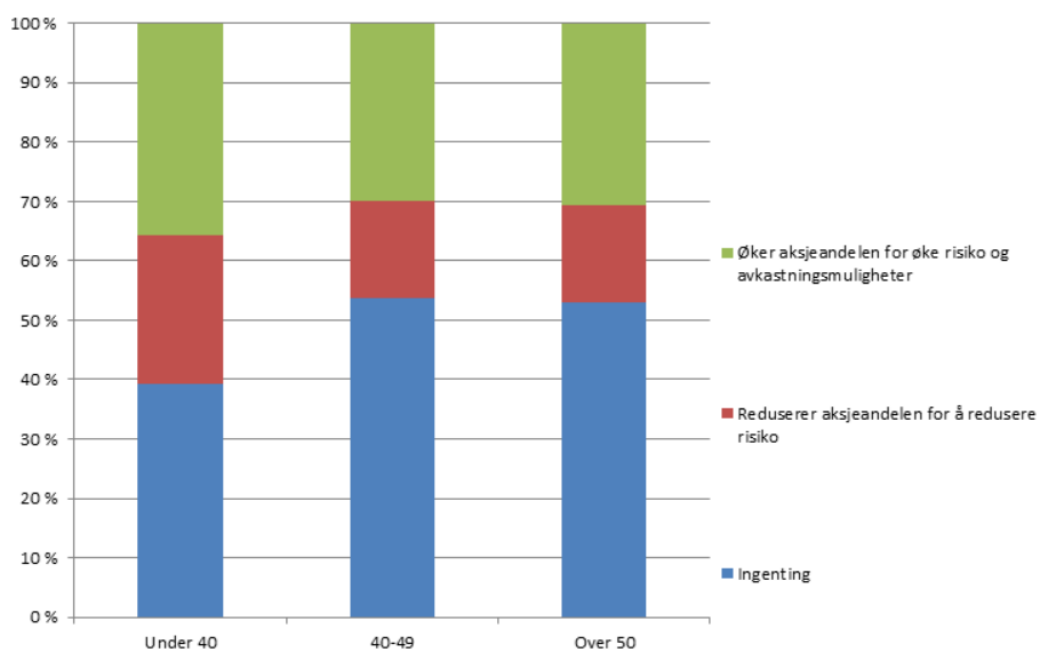
Det er tidligere vist at det ikke er sammenheng mellom alder og kjønn og interessen for pensjon. Mange vil imidlertid hevde at alder og kjønn har sammenheng med risikoforståelse og risikoappetitt. Yngre mennesker vil ta mer risiko enn eldre og menn vil ta mer risiko enn kvinner.

Resultatene fra undersøkelsen ble dermed analysert mot alder og kjønn for å se om disse faktorene påvirket resultatene.

11.7. Alder

De fleste som svarte på undersøkelsen var over 50 år og har mindre enn 20 år igjen til pensjonsalder. Alle skulle imidlertid svare som om de hadde 20 år igjen av arbeidslivet. Resultatene viser at valg av 100 % aksjer ikke nødvendigvis henger sammen med alder. Ca. 48 % av de som valgte 100 % aksjer var over 50 år.

For å teste risikotoleranse og evnen til å gjøre riktige langsiktige valg ble utvalget stilt følgende spørsmål: «Tenk deg at det er 20 år igjen til du blir pensjonist og så faller verdien av pensjonssparingen din 50 %. Hva gjør du?». Figur 23 viser svarene fordelt på alder. Det kan se ut til at de yngre respondentene er mer urolige i forbindelse med verdifall enn de eldre.

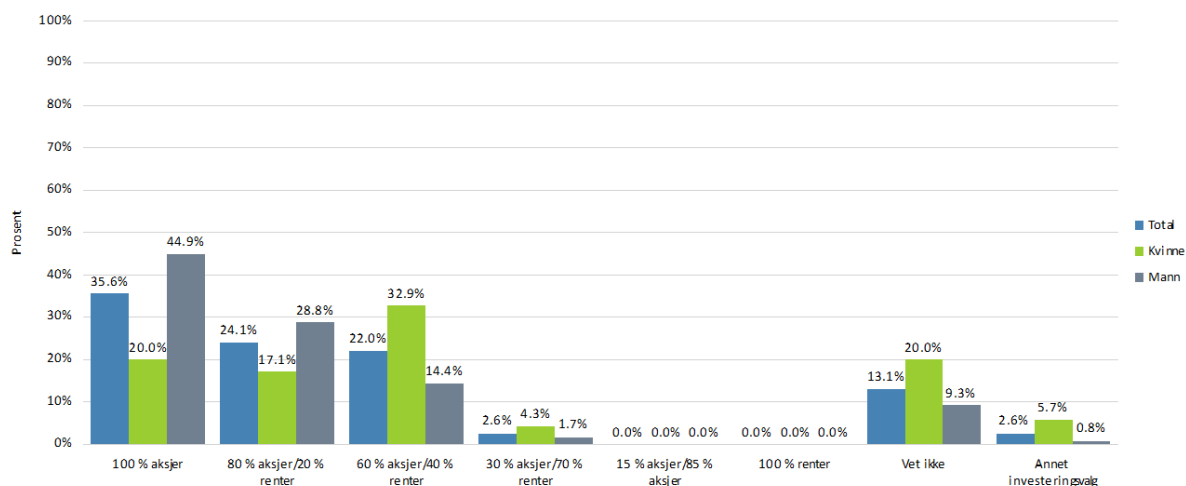

Figur 23: «Adferd ved verdifall vs alder»

Kunnskap om fondssparing og risiko knyttet til dette, er avgjørende for investeringsvalgene. Svarene fra undersøkelsene kan tyde på at kunnskap henger sammen med erfaring og alder. Etter min oppfatning er likevel tallene for marginale til å kunne konkludere med at unge fondssparere har mindre kunnskap om fondssparing og risiko enn de eldre fondssparerne.

11.8. Kjønn

40 % av respondentene var kvinner. Resultatet i figur 24 vises fordelt på kvinner og menn. Tallene bekrefter at kvinner fortsatt er mindre risikovillige enn menn. Kun 20 % av kvinnene har valgt 100 % aksjeeksponering, mot 44,9 % av mennene. Det er også flest kvinner som har svart «vet ikke» på spørsmålet (20 %).

Figur 24: «Spørsmål 15. Hvilke investeringsvalg vil du gjøre dersom du har 20 år igjen i arbeidslivet? - kjønnsforskjeller»

Dette bekreftes i undersøkelsen fra Nordstat, der utvalget består av 50/50 kvinner og menn. På deres spørsmål «La oss si at du sparer i fond – hva vil du gjøre når verdien av sparingen din faller 20 %?» svarer 47 % av kvinnene at de ikke vet, mot 28 % av mennene. (Norstat, 2016)

På samme måte svarer kun 8 % at de vil kjøpe flere andeler, mot 20 % av mennene. (Norstat, 2016)

Basert på dette er det rimelig å anta at kunnskap om risiko og risikoappetitt henger sammen med kjønn, men ikke alder.

Samtidig vet en at kvinner ofte tjener mindre enn menn. Dette bekreftes også i undersøkelsen gjennomført der 36,7 % av kvinnene hadde lav lønn (mellom 200-500.000 kroner) mot kun 7,5 % av mennene svarte at de tjente under 500.001 kroner. Vi har sett at de med lav lønn ofte blir tilbudt lav innskuddsprosent fra arbeidsgiver, og at kvinner oftere tar lavere risiko i investeringsvalgene. Dette øker forskjellen på pensjonsutbetalingen til kvinner og menn. En kan dermed slå fast at dagens pensjonsordning bidrar til økt skjevhet mellom kjønnes økonomiske situasjon.

11.9. Hva menes med «riktig» sparing til egen pensjon?

Statens ytelsespensjon garanterer medlemmene 66 % av lønn i pensjon. Lea og Walker har dermed brukt 66 % av lønn som mål for ønsket pensjonsutbetaling (Lea & Walker, 2014). En rapport fra World Economic Forums (WEF) viser også at enkelte land bruker 70 % av lønn som mål for ønsket pensjonsutbetaling (Chiglinsky, 2017).

Nye tall viser at mange pensjonister i Norge fortsetter å bruke like mye penger som når de var i jobb. Mange har flere boliger, går ut og spiser og reiser like mye som når de var i jobb. (Hoemsnes, 2017b). I denne oppgaven antas det likevel at 66-70 % av dagens lønn er et fornuftig mål for fremtidige pensjonsutbetalinger.

«Riktig» sparing til egen pensjon betyr dermed at en oppfyller to vilkår som til sammen vil gi 66-70 % av lønn i en fremtidig pensjonsutbetaling:

- Arbeidstakeren har tilstrekkelige innskudd i en innskuddsbasert ordning, en individuell pensjonsordning og/eller sparing i frie midler
- Arbeidstakeren tar investeringsvalg med det risikonivået som er riktig i forhold til tidshorisont og best mulig risikjustert avkastning

For å kunne oppfylle vilkårene må arbeidstakerne ha kunnskap og interesse for pensjon.

Det var ønskelig å avdekke respondentenes kunnskap om egen pensjonssparing og opplevelse av at pensjonsordningen er tilstrekkelig for å oppnå ønsket pensjonsutbetalingen i spørreundersøkelsen. Enkelte av svarene ble sjekket opp mot tilsvarende besvarelser fra undersøkelse gjennomført av Norstat.

Basert på dette kan vi slå fast at:

- det å være fondskunde gir høyere kunnskap om investeringer
- høyere kunnskap om investering i verdipapirfond gir større interesse og kunnskap om pensjon.
- kunnskap om risiko og risikoappetitt henger sammen med kjønn
- kunnskap om investeringer og forventet avkastning henger sammen med lønn

En kan likevel merke seg at selv i et utvalg med fondskunder viser figur 8 i kapittel 10 at hele 28,6 % av respondentene ikke visste hvilken innskuddsprosent for lønn opp til 7,1 G de hadde i sin pensjonsordning. Figur 9 i samme kapittel viste at 32,8 % av de med lønn over 600.000

kroner ikke visste hvilken innskuddsprosent de hadde for lønn mellom 7,1 og 12 G. Når en i tillegg ser tallene fra undersøkelsen til Norstat der antall respondenter som ikke kjente til sin egen pensjonsordning var mye høyere, kan en anta at det er mange som vil bli overrasket av lav pensjonsutbetaling når den tid kommer.

Dette inntrykket forsterkes når en i figur 21 ser at det er en viss sammenheng mellom lønn og innskuddsprosent tilbudt fra arbeidsgiver. Bransjer med lav lønn har oftest minimumstilbud på pensjonsordningen, og arbeidstakerne blir «straffet dobbelt». Dette betyr at arbeidstakere med lav lønn må ha forholdsvis høy tilleggs sparing for å oppnå «riktig» pensjonsutbetaling, det vil si 66-70 % av dagens lønn. (Chiglinsky bruker 70 % i sin beregning av pensjonsunderskuddet (Chiglinsky, 2017)). Figur 2 i kapittel 6 viser betydningen av dette. En arbeidstaker med minimum innskuddsordning og en lønn på 400.000 kroner per år, må spare mer enn 10 % av sin bruttolønn per måned for å oppnå 70 % av lønnen i pensjonsutbetaling.

Oppsummert kan en si at riktig pensjonssparing er å oppnå 66-70 % av dagens lønn i årlig pensjon i 15 år. Dette er utfordrende dersom en har lav lønn og minimums innskuddsprosent. Behov for ekstra sparing er stort, men når utgangspunktet er lav lønn er dette vanskelig. Det er grunn til å hevde at dagens innskuddspensjonsordning bidrar til å øke forskjellen mellom arbeidstakere med lav og høy lønn. Risikoen for at de med lav lønn må få ekstra statlig støtte som pensjonist, er høy.

11.10. Hvem har ansvar for å dekke fremtidig pensjonsunderskudd?

Hvem er så ansvarlige for at arbeidstakerne sparer «riktig» og får tilstrekkelig pensjonsutbetaling?

«Det er tre interessenter her, og det er myndigheter, bedrifter eller arbeidsgivere og individene. For å være ærlig er problemet av en slik størrelse at vi trenger engasjement fra alle tre grupper for å angripe problemet. Det er svært viktig», sier Goulet i forbindelse med publisering av rapporten fra WEF. (Chiglinsky, 2017)

For å redusere risikoen for et pensjonsunderskudd, må alle tre interessentene ta grep. Det viktigste er at alle forstår hva en kan forvente fra staten, arbeidsgiver og seg selv.

11.11. Staten

Staten har ansvar for forvaltning av pensjonsfondet og for folketrygden. De skal sørge for en bærekraftig, rettferdig pensjonsordning. Dette gjøres via pensjonsregelverket. To av de største utfordringene staten kan ha er å utarbeide et enkelt og rettferdig pensjonsregelverk, samt å sikre at forskjellen mellom lavlønte og høytlønte ikke forsterkes via pensjonsordningene.

Undersøkelsen som ble gjennomført bekrefter at arbeidstakere med lav lønn ofte kun har minimums innskuddsprosent i sin innskuddspensjonsordning. Beregninger foretatt i SKAGENs pensjonskalkulator viser at de lavlønte arbeidstakerne i ikke vil oppnå 66-70 % av dagens lønn i pensjonsutbetaling (Tabell 3). Videre viser hjerneforsker Helander at det er vanskelig for folk flest å motivere seg for langsiktig sparing (Hoemsnes, 2017a).

Lea og Walker foreslår å øke minimumssatsene i innskuddspensjonsordningen til rundt 4 % for all lønn mellom 0 og 12G. (Lea & Walker, 2014) Dette vil øke kostnadene for arbeidsgiver, men vil bidra til å redusere pensjonsunderskuddet noe. I figur 2 vises det imidlertid at en med 400.000 i lønn må spare mer enn 10 % av sin brutto lønn i tillegg til en 2 % ordning for å oppnå 70 % av dagens lønn i pensjonsutbetaling. En økning i minimumssatsen vil dermed ikke løse utfordringene for de med lavest lønn.

Lea og Walker foreslår også at det opprettes en individuell pensjonskonto som følger arbeidstakeren, på samme måte som en bankkonto. Pensjon fra arbeidsgiver betales inn på kontoen, men det er arbeidstaker som velger pensjonsleverandør og investeringsvalg. (Lea & Walker, 2014) Dette vil gi arbeidstakerne bedre oversikt totalt opptjent pensjonskapital, fjerne pensjonskapitalbevis og unngå at arbeidstakerne mister opptjening i forbindelse med jobbskifter. En forutsetning er at arbeidstakeren betaler forvaltningskostandene selv.

Pensjonsutbetalingen påvirkes av risiko og avkastning. Dersom staten endrer reglene slik at arbeidsgiver ikke lenger betaler forvaltningskostnadene, vil interessekonflikten mellom arbeidsgiver og arbeidstaker reduseres. Dette vil redusere kostnadene for arbeidsgiver og gi rom for økt innskuddsprosent. Da vil økt aksjeandel og innskuddsprosent bidra til å redusere pensjonsunderskuddet.

For å øke kunnskapen om personlig økonomi og behov for langsiktig sparing, bør pensjonssparing få større fokus i skolen. For å øke bevisstheten kan pensjonssparing relateres til problemstillinger både i samfunnsfag, matematikk og norsk fra ungdomsskoletrinnet. I og med at kvinner oftere velger lav risiko når de investerer sparepengene sine, bør spesielt jenter oppmuntres til å tilegne seg mer kunnskap og informasjon om personlig økonomi, risiko og avkastning.

Staten kan også benytte andre virkemidler for å motivere arbeidstakerne til langsiktig sparing i tillegg til pensjonsordningene. Ett virkemiddel kan for eksempel være reduksjon av skatt i forbindelse med sparing, slik som i IPS og aksjesparekonto som nevnt i kapittel 6.

11.12. Arbeidsgiver

Arbeidsgiverne er kostandsfokuserte og vil i utgangspunktet tilby lavest mulig innskuddsprosent og fond med lav forvaltningsgodtgjørelse. Arbeidsgiverne bør imidlertid fremme kunnskap om pensjonsordningene og sikre at deres tilbud er så bra at det tiltrekker ønskede arbeidstakere til bedriften.

Arbeidsgiver kan også legge til rette for at ansatte kan velge å trekke et månedlig sparebeløp fra lønn, for å oppmuntre til tilleggssparing. De kan også motivere arbeidstakerne med å innføre en ordning der arbeidsgiver betaler inn et tilsvarende beløp som arbeidstaker dersom hun frivillig sparer til pensjon.

11.13. Arbeidstakere

Alle har et ansvar for å sette seg inn i egen økonomi og planlegge fremtiden. Pensjon bør være en del av lønnsforhandlingene. Kun 10,5 % av respondentene i min undersøkelse svarte at pensjonsordningen hadde hatt betydning for valg av arbeidsgiver. Dette er svært få i forhold til hvor stor betydning innskuddsprosent og investeringsvalg og jobbskifter har for fremtidig pensjonsutbetaling.

«Ved for eksempel å øke sparesatsen med 1 % kan forventet pensjon øke med opptil 20-50 %, avhengig av gjeldende innskuddsnivå.» ("Gjensidige: Nye maksimalrammer," 2017)

Arbeidstakere har ansvar for å tilegne seg kunnskap og aktivt endre pensjonsprofilene sine for å ta investeringsvalg med det risikonivået som er riktig i forhold til tidshorisont og best mulig risikojustert avkastning. En tommelfingerregel kan være at en bør ha 100 % aksjeeksponering frem til 5 år før en oppnår pensjonsalder

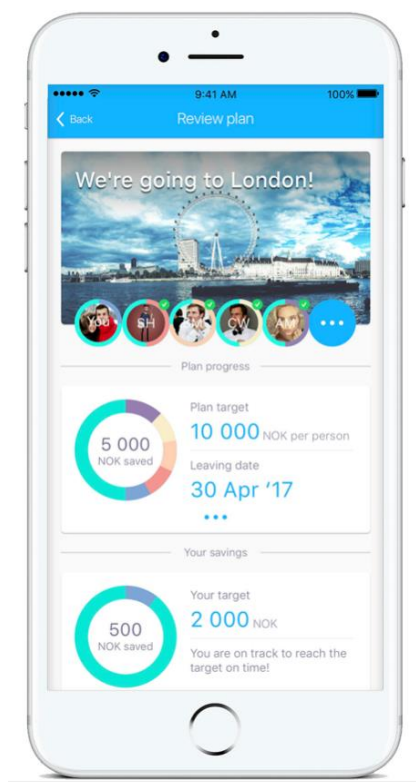
En av intensjonene bak pensjonsreformen var at arbeidstakerne skulle stå lenger i jobb. Dersom arbeidstakerne er i arbeidsmarkedet til de er 70 eller 75 år, vil dette redusere pensjonsunderskuddet.

I tillegg må hver arbeidstaker spare mer til pensjon på egenhånd. Regneeksempelet i figur 2 i kapittel 6 viser at en arbeidstaker med lav lønn og lav innskuddsprosent må spare over 10 % av bruttolønnen for å få en pensjonsutbetaling tilsvarende 70 % av lønnen. Utfordringen er å motivere arbeidstakerne til nødvendig, langsiktig sparing.

Et viktig funn i denne undersøkelsen er at sparing i fond resulterer i høyere kunnskap og interesse. Det bør derfor legges til rette for at hele befolkningen starter å spare små beløp så tidlig som mulig. Dette vil gi økt kunnskap, interesse og sparing, som igjen vil gi riktig pensjonssparing.

Sparing med skattelette eller skatteutsettelse er mulig via Individuell Pensjonssparing (IPS) og Aksjesparekonto (ASK). Selv om nordmenn er glad i skatteletter og skatteutsettelse, er det sannsynligvis ikke tilstrekkelig for å motivere en arbeidstaker til å spare til pensjon. I kapittel 5 ble hjernens begrensinger til å planlegge langsiktig beskrevet. En må lure hjernen til å spare til pensjon (Hoemsnes, 2017a)

Det er flere apper på markedet som er designet for å lure hjernen til å spare. De følger den samme oppskriften: Last opp et bilde av et sparemål (reise, bil, klær, fallskjermhopp), samt en tidsfrist, og be om at banken trekker et sparebeløp. Dette er det eneste som fungerer, ifølge Helander. Hun mener videre at informasjon ikke har verdi før man legger følelser til det. Derfor må man jobbe med å vekke følelser, også i forbindelse med pensjonssparing. (Hoemsnes, 2017a)

Arbeidstakerne har et ansvar for å spare nok til egen pensjonstilværelse. I og med at det er vanskelig å sette seg inn i regler og motivere seg for sparing, bør en vurdere kreative løsninger, og finne de virkemidlene en kan for å motivere seg selv. Eksempler på virkemidler kan være en spare-app eller vr-briller med bilder fra den pensjonisttilværelsen en drømmer om.

Nye virkemidler tilpasset den unge delen av befolkningen kan være effektive for å motivere dem til å spare i verdipapirfond. Vi har sett at sparing i fond øker kunnskapen. Dersom en kommer i gang med sparing tidlig, er det større sannsynlighet for å nå målet om ønsket kjøpekraft som pensjonist.

Bilde over viser et eksempel fra en app som vil lanseres i løpet av 2017, spare-appen Spiff. Mer informasjon finnes på <http://getspiff.no/>.

11.14. Pensjonsleverandører og fondsforvaltere

Ansvar for pensjonsunderskuddet ligger hos staten, arbeidsgiver og arbeidstaker. Det er imidlertid en fjerde interessent i saken, leverandørene, herunder pensjonsleverandørene og fondsforvalterne.

Pensjonsleverandørene og fondsforvalterne er interessert i langsiktige kundeforhold som de kan tjene penger på, og er dermed opptatt av beste mulige løsninger for både arbeidsgiver og arbeidstaker. Pensjonsleverandørene og fondsforvalterne har høy faglig kompetanse på pensjonsregelverk, avkastningsmuligheter og risiko. De kan bidra til å redusere pensjonsunderskuddet på følgende måte:

- Gi innspill til forenkling av pensjonsregelverket
- Utarbeide informasjonsmateriell og verktøy som gjør det enkelt for folk flest å lære mer om fond, avkastning og risiko.
- Tilby elektroniske løsninger som viser samlet pensjonskapital, og der det enkelt å følge med på utviklingen og gjøre endringer.

- Tilby brukervennlige pensjonskalkulatorer som beregner fremtidige pensjonsutbetalinger og behov for tilleggssparing.
- Arrangere informasjonsmøter for både arbeidsgivere og arbeidstakere
- Arrangere informasjonsmøter tilpasset unge
- Arrangere informasjonsmøter tilpasset kvinner
- Utarbeide kampanjer som påvirker følelser – og får folk flest til å få lyst til å spare.

Staten, arbeidsgiver og arbeidstaker har ansvar for å iverksette tiltak som kan redusere risikoen for pensjonsunderskudd. Pensjonsleverandørene og fondsforvalterne kan bidra med kunnskap, målgruppetilpasset informasjon og verktøy for å øke interessen for egen pensjon. I tillegg må pensjonsleverandørene tilby produkter som gir god risikojustert avkastning, og fondsforvalterne må forvalte fondene på en måte som sikrer god langsiktig risikojustert avkastning.

12. Konklusjon

Hva skal til for at arbeidstakere skal spare riktig til egen pensjon?

I denne oppgaven har en sett på hvilke faktorer vil påvirke fremtidig pensjonsutbetaling, hva som menes med «riktig» sparing til egen pensjon og hvem som har ansvar for å dekke fremtidig pensjonsunderskudd.

Det er mange faktorer som påvirker fremtidens pensjonsutbetaling. De viktigste faktorene er;

1. Interesse for egen pensjon
2. Kunnskap om sparing i verdipapirfond
3. Arbeidsgivers pensjonsordning og innskuddsprosent
4. Arbeidstakernes investeringsvalg

«Riktig» sparing til egen pensjon betyr at en oppfyller to vilkår som til sammen vil gi 66-70 % av lønn i en fremtidig pensjonsutbetaling:

- Arbeidstakeren har tilstrekkelige innskudd i en innskuddsbasert ordning, en individuell pensjonsordning og/eller sparing i frie midler
- Arbeidstakeren tar investeringsvalg med det risikonivået som er riktig i forhold til tidshorisont og best mulig risikojustert avkastning

Det er tre interessenter. Staten, arbeidsgiver og arbeidstaker. Det er behov for engasjement fra alle tre grupper for å sikre fremtidige pensjonsutbetalinger.

Staten må sikre et rettferdig regelverk. Det kan se ut til at dagens innskuddspensjonsordning er med på øke forskjellen mellom lavlønt og høytlønte.

Arbeidsgivere bør tilby pensjonsordninger som er i arbeidstakernes interesse og dermed bidrar til å tiltrekke gode arbeidstakere til virksomheten.

Likevel er det ikke tvil om at arbeidstakeren selv må ta ansvar for å spare til egen pensjon.

Utfordringen er liten interesse for pensjonssparing og lav tilleggssparing.

- Lav sparing skyldes lav kompetanse om utbetaling fra folketrygden og egen pensjonsordning.
- Lav sparing skyldes at befolkningen ikke opplever at lav pensjonsinntekt er en risiko. Mange unge vil ignorere eller tone ned informasjon som gjelder alderdom og død.

-
- Lav sparing skyldes lav selvkontroll da problemet er langt frem i tid og det er usikkerhet knyttet til konsekvensene.
 - Lav risiko i sparingen skyldes lav kompetanse om sparing i verdipapirfond og investeringsbeslutningenes betydning for avkastning og fremtidige pensjonsutbetalinger.

Pensjonsleverandørene og fondsforvalterne kan tilby kunnskap, informasjon og verktøy.

Undersøkelsen gjennomført i forbindelse med denne oppgaven viser imidlertid at det å være investert i fond gir økt kunnskap om konsekvensene av ulike investeringsvalg og mer interesse for egen pensjonssparing. Dette betyr at en bør oppmuntre befolkningen til å starte sparing i fond så tidlig som mulig. Sparing, selv av små beløp, vil bidra til å gi økt kunnskap og interesse for fremtidig pensjonssparing. Det er derfor viktig å bruke alle tilgjengelige virkemidler for å motivere unge til å spare i verdipapirfond.

Risikoen for å bli en fattig pensjonist øker. Uten risikoreducerende tiltak fra staten, arbeidsgivere, arbeidstakere og resten av befolkningen, vil mange bli pensjonister med redusert kjøpekraft og gå en fattig alderdom i møte.

Utfordringen er stor, og det er ikke et enkelt svar på hva som skal til for at arbeidstakere (og folk flest) skal spare riktig til egen pensjon. Det eneste som er sikkert er at vi alle må begynne sparingen nå.

13. Referanser

- Amundsen, B. (2014). Folk forstår ikke pensjonssystemet. Lastet ned fra <http://forskning.no/samfunn-okonomi-samfunnsokonomi-politikk-velferdsstat/2014/12/folk-forstar-ikke-pensjonssystemet>
- Arbeids-og sosialdepartementet. Pensjonsreformen. (2017) Lastet ned 2. mars, 2017, fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/pensjon-trygd-og-sosiale-tjenester/pensjonsreform/id86731/>
- Aven, T. (2007). *Risikostyring : Grunnleggende prinsipper og ideer*. Oslo: Universitetsforl.
- Befring, E. (2015). Kvantitative metoder. Lastet ned fra <https://www.etikkom.no/FBIB/Introduksjon/Metoder-og-tilnarminger/Kvantitativ-metode/>
- Chiglinsky, K. O. K., Dan (2017). Går mot gigantisk pensjonsunderskudd. Lastet ned fra <https://www.dn.no/nyheter/2017/05/28/1613/Utenriks/gar-mot-gigantisk-pensjonsunderskudd>
- Engen, O. A., Kruke, B. I., Lindøe, P., Olsen, K. H., Olsen, O. E. & Pettersen, K. A. (2016). *Perspektiver på samfunnssikkerhet*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Finans Norge. Innskuddsbasert tjenstepensjon. (2017) Lastet ned 17.04.2017, 2017, fra <https://www.finansnorge.no/tema/liv-og-pensjon/innskuddsbasert-pensjon/>
- Folkehelseinstituttet. Befolkning og levealder. (2017) Lastet, fra <https://www.fhi.no/nettpub/hin/befolkning-og-levealder/befolkningen-i-norge---folkehelsera/#hovedpunkter>
- Gjensidige. Nye maksimalrammer. (2017) Lastet ned 1.10.2017, 2017, fra <https://www.gjensidige.no/naringsliv/pensjon-og-investering/tjenstepensjon/innskuddspensjon>
- Hoemsnes, A. (2017a). Må lure hjernen til å spare pensjon. Lastet ned fra <https://www.dn.no/nyheter/2017/08/22/0859/Privatokonomi/ma-lure-hjernen-til-a-spare-pensjon>
- Hoemsnes, A. (2017b). Må lure hjernen til å spare pensjon. Lastet ned fra https://www.dn.no/nyheter/2017/10/03/0631/Privatokonomi/kraftig-vekst-blant-eldre-med-betalingsproblemer?_l
- Kahneman, D. T., Amos. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk *Econometrica*, 47(2)(March), 263-291.
- KLPs perspektivrapport 2017. (2017). Lastet ned fra <http://magasinet.klp.no/klp-perspektivrapport/>
- Kuhnle, S. (1983). *Velferdsstaten*. Oslo: Tiden.
- Lea, P. B. & Walker, A. L. (2014). Pensjon i privat sektor : Er innskuddsordningen god nok?
- Markowitz, H. (1952). Portfolio selection*. *Journal of Finance*, 7(1), 77-91. doi: 10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x
- Martinsen, C. & Mosvær, K. (2013). Pensjon - hvorfor bryr vi oss ikke? Vol. 2013.
- Norsk Pensjon: Avkastning innskuddspensjon. (2017) Lastet, fra <https://norskpensjon.no/rapportering/>
- Norsk Pensjon: Om pensjon. (2017) Lastet ned 15.04.2017, 2017, fra https://www.norskpensjon.no/om_pensjon/
- Norstat. (2016). Markedsanalyse. I N. N. AS (red.).
- Oxlade, A. (2016). Global investor study: The link between countries with disengaged investors and generous state pensions. Lastet ned fra <http://www.schroders.com/en/insights/global-investor-study/the-link-between-countries-with-disengaged-investors-and-generous-state-pensions-200-0004/>
- Questback. (2017). Om questback Lastet, fra <https://www.questback.com/no/>
- SKAGENs pensjonskalkulator. (2017) Lastet, fra <https://www.skagenfondene.no/sparing-i-fond/pensjon/pensjonskalkulator/>

-
- Smarte Penger. Innskuddspensjon. (2017, 19. juni 2017) Lastet, fra <http://www.smartepenger.no/faktabank/pensjon/1586-innskuddspensjon>
- Statistisk Sentralbyrå. Lønn, alle ansatte, 2016. (2017) Lastet, 2017, fra www.ssb.no
- Svalestad, S. (2010). Innskuddspensjonsleverandørenes avkastning og dens påvirkning på pensjonssparerens utbetaling. *Magma*, (5). Lastet ned fra <https://www.magma.no/innskuddspensjonsleverandorenes-avkastning-og-dens-paaavirkning-paa-pensjonssparerens-utbetaling>
- Verdipapirfondenes Forening. Alt om fond. (2017) Lastet ned 17.04.2017, 2017, fra www.altomfond.no
- Vårvik, A. (2016). 1,2 millioner nordmenn sparer i fond - aksjefondsundersøkelsen 2016. Lastet ned fra <https://www.norskfamilie.no/magasin/aksjefondsundersokelsen-2016/>

14. Vedlegg 1: «Ulike beregninger til tabell 3»

Når er du født?

Hva er din årslønn? kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Hvilken pensjonsordning har du?

Hvor mye sparer arbeidsgiver til deg?

Lønn under kr 657 290,- %

Lønn over kr 657 290,- %

Har du AFP? Ja Nei

Når vil du gå av med pensjon? år

630 823 kr/pr.år

Privat sparing: + kr 0

Tjenestepensjon: kr 335 160

Folketrygd: kr 295 664

Tilsvarende 70% av nåværende lønn.

Fra fylte 82 år faller pensjonen til 33% av nåværende lønn.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

«Høy lønn og maksimum innskuddsordning» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

Når er du født?

Hva er din årslønn? kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Hvilken pensjonsordning har du?

Hvor mye sparer arbeidsgiver til deg?

Lønn under kr 657 290,- %

Lønn over kr 657 290,- %

Har du AFP? Ja Nei

Når vil du gå av med pensjon? år

415 558 kr/pr.år

Privat sparing: + kr 0

Tjenestepensjon: kr 119 894

Folketrygd: kr 295 664

Tilsvarende 46% av nåværende lønn.

Fra fylte 82 år faller pensjonen til 33% av nåværende lønn.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

«Høy lønn og minimum innskuddsordning» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

Når er du født? 1970

Hva er din årslønn? 900000 kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Når vil du gå av med pensjon? 67 år

Hvor mye vil du spare i måneden? 0 kr

Ønsket utbetalingstid privat sparing 15 år

Privat sparing: + kr 0

Off. tjenestepensjon: kr 175 765

Folketrygd: kr 295 664

471 429 kr/pr.år

Fra 67 år

Tilsvarende 52% av nåværende lønn.

Folketrygd og Off. tjenestepensjon er livsvarig.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

«Høy lønn og offentlig ansatt» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

Når er du født? 1970

Hva er din årslønn? 400000 kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Hvilken pensjonsordning har du? Innskuddspensjon

Hvor mye sparer arbeidsgiver til deg? Lønn under kr 657 290,-

7 %

Har du AFP? Ja Nei

Når vil du gå av med pensjon? 67 år

Hvor mye vil du spare i måneden? 0 kr

Ønsket utbetalingstid privat sparing 15 år

Privat sparing: + kr 0

Tjenestepensjon: kr 81 233

Folketrygd: kr 176 979

258 212 kr/pr.år

Fra 67 år

Tilsvarende 65% av nåværende lønn.

Fra fylte 82 år faller pensjonen til 44% av nåværende lønn.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

«Lav lønn og maksimum innskuddsordning» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

Når er du født?

Hva er din årslønn? kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

198 190 kr/pr.år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Hvilken pensjonsordning har du?

Hvor mye sparer arbeidsgiver til deg?

Lønn under kr 657 290,-

%

Har du AFP?

Ja Nei

Når vil du gå av med pensjon?

år

Privat sparing: + kr 0

Tjenestepensjon: kr 21 211

Folketrygd: kr 176 979

Tilsvaret 50% av nåværende lønn.

Fra fylte 82 år faller pensjonen til 44% av nåværende lønn.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

«Lav lønn og minimum innskuddsordning» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

Når er du født?

Hva er din årslønn? kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

209 524 kr/pr.år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Når vil du gå av med pensjon?

år

Hvor mye vil du spare i måneden?

kr

Ønsket utbetalingstid privat sparing

år

Privat sparing: + kr 0

Off. tjenestepensjon: kr 32 545

Folketrygd: kr 176 979

Tilsvaret 52% av nåværende lønn.

Folketrygd og Off. tjenestepensjon er livsvarig.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

«Lav lønn og offentlig ansatt» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

Når er du født? ▼

Hva er din årslønn? kr

Beregnet pensjonsutbetaling

Beløp pr år første 15 år Beløp pr mnd første 15 år

Jeg jobber i:

Privat sektor Offentlig sektor

Hvilken pensjonsordning har du? ▼

Hvor mye sparer arbeidsgiver til deg?

Lønn under kr 657 290,-

%

Har du AFP?

Ja Nei

Når vil du gå av med pensjon? år

Hvor mye vil du spare i måneden? kr

Ønsket utbetalingstid privat sparing år

281 824 kr/pr.år

Privat sparing:
+ kr 23 612

Tjenestepensjon:
kr 81 233

Folketrygd:
kr 176 979

Fra 67 år

Tilsvarende 70% av nåværende lønn.
Privat sparing er valgt utbetalt over 15 år.
Fra fylte 82 år faller pensjonen til 44% av nåværende lønn.

[Viktig informasjon om vårt spareforslag](#)

[Les mer om våre forutsetninger](#)

Vår anbefalte sparing **Gå videre**

«Tilleggssparing ved lav lønn og maksimumsinnskudssprosent» ("SKAGENs Pensjonskalkulator," 2017)

15. Vedlegg 2: «Spørreskjema»

Innskuddspensjon

Flere pensjonsleverandører hevder at folk flest ikke er klar over sitt ansvar for egen pensjonssparing og hvilken risiko som er knyttet til dette.

Stemmer det?

1) Kjønn

- Kvinne
 Mann

2) Alder

- Under 20 år
 20-29
 30-39
 40-49
 50-59
 Over 60

3) * Er du innmeldt i en innskuddspensjonsordning?

- Ja
 Nei
 Vet ikke

Pensjonsleverandører har normalt en web-løsning der du kan se dine pensjonsinnskudd og hvordan innskuddene er investert.

4) Har du vært inne og sett på din pensjonssparing?

- Ja
 Nei

5) Har du endret på investeringsvalgene for din pensjon?

- Nei - har beholdt standardprofil fra arbeidsgiver
 - Ja - velger risikoprofil mellom forhåndsdefinerte porteføljer, lav-medium-høy
 - Ja - velger selv fond fra et fritt utvalg
 - Annet
-

6) Når forventer du å gå av med pensjon?

- Før fylte 62 år
 - 62 - 66 år
 - 67 - 70 år
 - 71-75 år
 - Etter fylte 75 år
 - Vet ikke
-

7) Hvor lenge forventer du å få utbetalinger fra pensjonsordningen?

- 10 år (minimumskrav)
 - 11 - 15 år
 - 16 - 20 år
 - Mer enn 20 år
 - Vet ikke
-

8) Hva tror du påvirker din levestandard som pensjonist? (flere svar mulig)

- Egen sparing
 - Størrelsene på innskudd til pensjonsordning fra arbeidsgiver
 - Antall år med pensjonssparing
 - Avkastning på pensjonssparing
 - Annet
 - Vet ikke
-

9) Hva tror du avkastningen på din pensjonssparing er per år?

- Lavere enn 0 %
- 0-2 %
- 3-5 %
- 6-8 %
- Høyere enn 8 %
- Vet ikke

10) Hadde pensjonsordningen betydning for ditt valg av arbeidsgiver?

- Ja
- Nei
- Annet
- Vet ikke

11) Hva er din årslønn?

- 0-200.000
- 201.000-300.000
- 301.000-400.000
- 401.000-500.000
- 501.000-600.000
- 601.000-700.000
- 701.000-800.000
- 801.000-900.000
- 901.000-1.000.000
- Over 1.000.000
- Vil ikke oppgi

I forbindelse med Innskuddspensjon er det innført en maksimalramme av lønn opp til 12 G med mulighet for tilleggssparing av lønn mellom 7,1 G og 12 G.

Innskuddssatsen oppgis ofte i to linjer:

- % av lønn opp til 7 G
- % av lønn mellom 7,1 G og 12 G.

Knekkpunktet på 7,1 G utgjør per 1 dag 657.290 kroner.

12) Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn opp til 7,1 G?

- Oppfyller minstekravet på 2 %
- 3-4 %
- 5-6 %
- Utnytter maksimumgrensen på 7 %
- Vet ikke

13) Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn mellom 7,1 G og 12 G?

- Oppfyller minstekravet på 2 %
- 3-10 %
- 11-20 %
- Fra 21 % og opp mot maksimumgrensen på 25,1 %
- Vet ikke

Eksempel

Dersom du er født i 1970, har en årslønn på 500.000 kroner og vil gå av med pensjon om 20 år vil årlig utbetaling fra folketrygden være ca. 186.000 kroner.

I tillegg vil du få utbetaling fra din pensjonsordning.

14) Hva forventer du at din samlede årlig utbetaling fra folketrygden og din pensjonsordning vil bli ?

- Mindre enn 150.000 kroner
- 150.001 - 200.000 kroner
- 200.001 - 250.000 kroner
- 300.001 - 350.000 kroner
- 400.001 - 450.000 kroner
- 450.001 - 500.000 kroner
- 500.001 - 550.000 kroner
- 550.001 - 600.000 kroner
- Mer enn 600.000 kroner
- Vet ikke

Investeringsvalg	Avkastningsforventning	Forventede svingninger	Optimistisk	Realistisk	Pessimistisk
100 % aksjer/ 0 % renter	7,35 %	18 %	1 930 000	1 080 000	641 000
80 % aksjer/ 20 % renter	6,5 %	13 %	1 500 000	953 000	632 000
60 % aksjer/ 40 % renter	4,5 %	9 %	1 170 000	843 000	622 000
30 % aksjer/ 70 % renter	3,5 %	5 %	820 000	703 000	606 000
15 % aksjer/ 85 % renter	2,0 %	1 %	695 000	643 000	596 000

Tabellen viser forventet avkastning dersom du sparer 2000 kroner per måned til pensjon i 20 år. Dette tilsvarer en pensjonsavtale med innskudd på 5 % av en lønn på 500.000 kroner.

Oppspart beløp skal deretter utbetales over en periode på minimum 10 år. Utbetaling av en 60/40 løsning vil i vårt eksempel med realistisk avkastning gi en pensjonsutbetaling på 84.300 kroner per år (7.025 kroner per mnd.)

Normalt vil arbeidsgivers standardprofil være 50/50 aksje-/rente-andel. Investeringsvalg har stor betydning for fremtidige pensjonsutbetalinger.

15) Hvilke investeringsvalg vil du gjøre dersom du har 20 år igjen i arbeidslivet?

- 100 % aksjer
- 80 % aksjer/20 % renter
- 60 % aksjer/40 % renter
- 30 % aksjer/70 % renter
- 15 % aksjer/85 % aksjer
- 100 % renter
- Annet investeringsvalg
- Vet ikke

Tenk deg at det er 20 år igjen til du blir pensjonist og så faller verdien av pensjonssparingen din 50 %.

16) Hva gjør du?

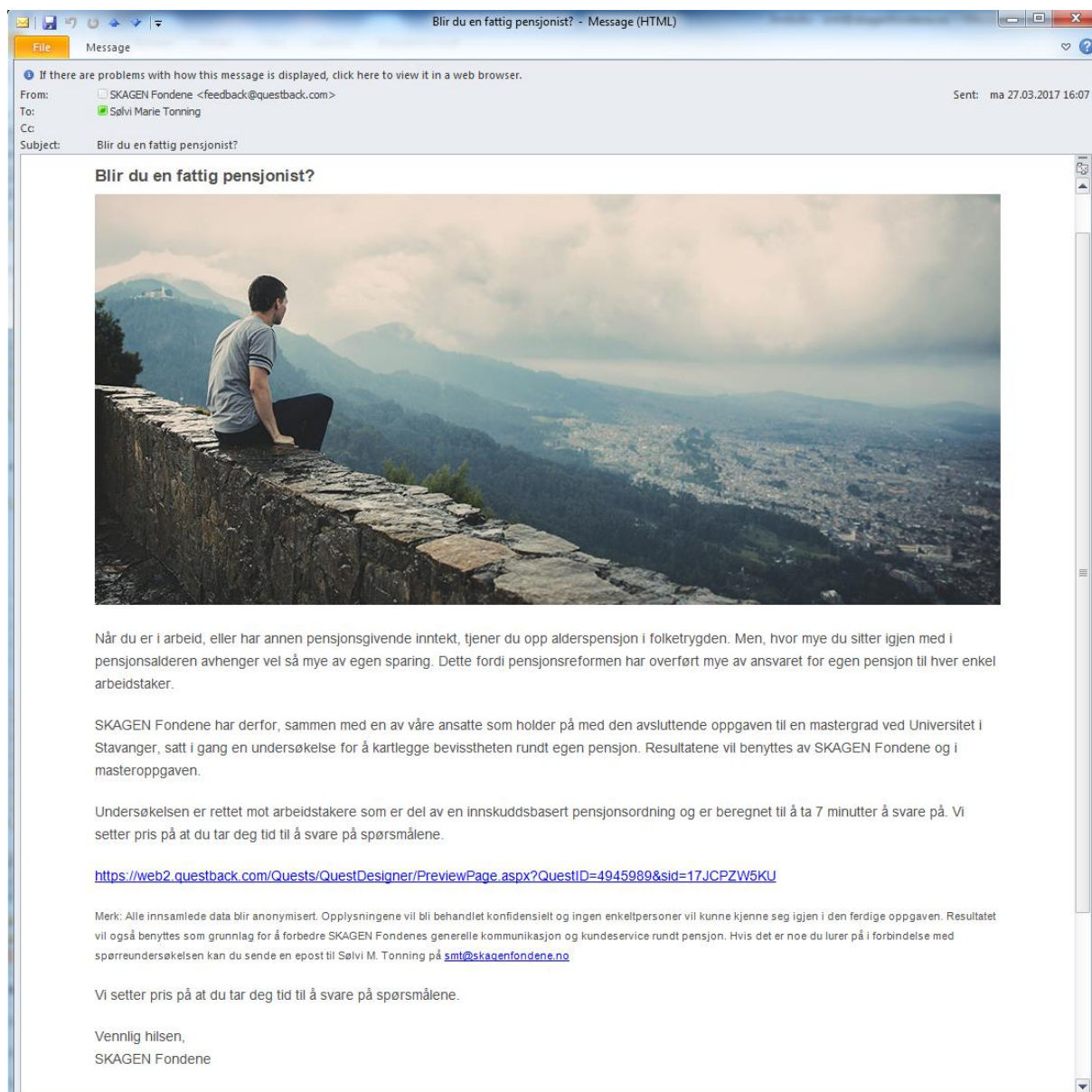
- Reduserer aksjeandelen for å redusere risiko
- Øker aksjeandelen for øke risiko og avkastningsmuligheter
- Ingenting
- Annet

17) Hva vil du gjøre dersom forventet levestandard ikke kan opprettholdes med pensjonsordning fra arbeidsgiver? (flere svar mulig)

- Spare ved å betale ned huslån
- Egen sparing i fond
- Gå ned i levestandard
- Den tid den sorg
- Annet

16. Vedlegg 3: «E-post til utvalget»

E-post sendt til 4000 respondenter 24. mars 2017 og 28. mars 2017:

Blir du en fattig pensjonist? - Message (HTML)

Message

If there are problems with how this message is displayed, click here to view it in a web browser.

From: SKAGEN Fondene <feedback@questback.com>
To: Sølvi Marie Tonning
Cc:
Subject: Blir du en fattig pensjonist?

Sent: ma 27.03.2017 16:07

Blir du en fattig pensjonist?

Når du er i arbeid, eller har annen pensjonsgivende inntekt, tjener du opp alderspensjon i folketrygden. Men, hvor mye du sitter igjen med i pensjonsalderen avhenger vel så mye av egen sparing. Dette fordi pensjonsreformen har overført mye av ansvaret for egen pensjon til hver enkel arbeidstaker.

SKAGEN Fondene har derfor, sammen med en av våre ansatte som holder på med den avsluttende oppgaven til en mastergrad ved Universitet i Stavanger, satt i gang en undersøkelse for å kartlegge bevisstheten rundt egen pensjon. Resultatene vil benyttes av SKAGEN Fondene og i masteroppgaven.

Undersøkelsen er rettet mot arbeidstakere som er del av en innskuddsbasert pensjonsordning og er beregnet til å ta 7 minutter å svare på. Vi setter pris på at du tar deg tid til å svare på spørsmålene.

<https://web2.questback.com/Quests/QuestDesigner/PreviewPage.aspx?QuestID=4945989&sid=17JCPZW5KU>

Merk: Alle innsamlende data blir anonymisert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Resultatet vil også benyttes som grunnlag for å forbedre SKAGEN Fondenes generelle kommunikasjon og kundeservice rundt pensjon. Hvis det er noe du lurer på i forbindelse med spørreundersøkelsen kan du sende en epost til Sølvi M. Tonning på smt@skagenfondene.no

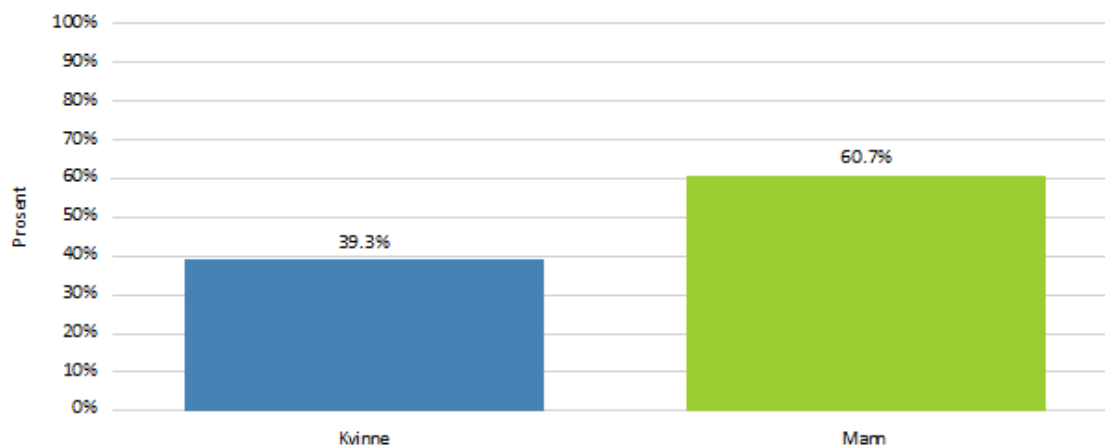
Vi setter pris på at du tar deg tid til å svare på spørsmålene.

Vennlig hilsen,
SKAGEN Fondene

17. Vedlegg 4: «Resultater»

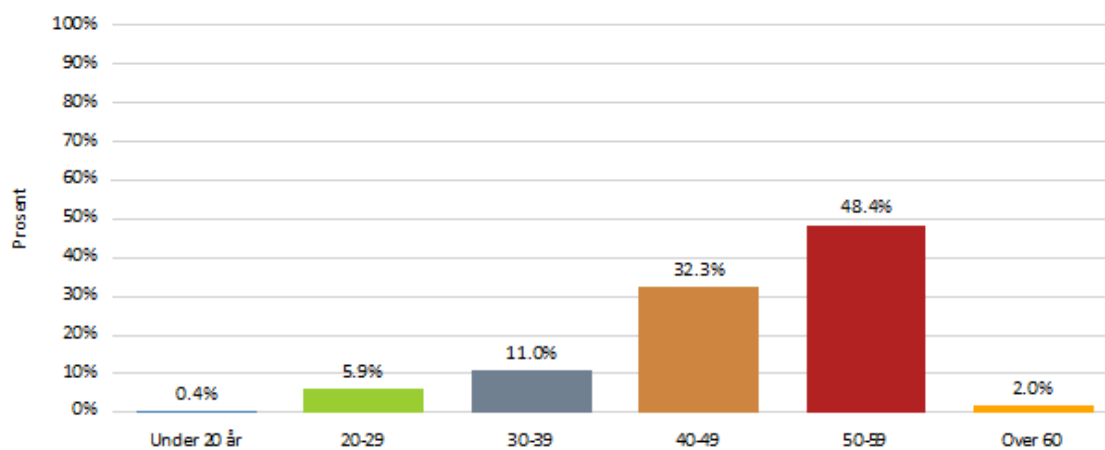
Innskuddspensjon

1. Kjønn

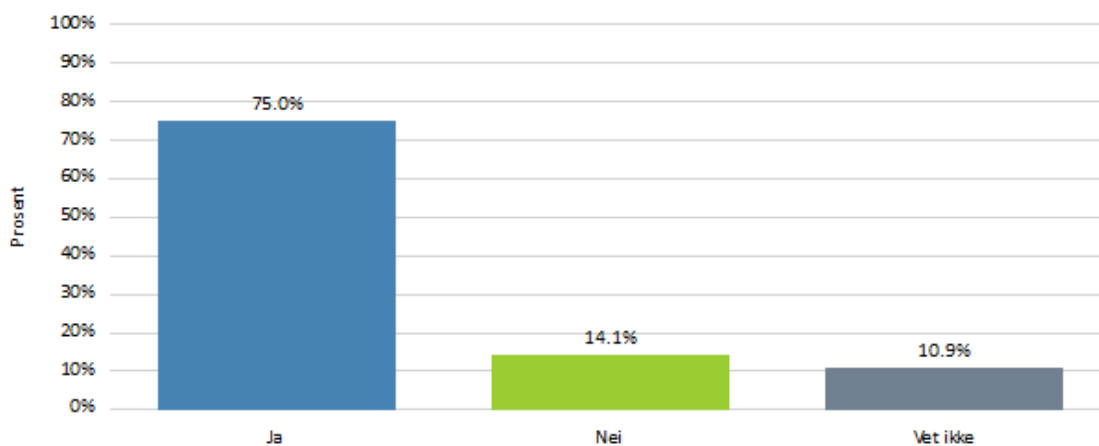
Navn	Prosent
Kvinne	39,3%
Mann	60,7%
N	252

2. Alder

Navn	Prosent
Under 20 år	0,4%
20-29	5,9%
30-39	11,0%
40-49	32,3%
50-59	48,4%
Over 60	2,0%
N	254

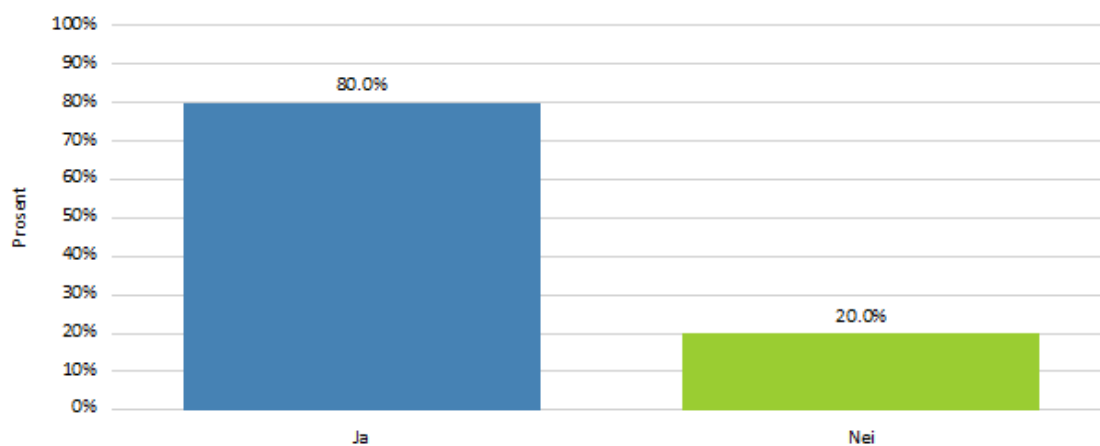
3. Er du innmeldt i en innskuddspensjonsordning?

Navn	Prosent
Ja	75,0%
Nei	14,1%
Vet ikke	10,9%
N	256

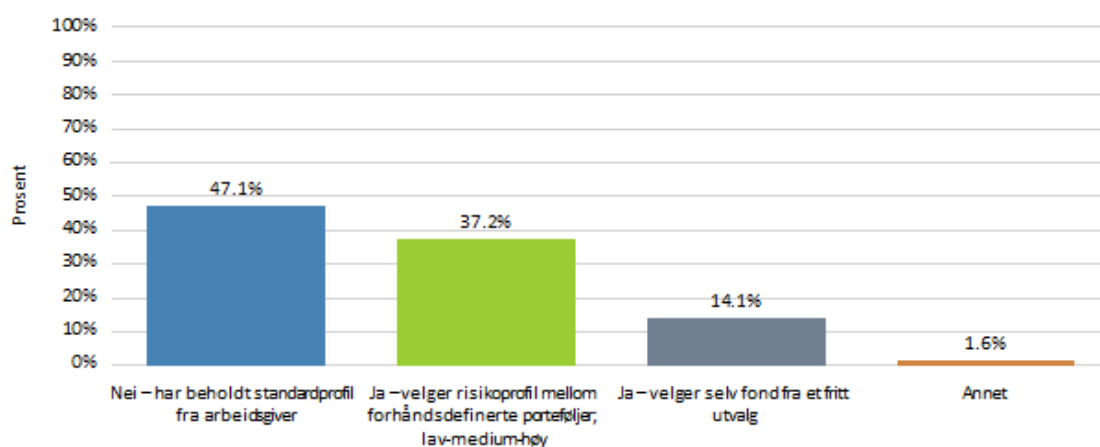
4. Har du vært inne og sett på din pensjonssparing?

Pensjonsleverandører har normalt en web-løsning der du kan se dine pensjonsinnskudd og hvordan innskuddene er investert.

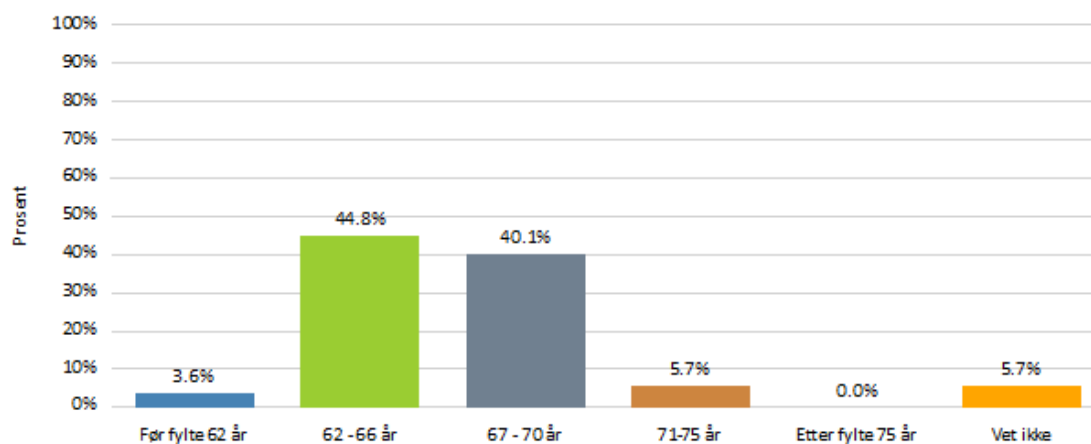
Navn	Prosent
Ja	80,0%
Nei	20,0%
N	190

5. Har du endret på investeringsvalgene for din pensjon?

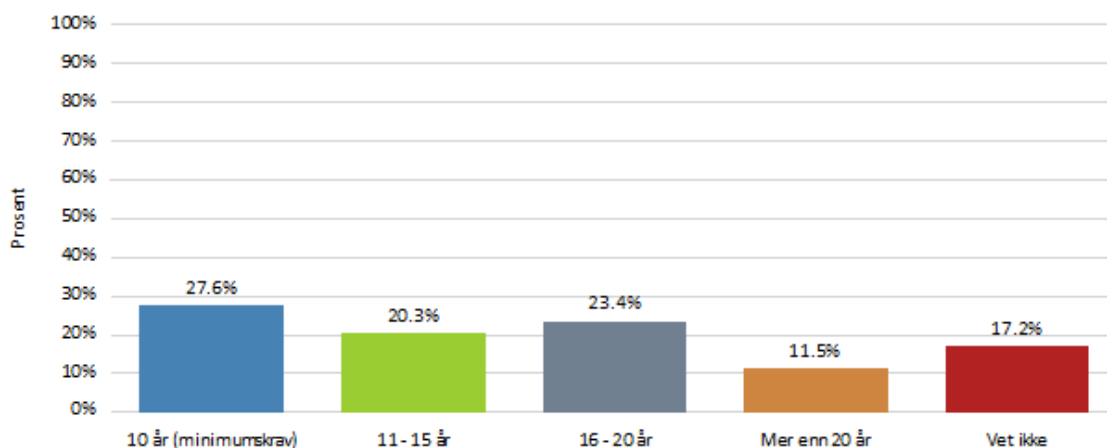
Navn	Prosent
Nei – har beholdt standardprofil fra arbeidsgiver	47,1%
Ja – velger risikoprofil mellom forhåndsdefinerte porteføljer; lav-medium-høy	37,2%
Ja – velger selv fond fra et fritt utvalg	14,1%
Annet	1,6%
N	191

6. Når forventer du å gå av med pensjon?

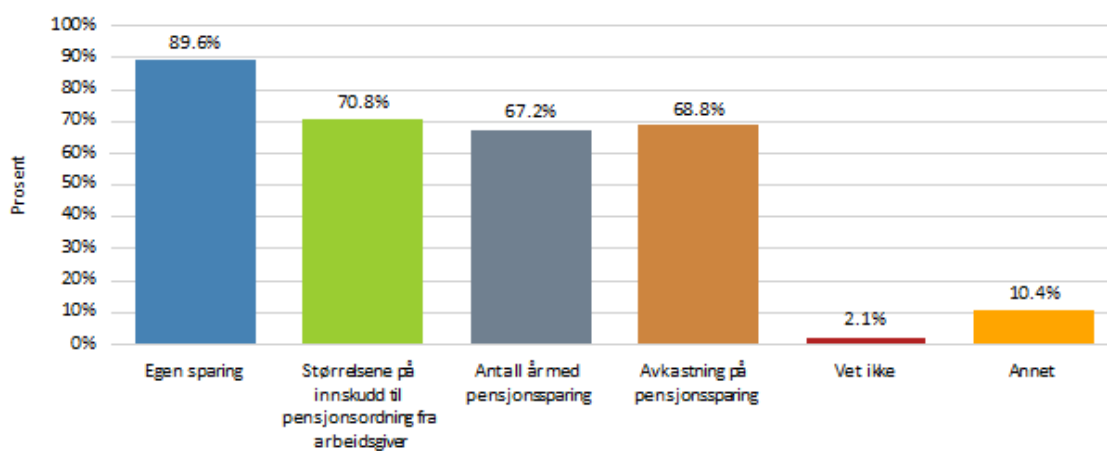
Navn	Prosent
Før fylte 62 år	3,6%
62 - 66 år	44,8%
67 - 70 år	40,1%
71-75 år	5,7%
Etter fylte 75 år	0,0%
Vet ikke	5,7%
N	192

7. Hvor lenge forventer du å få utbetalinger fra pensjonsordningen?

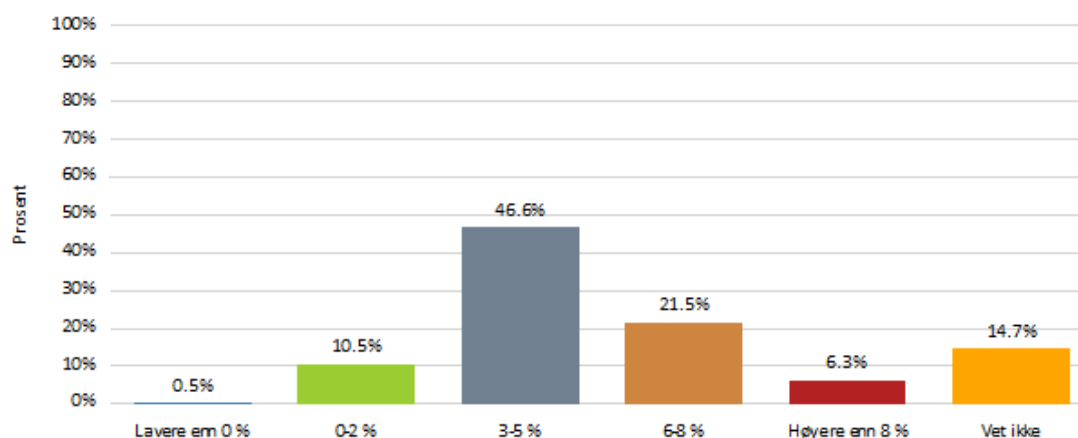
Navn	Prosent
10 år (minimumskrav)	27,6%
11 - 15 år	20,3%
16 - 20 år	23,4%
Mer enn 20 år	11,5%
Vet ikke	17,2%
N	192

8. Hva tror du påvirker din levestandard som pensjonist? (flere svar mulig)

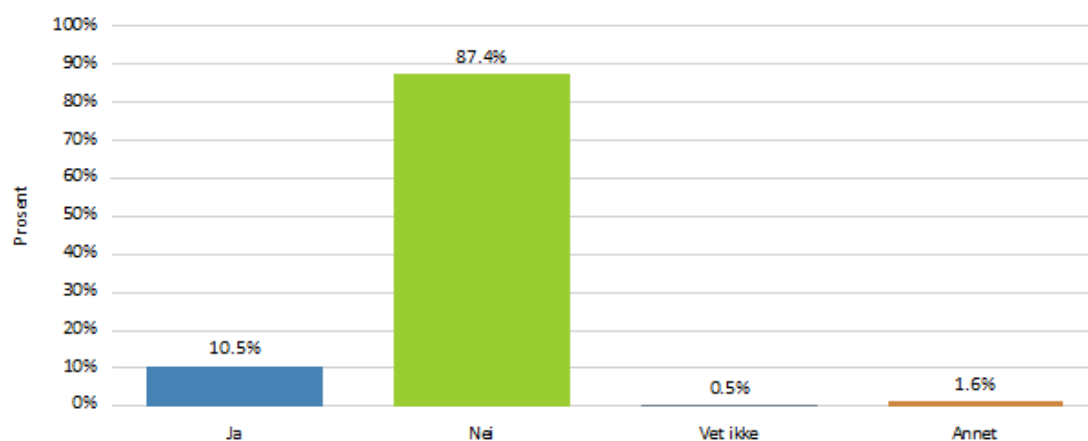
Navn	Prosent
Egen sparing	89,6%
Størrelsene på innskudd til pensjonsordning fra arbeidsgiver	70,8%
Antall år med pensjonssparing	67,2%
Avkastning på pensjonssparing	68,8%
Vet ikke	2,1%
Annet	10,4%
N	192

9. Hva tror du avkastningen på din pensjonssparing er per år?

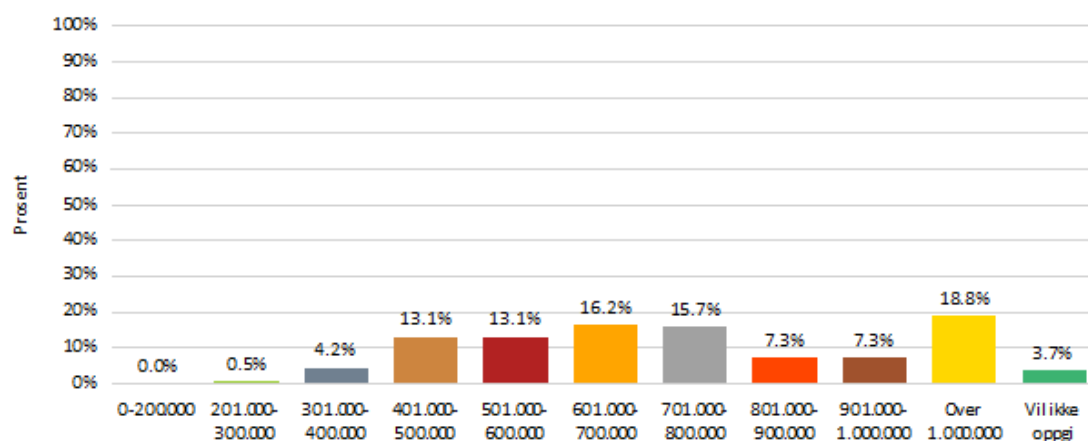
Navn	Prosent
Lavere enn 0 %	0,5%
0-2 %	10,5%
3-5 %	46,6%
6-8 %	21,5%
Høyere enn 8 %	6,3%
Vet ikke	14,7%
N	191

10. Hadde pensjonsordningen betydning for ditt valg av arbeidsgiver?

Navn	Prosent
Ja	10,5%
Nei	87,4%
Vet ikke	0,5%
Annet	1,6%
N	190

11. Hva er din årslønn?

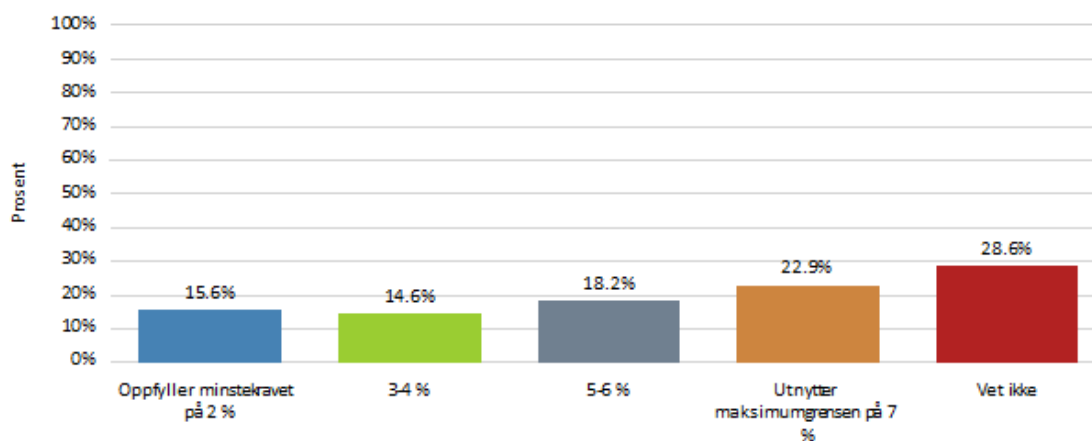
Navn	Prosent
0-200.000	0,0%
201.000-300.000	0,5%
301.000-400.000	4,2%
401.000-500.000	13,1%
501.000-600.000	13,1%
601.000-700.000	16,2%
701.000-800.000	15,7%
801.000-900.000	7,3%
901.000-1.000.000	7,3%
Over 1.000.000	18,8%
Vil ikke oppgi	3,7%
N	191

12. Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn opp til 7,1 G?

I forbindelse med innskuddspensjon er det innført en maksimalramme av lønn opp til 12 G med mulighet for tilleggssparing av lønn mellom 7,1 G og 12 G.

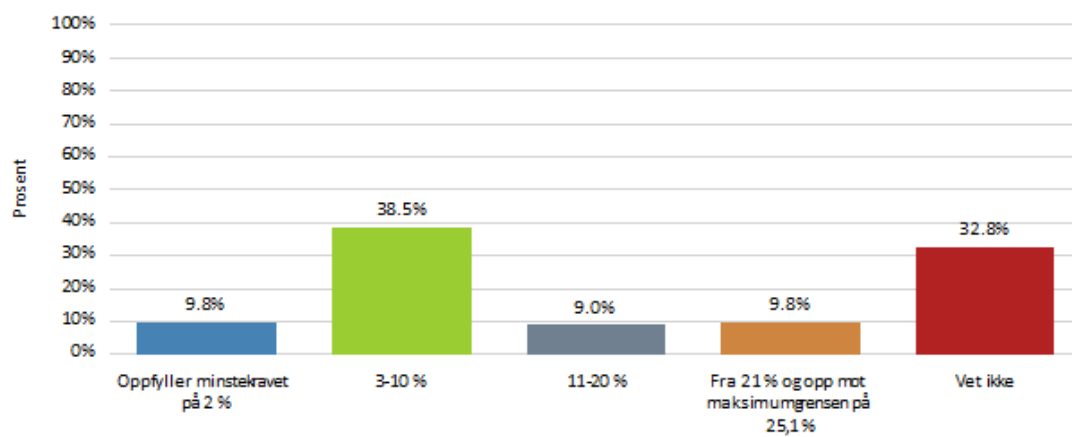
Innskuddssatsen oppgis ofte i to linjer: % av lønn opp til 7 G % av lønn mellom 7,1 G og 12 G.

Knekkpunktet på 7,1 G utgjør per i dag 657.290 kroner.

Navn	Prosent
Oppfyller minstekravet på 2 %	15,6%
3-4 %	14,6%
5-6 %	18,2%
Utnytter maksimumgrensen på 7 %	22,9%
Vet ikke	28,6%
N	192

13. Hvor stort innskudd til pensjon er avtalt med din arbeidsgiver av lønn mellom 7,1 G og 12 G?

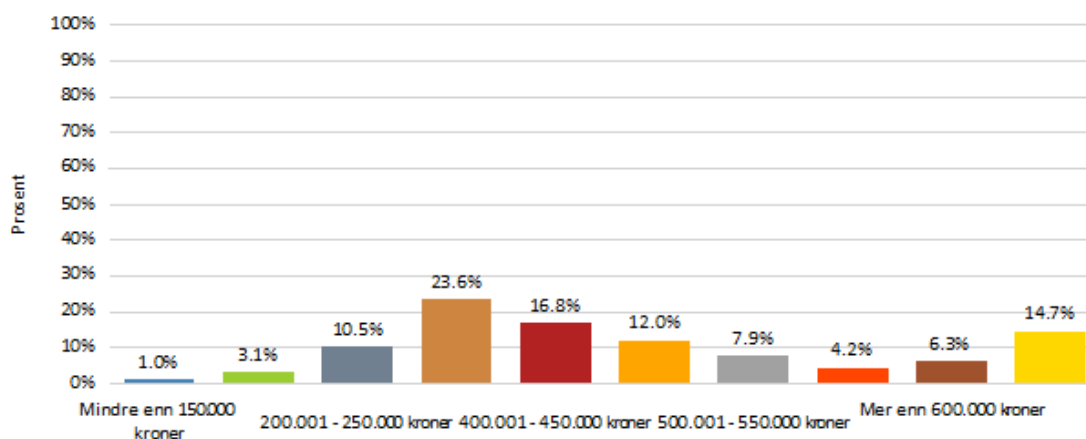
Navn	Prosent
Oppfyller minstekravet på 2 %	9,8%
3-10 %	38,5%
11-20 %	9,0%
Fra 21 % og opp mot maksimumsgrensen på 25,1 %	9,8%
Vet ikke	32,8%
N	122

14. Hva forventer du at din samlede årlig utbetaling fra folketrygden og din pensjonsordning vil bli ?

Eksempel

Dersom du er født i 1970, har en årslønn på 500.000 kroner og vil gå av med pensjon om 20 år vil årlig utbetaling fra folketrygden være ca. 186.000 kroner.

I tillegg vil du få utbetaling fra din pensjonsordning.

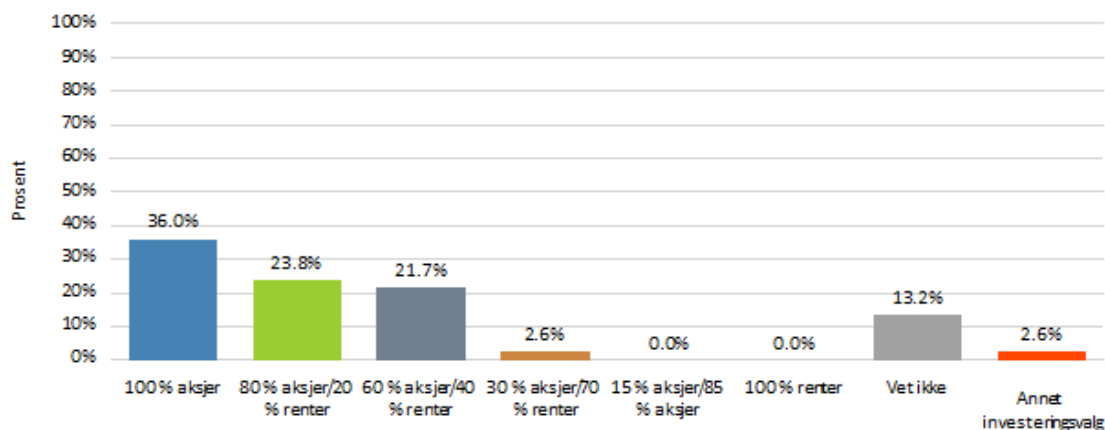
Navn	Prosent
Mindre enn 150.000 kroner	1,0%
150.001 - 200.000 kroner	3,1%
200.001 - 250.000 kroner	10,5%
300.001 - 350.000 kroner	23,6%
400.001 - 450.000 kroner	16,8%
450.001 - 500.000 kroner	12,0%
500.001 - 550.000 kroner	7,9%
550.001 - 600.000 kroner	4,2%
Mer enn 600.000 kroner	6,3%
Vet ikke	14,7%
N	191

15. Hvilke investeringsvalg vil du gjøre dersom du har 20 år igjen i arbeidslivet?

Tabellen viser forventet avkastning dersom du sparer 2000 kroner per måned til pensjon i 20 år. Dette tilsvarer en pensjonsavtale med innskudd på 5 % av en lønn på 500.000 kroner.

Oppspart beløp skal deretter utbetales over en periode på minimum 10 år. Utbetaling av en 60/40 løsning vil i vårt eksempel med realistisk avkastning gi en pensjonsutbetaling på 84.300 kroner per år (7.025 kroner per mnd.)

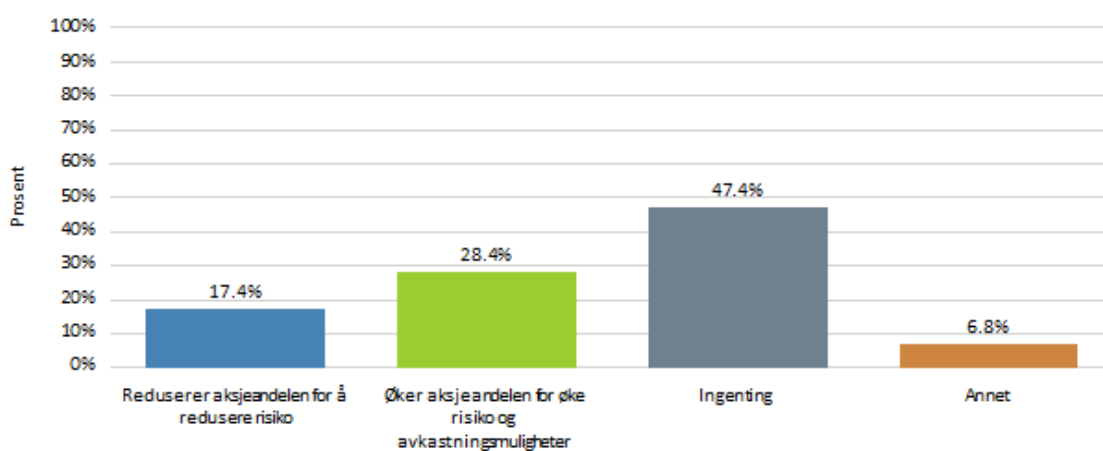
Normalt vil arbeidsgivers standardprofil være 50/50 aksje-/rente-andel. Investeringsvalg har stor betydning for fremtidige pensjonsutbetalinger.

Navn	Prosent
100 % aksjer	36,0%
80 % aksjer/20 % renter	23,8%
60 % aksjer/40 % renter	21,7%
30 % aksjer/70 % renter	2,6%
15 % aksjer/85 % aksjer	0,0%
100 % renter	0,0%
Vet ikke	13,2%
Annet investeringsvalg	2,6%
N	189

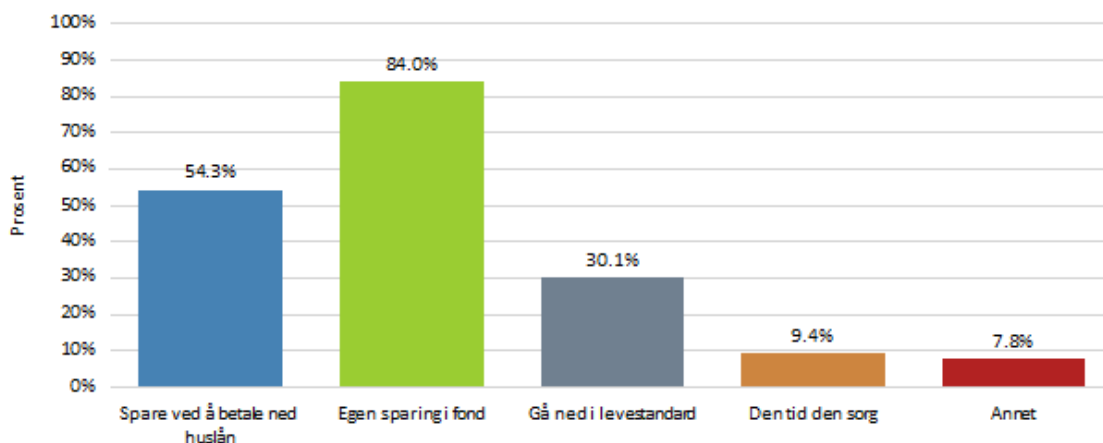
16. Hva gjør du?

Tenk deg at det er 20 år igjen til du blir pensjonist og så faller verdien av pensjonssparingen din 50 %.

Navn	Prosent
Reduserer aksjeandelen for å redusere risiko	17,4%
Øker aksjeandelen for øke risiko og avkastningsmuligheter	28,4%
Ingenting	47,4%
Annet	6,8%
N	190

17. Hva vil du gjøre dersom forventet levestandard ikke kan opprettholdes med pensjonsordning fra arbeidsgiver? (flere svar mulig)

Navn	Prosent
Spare ved å betale ned huslån	54,3%
Egen sparing i fond	84,0%
Gå ned i levestandard	30,1%
Den tid den sorg	9,4%
Annet	7,8%
N	256

18. Vedlegg 5: «Resultater fra Norstat sine undersøkelser» Gjennomført august 2016.

Skano43675x2

La oss si at du sparer i fond – hva vil du gjøre når verdien på sparingen din faller 20%?

	KJØNN			LANDSDEL						ALDER			
	TOTAL	Mann A	Kvinne B	Nord-Norge C	Midt-Norge D	Vestlandet E	Østlandet F	Sørlandet inkl Telemark G	Oslo H	18-29 år I	30-39 år J	40-49 år K	50 år + L
BASE	1017	510	507	95	140	210	349	92	132	209	173	186	450
Selge fondene	6%	5%	6%	6%	6%	8%	5%	2%	7%	7%	5%	5%	6%
Ingenting	43%	47%	39%	45%	46%	41%	45%	44%	36%	30%	40%	45%	50%
Kjøpe flere andeler	14%	20%	8%	14%	13%	14%	12%	8%	21%	11%	17%	19%	11%
Vet ikke	37%	28%	47%	36%	36%	37%	37%	46%	35%	52%	38%	30%	33%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

powered by NORSTAT

Skano43675x4

For langsiktig sparing syns jeg det er mest fornuftig å spare i:

	KJØNN			LANDSDEL						ALDER			
	TOTAL	Mann A	Kvinne B	Nord-Norge C	Midt-Norge D	Vestlandet E	Østlandet F	Sørlandet inkl Telemark G	Oslo H	18-29 år I	30-39 år J	40-49 år K	50 år + L
BASE	1017	510	507	95	140	210	349	92	132	209	173	186	450
Bankinnskudd	21%	16%	27%	18%	24%	21%	21%	22%	20%	23%	16%	15%	25%
Rentefond	3%	3%	2%		4%	5%	2%	3%	2%	4%	5%	1%	2%
Aksjefond	20%	27%	14%	21%	18%	23%	21%	20%	17%	15%	21%	24%	21%
Eiendom	29%	33%	26%	31%	30%	23%	30%	30%	34%	29%	31%	29%	29%
Enkeltaksjer	2%	3%	1%	1%	4%	1%	3%	1%	2%	2%	1%	2%	2%
Kunst	1%	1%	1%	2%	1%	1%	0%		1%	1%	2%	0%	1%
Annet	2%	2%	1%	2%		2%	1%	2%	3%	3%	2%	2%	1%
Vet ikke	22%	15%	29%	27%	19%	24%	21%	21%	21%	24%	21%	27%	19%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

powered by NORSTAT

Skano43675x10

Har du undersøkt hvor mye du får utbetalt som pensjonist?

	HUSSTANDENS ÅRSINNTÉKT						
	TOTAL	Under 300.000kr A	300.001-400.000kr B	400.001-500.000kr C	500.001-700.000kr D	700.001-900.000kr E	Mer enn 900.000kr F
BASE	575	47	38	32	99	109	161
Ja	38%	22%	24%	49%	34%	44%	46%
Nei	62%	79%	76%	51%	66%	56%	54%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

Skano43675x5

Hvordan stiller du deg til følgende påstand: Jeg liker å følge med på sparingen min og flytter den der jeg får høyest avkastning til enhver tid.

	KJØNN			LANDSDEL						ALDER			
	TOTAL	Mann A	Kvinne B	Nord-Norge C	Midt-Norge D	Vestlandet E	Østlandet F	Sørlandet inkl Telemark G	Oslo H	18-29 år I	30-39 år J	40-49 år K	50 år + L
BASE	1017	510	507	95	140	210	349	92	132	209	173	186	450
Ja	19%	23%	15%	18%	21%	18%	20%	16%	21%	23%	23%	15%	17%
Nei	61%	61%	62%	61%	61%	65%	58%	66%	59%	52%	62%	64%	64%
Vet ikke	20%	17%	23%	21%	19%	19%	22%	18%	20%	25%	15%	21%	20%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

powered by NORSTAT

Skano43675x6

Har du byttet jobb innen privat sektor de siste 10 årene?

HUSSTANDENS ÅRSINNTÉKT							
	TOTAL	Under 300.000kr A	300.001-400.000kr B	400.001-500.000kr C	500.001-700.000kr D	700.001-900.000kr E	Mer enn 900.000kr F
BASE	2035	176	143	187	328	319	484
Ja	28%	27%	26%	17%	30%	34%	33%
Nei	70%	71%	70%	83%	69%	65%	66%
Vet ikke	2%	3%	3%	1%	1%	1%	1%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

Skano43675x7

Vet du hvordan pensjonspengene fra tidligere arbeidsgivere i privat sektor er plassert?

HUSSTANDENS ÅRSINNTÉKT							
	TOTAL	Under 300.000kr A	300.001-400.000kr B	400.001-500.000kr C	500.001-700.000kr D	700.001-900.000kr E	Mer enn 900.000kr F
BASE	575	47	38	32	99	109	161
Ja	49%	25%	47%	58%	43%	53%	59%
Nei	46%	65%	47%	32%	50%	45%	37%
Vet ikke	6%	9%	7%	11%	7%	2%	4%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

Skano43675x8

Har du endret spareprofil på pensjonspengene fra tidligere arbeidsgiver?

HUSSTANDENS ÅRSINNTÉKT							
	TOTAL	Under 300.000kr A	300.001-400.000kr B	400.001-500.000kr C	500.001-700.000kr D	700.001-900.000kr E	Mer enn 900.000kr F
BASE	575	47	38	32	99	109	161
Ja	17%	12%	28%	3%	19%	13%	25%
Nei	71%	61%	60%	90%	67%	82%	69%
Vet ikke	12%	27%	13%	7%	15%	5%	7%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%

Skano43675x9

Hvilken spareform tror du gir deg best pensjon når du når pensjonsalder?

HUSSTANDENS ÅRSINNTÉKT							
	TOTAL	Under 300.000kr A	300.001-400.000kr B	400.001-500.000kr C	500.001-700.000kr D	700.001-900.000kr E	Mer enn 900.000kr F
BASE	575	47	38	32	99	109	161
Høyrente konto i bank	9%	14%	15%	3%	9%	5%	7%
Rentefond	8%	4%	10%	11%	9%	12%	5%
Aksjefond	45%	28%	41%	36%	39%	48%	60%
Vet ikke	38%	54%	35%	50%	42%	35%	28%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sign.level: 95%